magazin istoric

ANUL IV Nr. 3 (36) MARTIE 1970

8 MARTIE

DIN SUMAR: Al. I. Cuza — primul domn al Principatelor Române • Riscînd mai mult decît viața • Exil parizian • Nero — un mare calomniat • Istorie românească în Theatrum Europaeum • Forum Traiani — așa cum a fost • Cine a descoperit Polul Nord?

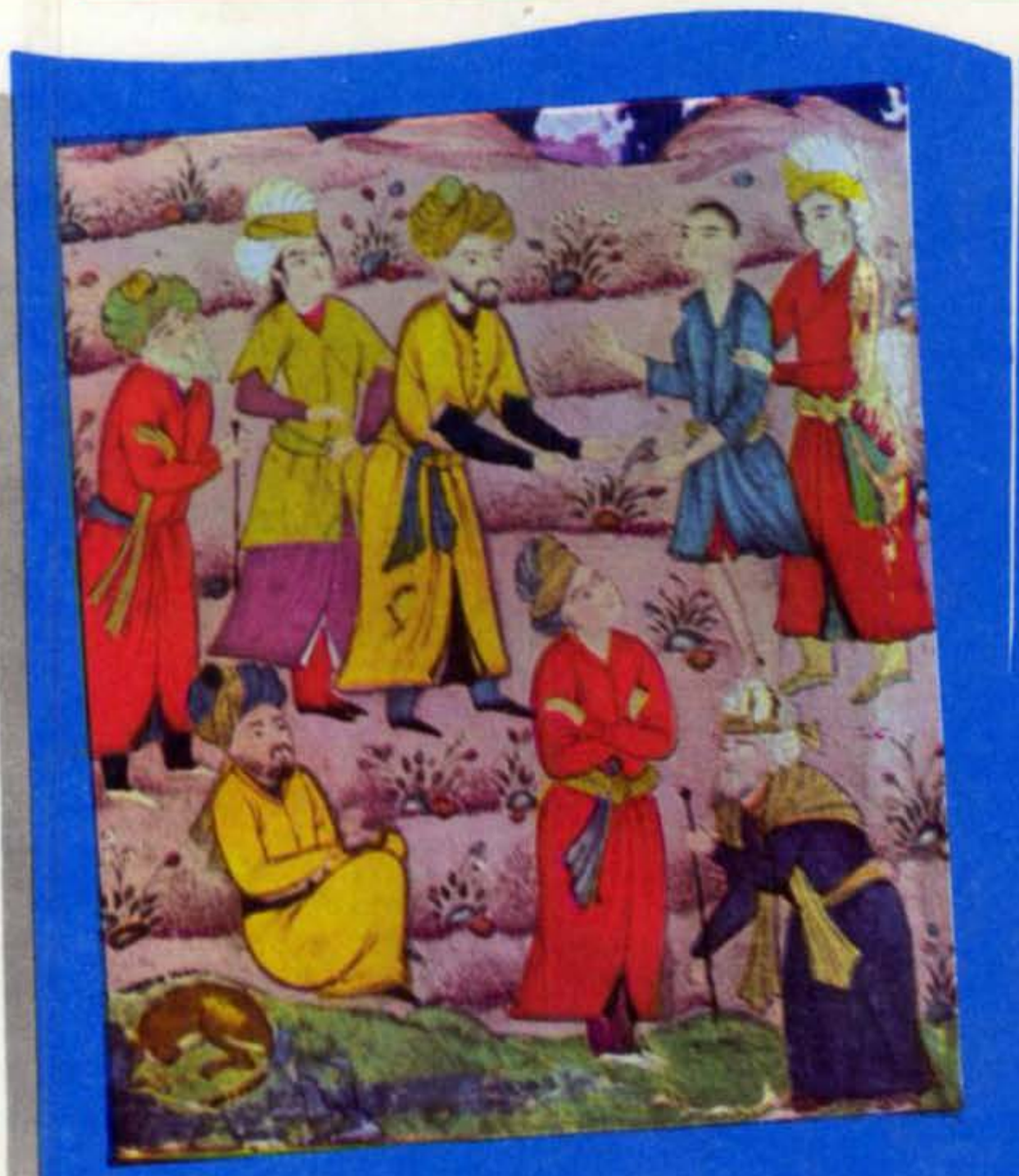

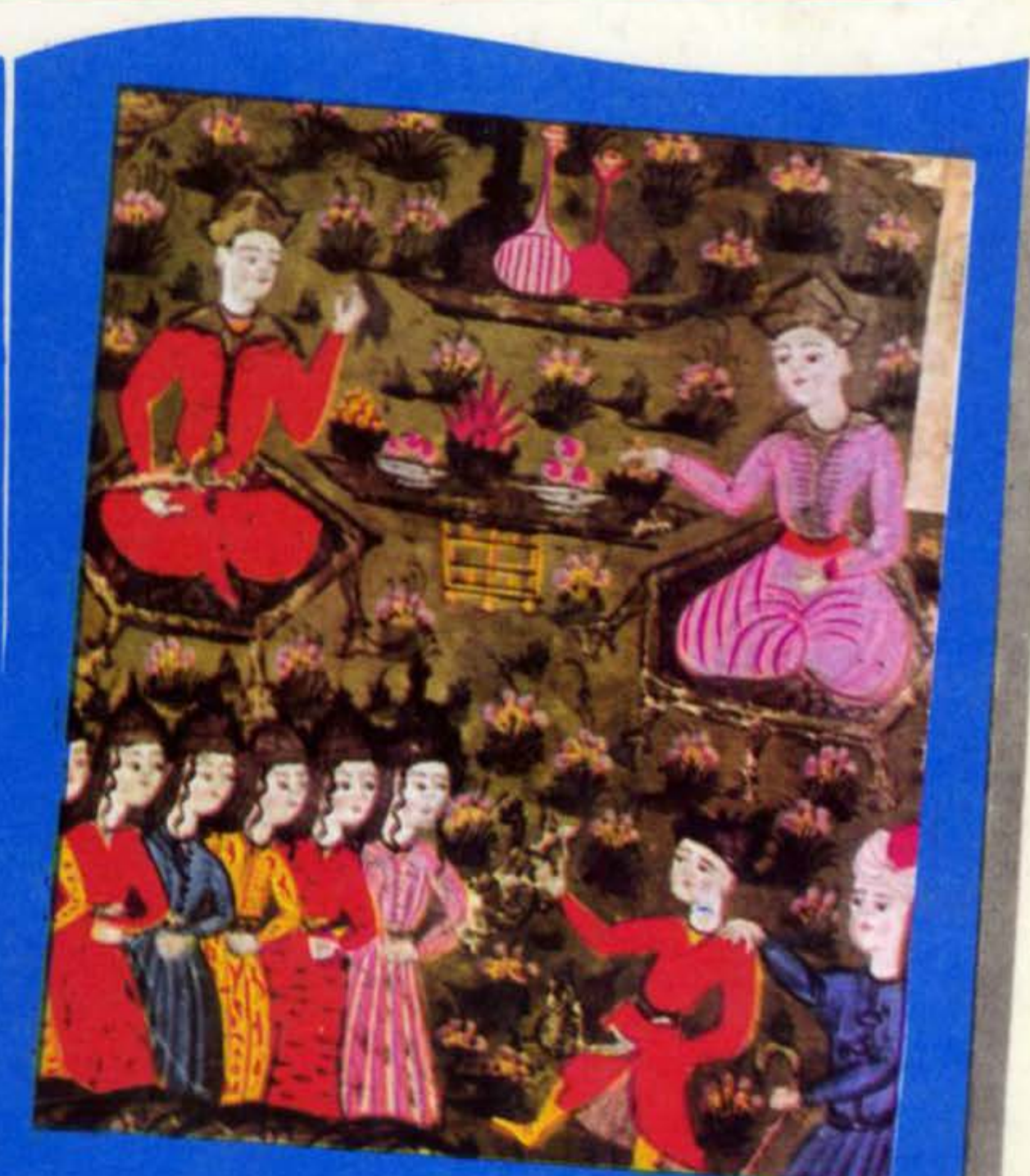

Din tezaurele arhivelor noastre

Columna, împreună cu celelalte monumente ale Forului lui Traian, alcătuiau un ansamblu constructiv de o rară concepție arhitectonică și strălucire artistică. (**Forum Traiani — așa cum a fost,** pag. 62)

(Fotocolor ENIT — Roma)

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

Nr. 3 (36) — martie 1970

— AL. GH. SAVU : Un sfert de veac de la memorabilul 6 Martie 2

Rod a peste şase luni de luptă, în cursul cărora masele muncitoare, sub conducerea P.C.R., au reuşit să încline pas cu pas balanţa de forţe în favoarea lor, victoria de la 6 Martie 1945 a deschis poporului nostru noi şi largi perspective.

— Alexandru Ioan Cuza — primul domn al Principatelor Unite 10

Ecouri ale actului Unirii. Consulul american raportează. Un inspector şcolar dezvăluie presiunile exercitate asupra ţăranilor de a vota împotriva domnitorului. De ce se temea Carol I?

— AUGUSTIN DEAC : Învăţătura leninistă se răspîndeşte în România (sfîrşitul sec. XIX — începutul sec. XX) . . . 14

In gazeta „Mişcarea socială", din 6 aprilie 1897, întîlnim pentru prima oară în presa muncitorească din ţara noastră, un nume care avea să apară tot mai des : V. I. Lenin.

— I. I. MINŢ : Gînduri despre Vladimir Ilici (interviu consemnat de **Titu Georgescu**) 20

— ŞTEFAN PASCU : Vrednicia meşterilor transilvani. Săgeţi de foc şi şteampuri fără apă 27

Printre inovatorii tehnicii din „Marele secol", cum a fost denumit veacul al XVIII-lea, s-au numărat şi ingenioşi meşteri de prin ţinuturile noastre.

— AUREL DECEI : Văzut-am semne din Lună şi Soare 37

— PER HANSSON : Riscînd mai mult decît viaţa 38

Omul cu binoclul, căruia îi plăcea atît de mult să dea pe gît un păhăruţ, era el însuşi în prima linie a unei bătălii nevăzute, una din multele bătălii ale celui de-al doilea război mondial.

— GEORGE BUZDUGAN : Două lupte : o medalie 46

— MARIN BUCUR : Exil parizian . . 47

Nevoiţi să trăiască departe de ţară, revoluţionarii de la 1848 au cîştigat, în scurtă vreme, prietenii trainice printre francezii care i-au cunoscut şi cu care au corespondat.

— ALAIN DECAUX : Nero — un mare calomniat 52

Asasin, incendiator al Romei, ahtiat de plăceri, Nero a rămas în istorie ca o personificare a răului. Rezistă oare această imagine la un examen serios?

— D. CIUREA : Istorie românească în Theatrum Europaeum 60

— FLOREA BOBU FLORESCU : Forum Traiani — aşa cum a fost . . . 62

— CĂLIN IONESCU : Cine a descoperit Polul Nord? 66

Doi oameni candidează la gloria premierei arctice. Cui îi va da dreptate istoria?

— MATEI CAZACU : Evangheliarul de la Reims 70

...Două dinastii regale succesive, Valois şi Bourbonii jură la încoronarea lor pe o copie muntenească după un exemplar moldovenesc.

— PETRU PONI : Istorie răzeşească. Drepturi străvechi şi zapise viclene . 72

— La Baden-Baden : O ctitorie a unui domn moldovean 79

— D. NICOLĂESCU-PLOPŞOR : Virsta omului 80

Ce au aflat oamenii — şi cum — despre începuturile „Lumii dintîi".

Din presa de acum 100 de ani . 85

— VALERIU BUDURU : Rugul din Campo di Fiori 86

— Arheologia confirmă : Războiul Troiei. Între onoarea lui Menelau şi lăcomia micenienilor 92

— Panoramic 96

— Reuniune a istoricilor la Strasbourg . 97

— Poşta redacţiei 98

ÎN NUMĂRUL VIITOR :

• Centenarul naşterii lui V. I. Lenin : creatorul primului stat socialist din lume văzut de mari personalităţi din ţară şi de peste hotare • „A doua Romă" — Bizanţul şi mileniul istoriei sale • **Cea mai mare bătălie de blindate din istorie** • Basarab I, Tihomir sau poate Seneslau • **O campanie care a durat trei săptămîni : Debarcarea anglo-americană în Italia** • A existat Aprodul Purice? • **Diagnostic medical şi enigma unor dinastii.**

Un sfert de veac de la memorabilul 6 Martie

● Stăpîna străzii: muncitorimea ● Satele își intensifică acțiunea ● În rîndurile reacțiunii: neliniște, îngrijorare, deruță ● Metodele de luptă ale comuniștilor ● 800 000 de demonstranți în Capitală ● Palatul în dilemă ● Căzuți pentru libertate

Al. Gh. SAVU

La sfîrșitul lunii ianuarie 1945, cînd se agravau contradicțiile sociale și politice, cînd creșteau nemulțumirile maselor largi populare împotriva partidelor burgheze și a reprezentanților lor din guvern, iar raportul de forțe se schimba radical în favoarea proletariatului și a aliaților săi, Frontul Național Democrat a lansat cunoscutul „Program de guvernare a F.N.D." Odată cu aceasta o început, în fapt, cea de-a treia criză de guvern de după eliberare, bătălia pentru putere intrînd în faza decisivă.

Tumultul străzilor

Stenograma dezbaterilor Consiliului Național al F.N.D. din 24 ianuarie asupra proiectului „Programului de guvernare", ca și analiza acestuia în comparație cu conținutul Platformei din septembrie relevă pregnant motivele care au determinat forțele democratice să prezinte în fața țării un nou document programatic.

Practica revoluționară confirmase întru totul justețea majorității prevederilor de bază ale Platformei din septembrie. În același timp însă, confruntată cu realitățile, Platforma vădise și unele deficiențe care, treptat, se repercutaseră negativ asupra activității forțelor democratice. Astfel, prevederea referitoare la naționalizarea marilor bănci și a industriilor principale era prematură și frîna ralierea la F.N.D. a unei părți a cercurilor burgheze dispuse să conlucreze în acțiunea de refacere economică a țării. Totodată, Platforma din septembrie se cerea completată cu unele puncte noi care să cointereseze în mai mare măsură diferitele categorii ale populației și să faciliteze astfel lărgirea bazei de masă și sociale a revoluției.

Lansat în momentul declanșării bătăliei decisive pentru putere, programul de guvernare a contribuit la deplasarea spre F.N.D. a unor pături sociale și grupări politice care, în lunile precedente, fie că stătuseră în expectativă, fie că se aflaseră sub influența P.N.Ț. — Maniu sau a P.N.L. — Brătianu. În mai puțin de două săptămîni, forțelor democratice li s-au alăturat noi asociații și grupări profesionale (ale medicilor, avocaților, artiștilor etc.). Lozinca instituirii imediate a unui guvern democrat capabil să realizeze integral programul F.N.D. a găsit o largă aderență de masă.

Străzile au fost din nou cuprinse de tumultul coloanelor de demonstranți. A crescut considerabil numărul participanților la mitingurile și manifestațiile care s-au succedat în tot cursul lunii februarie. În Capitală, de pildă la 4 februarie au fost organizate pe sectoare, mitinguri de masă la care au luat cuvîntul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, Lucrețiu Pătrășcanu, precum și alți conducători ai partidului comunist și ai celorlalte organizații democratice. Față de 300 000 de participanți la mitingul din 30 ianuarie, s-au în-

In Piața Națiunii, la 24 februarie 1945

registrat 500 000 la 13 februarie și 600 000 la 24 februarie ; la Ploiești, numărul demonstranților a crescut de la 30 000 (5 februarie), la 60 000 (24 februarie) ; creșteri similare s-au produs în orașele Craiova, Constanța, Bacău, Cluj și în multe alte localități. Mitingurile și demonstrațiile de stradă au reprezentat, ca și în toamna anului 1944, una din principalele arme de luptă în arsenalul tactic al F.N.D.

În această perioadă fenomenul nou și poate cel mai caracteristic al luptei forțelor democratice a fost intrarea masivă în acțiune a satelor, pentru ocuparea imediată a moșiilor. Cuvîntul de ordine în această direcție l-a constituit, după cum se știe, manifestul lansat la 10 februarie de către Frontul plugarilor, în urma unei hotărîri adoptate din inițiativa P.C.R. în Consiliul Național al F.N.D. Lupta țărănimii pentru pămînt a fost direct îndrumată de partidul comunist și s-a bucurat de sprijinul larg al echipelor de muncitori. În bătălia pentru instaurarea unui guvern democrat, pentru pămînt și reforme democratice, se închega alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, forța socială hotărîtoare în obținerea victoriei și crearea condițiilor necesare dezvoltării progresive a României.

Crearea acestei alianțe a impulsionat, totodată, acțiunile pentru realizarea celorlalte sarcini ale revoluției, îndeosebi pentru democratizarea instituțiilor, întreprinderilor și aparatului de stat. Mii de primari democrați au fost instalați prin forța maselor la orașe și sate. În prima jumătate a lunii februarie au fost ocupate prefecturile județelor Teleorman și Botoșani, prin voința comună a populației orășenești și a țăranilor din împrejurimi.

Rădescu: Voi face război civil, domnilor!

Evenimentele din prima jumătate a lunii februarie au transformat neliniștea cu care partidele burgheze și exponenții lor din guvern întîmpinaseră programul de guvernare a F.N.D. în îngrijorare și apoi în derută. Cercurile reacționare au înțeles curînd că nu mai era vorba de o obișnuită criză de guvern, așa cum fuseseră cele precedente : în joc se afla, nemijlocit, dominația lor politică și economică. Renunțînd la limbajul demagogic adeseori folosit pînă atunci, conducerile P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu au ținut să facă cunoscut, prin comunicate speciale, încă la începutul lunii februarie, că sînt hotărîte să acorde în continuare sprijin guvernului Rădescu, opu-

Armata şi muncitorii Capitalei cer instaurarea unui guvern democrat

nîndu-se înfăptuirii reformei agrare. Un amănunt semnificativ : comunicatele n-au văzut lumina tiparului nici măcar în coloanele presei naţional-ţărăniste şi liberale, deoarece tipografii, considerîndu-le antidemocratice, au refuzat să le culeagă !

În şedinţa Consiliului de Miniştri din 6 februarie, generalul Rădescu, renunţînd la masca pretinsei „neutralităţi", a ameninţat că va adopta măsuri represive, deoarece muncitorimea nu are voie „să se amestece în chestiunile politice ale diferitelor partide" [1]. Poziţia antidemocratică a primului ministru a fost exprimată public în discursul pe care l-a rostit, patru zile mai tîrziu, în sala „Aro" din Capitală. Discursul lui Rădescu a fost, în esenţă, un apel către forţele reacţiunii pentru a-şi strînge rîndurile şi a organiza rezistenţa în faţa ofensivei impetuoase a maselor.

Expunînd, fără echivoc, intenţiile cercurilor burgheze, generalul Rădescu a declarat în şedinţa guvernului din 16 februarie : „...Văd în fiecare zi, în fiecare clipă, împingîndu-se mai mult la anarhie. Acesta este cuvîntul : anarhie. De cîteva zile, în special, mişcarea în capitalele de judeţ împotriva prefecţilor s-a accentuat. În privinţa primarilor : acelaşi lucru. Iar în ceea ce priveşte agitaţia la ţară, pe tema reformei agrare, lucrurile au devenit de o gravitate excepţională... În situaţia pe care o am, mă voi opune din toate puterile şi, dacă este nevoie să ajung la război civil, îl voi face domnilor, oricare va fi rezultatul !" [2]

De fapt, Rădescu începuse deja să dea curs acestor ameninţări. Un ordin al Ministerului de Interne transmis în ajun organelor represive glăsuia : „1. Întrucît pe teritoriul ţării încă se mai ivesc cazuri cînd se schimbă autorităţi, prefecţi, primari etc. cu forţa ordinul domnului prim-ministru este ca de la primirea prezentului ordin întotdeauna la acţiunile de forţă să se răspundă cu forţa. 2. Prezentul ordin a fost comunicat tuturor unităţilor în subordine, imediat, atît telefonic cît şi telegrafic, pentru luarea de contact cu toate comandamentele militare, în acest scop. Domnul preşedinte al Consiliului de Miniştri a dat ordin în acest sens şi domnului ministru de război. 3. În acţiunea de garantare a ordinii publice, se va ţine seama întocmai de planurile întocmite în acest sens de către comandanţii de zone de ordine internă. 4. Organele forţei publice vor raporta continuu, îndată ce se ivesc astfel de cazuri, pentru a se informa, în cel mai scurt timp, domnul preşedinte al Consiliului de Miniştri" [3].

Rădescu şi-a asumat astfel deschis rolul de salvator al claselor exploatatoare. De-

claraţiile lui, precum şi alte luări de poziţie ale reprezentanţilor cercurilor reacţionare, intenţiile lor făţişe de a recurge la forţă au fost analizate cu toată seriozitatea de către conducerea partidului comunist. Desigur, exista o doză considerabilă de fanfaronadă în asemenea ameninţări, dar îndelungata experienţă a P.C.R., ca şi aceea a întregii mişcări revoluţionare, arăta clar că în perioadele de intensificare a luptei de clasă burghezia şi moşierimea nu au nici un fel de scrupule în alegerea mijloacelor şi metodelor pentru apărarea dominaţiei lor.

Fermitatea forţelor democratice

Hotărît să îndrume lupta maselor astfel încît victoria să fie obţinută cu cît mai puţine jertfe, partidul comunist s-a orientat spre acele forme şi metode de luptă care puteau zădărnici planurile reacţiunii de a recurge la forţă şi creau condiţiile necesare cuceririi puterii fără ciocniri violente, ce implicau primejdia degenerării spre război civil. Măsurile adoptate de conducerea P.C.R. au avut două obiective de bază : pe de o parte, dezvoltarea conştiinţei maselor largi ale poporului, pentru ca acestea să-şi întărească vigilenţa faţă de planurile reacţiunii, şi intensificarea acţiunilor revoluţionare la oraşe şi sate ; pe de altă parte, întărirea detaşamentelor înarmate ale maselor şi atragerea armatei alături de popor. Măsurile adoptate constituiau un tot organic şi se intercondiţionau ; ele erau o continuare a politicii juste adoptate de P.C.R. încă din primele zile ale revoluţiei populare, vizînd dezvoltarea tuturor formelor şi metodelor de luptă pentru ca masele să fie pregătite în vederea oricăror împrejurări. Orientarea P.C.R. în aceste probleme, măsurile iniţiate de comunişti au fost dezbătute şi însuşite de toate partidele şi grupările încadrate în Frontul Naţional Democrat. Aşa se explică fermitatea şi tactica unitară a forţelor democratice în acea fază finală a bătăliei pentru putere.

În cea de-a doua jumătate a lunii februarie, lupta dintre masele populare şi forţele reacţionare s-a ascuţit pe toate planurile. Unele măsuri adoptate de Rădescu : organizarea apărării militare a prefecturilor, însoţită de ordinul de a se deschide focul în cazul cînd acestea vor fi

---

[1] Arhiva C.C. al P.C.R. Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din 6 februarie 1945.
[2] *Ibidem*. Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din 16 februarie 1945.
[3] *Ibidem*, fondul nr. 49, dosarul nr. 9286, fila 49.

asaltate, instituirea pazei jandarmerești la moșii, precum și provocările la care au recurs o serie de elemente reacționare, fasciste, și-au pus amprenta asupra luptelor din această perioadă, înăsprindu-le și dîndu-le în diferite localități un caracter violent. Asemenea ciocniri, uneori sîngeroase, au avut loc cu prilejul luării cu asalt a prefecturilor județelor Baia (18 februarie) și Dolj (17 februarie). Concomitent, Rădescu a decis în mod arbitrar să demită din funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne pe reprezentantul P.C.R., dar acesta a refuzat să-și părăsească postul. Gărzile patriotice înarmate și organele de miliție populară constituite în diferite județe au trebuit să intervină tot mai des în acțiunea de protejare a demonstrațiilor pașnice și a țăranilor care ocupau moșiile boierești.

În aceste împrejurări, în ședința Consiliului de Miniștri din 21 februarie, reprezentanții F.N.D. au cerut demisia lui Rădescu și a majorității burgheze a cabinetului. „Pentru a opri haosul în fața căruia ne găsim, pentru a da liniște țării, pentru a pune ordine în țară — a spus Gh. Gheorghiu-Dej cu acest prilej — este nevoie de un guvern unitar care să aibă un program de guvernămînt. Un guvern de coaliție, judecînd după experiența guvernării noastre, nu este în stare să realizeze acest program“ [4]. La rîndul său, L. Rădăceanu a făcut un aspru rechizitoriu activității reacționare a exponenților burgheziei [5]. Rădescu a reacționat violent : „...Declar de la început că nu demisionez“ [6] și a amenințat din nou cu dezlănțuirea războiului civil. Aceasta a fost ultima ședință a cabinetului Rădescu.

S-a creat, în zilele următoare, o situație extrem de originală. În fapt, deși toți miniștrii și-au continuat activitatea, țara nu mai avea un guvern : reprezentanții burgheziei, în frunte cu generalul Rădescu, aplicau propria lor politică, considerată ilegitimă de către forțele democratice ; componenta democratică a guvernului aplica o politică opusă, călăuzită exclusiv de directivele F.N.D.

Un veritabil referendum

24 februarie. Un val de mitinguri și demonstrații, cele mai puternice și mai combative din întreaga perioadă de după eliberare, a cuprins, literalmente, întreaga țară. S-a produs o revărsare impetuoasă de forțe țărănești spre orașe, străzile Bucureștilor — capitala avînd ca și în trecut, un rol de prim ordin în desfășurarea evenimentelor — și ale celorlalte orașe din țară devenind neîncăpătoare pentru coloanele de demonstranți. Umăr la umăr, milioane de muncitori, țărani, intelectuali, meseriași, funcționari, întreprinzători — români, maghiari, germani și de alte naționalități — și-au afirmat hotărîrea fermă de a-și impune reprezentanții la cîrma țării. A fost un veritabil referendum popular ; majoritatea covîrșitoare a națiunii s-a pronunțat asupra căii de dezvoltare a României în viitor, alegînd calea revoluționară indicată de comuniști.

Evenimentele din 24 februarie au reliefat, în același timp, cu o precizie uimitoare, raportul real de forțe, cu toate implicațiile care decurgeau din aceasta. Cercurile reacționare ale burgheziei și moșierimii, avînd ca port-drapel pe generalul Nicolae Rădescu, s-au dovedit prea slabe pentru a zăgăzui valul revoluționar și a-și salva pozițiile dominante în stat. Nicăieri P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu nu au putut organiza contramanifestații, deoarece își dădeau seama de zădărnicia unor astfel de încercări ; în schimb, un mare număr de membri și organizații locale ale acestor partide au luat parte la manifestațiile F.N.D. Desprinderea din P.N.Ț. cu cîteva zile înainte a grupului Anton Alexandrescu — care a aderat la programul de guvernare a F.N.D. —, concomitent cu acțiunile grupului liberal condus de Gheorghe Tătărăscu — care căuta, la rîndul său, calea unei conlucrări cu forțele democratice —, accelerașeră procesul izolării de mase a partidelor conduse de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu.

Amenințările generalului Rădescu dăduseră mari speranțe cercurilor reacționare. La 24 februarie s-a văzut însă clar că generalul nu dispunea de forțele represive necesare pentru a se menține la putere. Deși întărise în ajun paza sediilor unor instituții centrale și locale (ministere, Prefectura poliției Capitalei, o serie de prefecturi de ju-

[4] *Ibidem.* Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 21 februarie 1945.
[5] *Ibid.*
[6] *Ibid.*

Iuliu Maniu : gazdă primitoare („Scînteia“ din 26 noiembrie 1944.)

deț), cu ordinul să fie apărate cu orice preț, în orașele în care masele au asaltat prefecturile, detașamentele de pază au fraternizat cu demonstranții sau au cedat după ciocniri de scurtă durată. Starea de spirit a populației, munca politică desfășurată de comuniști în rîndul unităților militare din țară influențaseră puternic masa soldaților și ofițerilor, care refuzau să mai execute ordinele lui Rădescu și ale unor comandanți reacționari.

Totuși, în Piața Palatului din Capitală, la Craiova, Caracal și-n alte localități elemente reacționare au provocat incidente sîngeroase, soldate cu morți și răniți din rîndurile manifestanților democrați. Numele celor căzuți la 24 februarie : **Ion Tomescu** (zidar), **Ștefan Dobrescu** și **Ion Mincu** (țărani), **Mircea R. Miu** (cizmar), **Nicolae Pușcașu** (zidar), **Voicu Gh. Ștefănescu** (muncitor necalificat), **Gheorghe Banu** (cioplitor în piatră), **Maria Stoica** (femeie de serviciu), **Ștefan Pal** (muncitor de calorifere), **Gheorghe Dogaru** (șofer), **Iulius Halpern** (funcționar particular) se înscriu la loc de cinste în rîndul eroilor care și-au dat viața pentru libertate.

În ciuda acestor jertfe, analiza aprofundată a raportului de forțe din acel timp duce la concluzia că nu a existat o primejdie reală de război civil : forțele reacționare interne erau prea slabe pentru a-l declanșa, iar cercurile occidentale care le erau favorabile nu puteau acorda sprijin armat claselor exploatatoare din România în situația internațională de atunci.

Incidentele sîngeroase provocate de elementele reacționare la 24 februarie au dezlănțuit o adîncă mînie și indignare în rîndurile maselor celor mai largi ale poporului. Mii și mii de telegrame și moțiuni trimise regelui de persoane din toate straturile sociale, de personalități marcante ale vieții politice, științifice, culturale, militare au cerut demiterea imediată a generalului Rădescu și aducerea la putere a unui guvern democrat. Exprimînd sentimentele maselor, Grigore Preoteasa a dat publicității un articol de mare rezonanță, în care se adresa astfel generalului Rădescu : „Fiecare zi ce trece și te lasă în fruntea guvernului e o grea apăsare pe conștiința fiecărui patriot, pe sufletul fiecărui om cinstit. Puteai să intri în istorie ca o perfectă nulitate. Ai ținut să intri ca asasin al poporului. Amintirea ta va fi în adevăr mai lungă. Ura sfîntă a poporului împotriva ta va fi mai mare. Judecata ta va fi mai cumplită. Călăule !" [7]

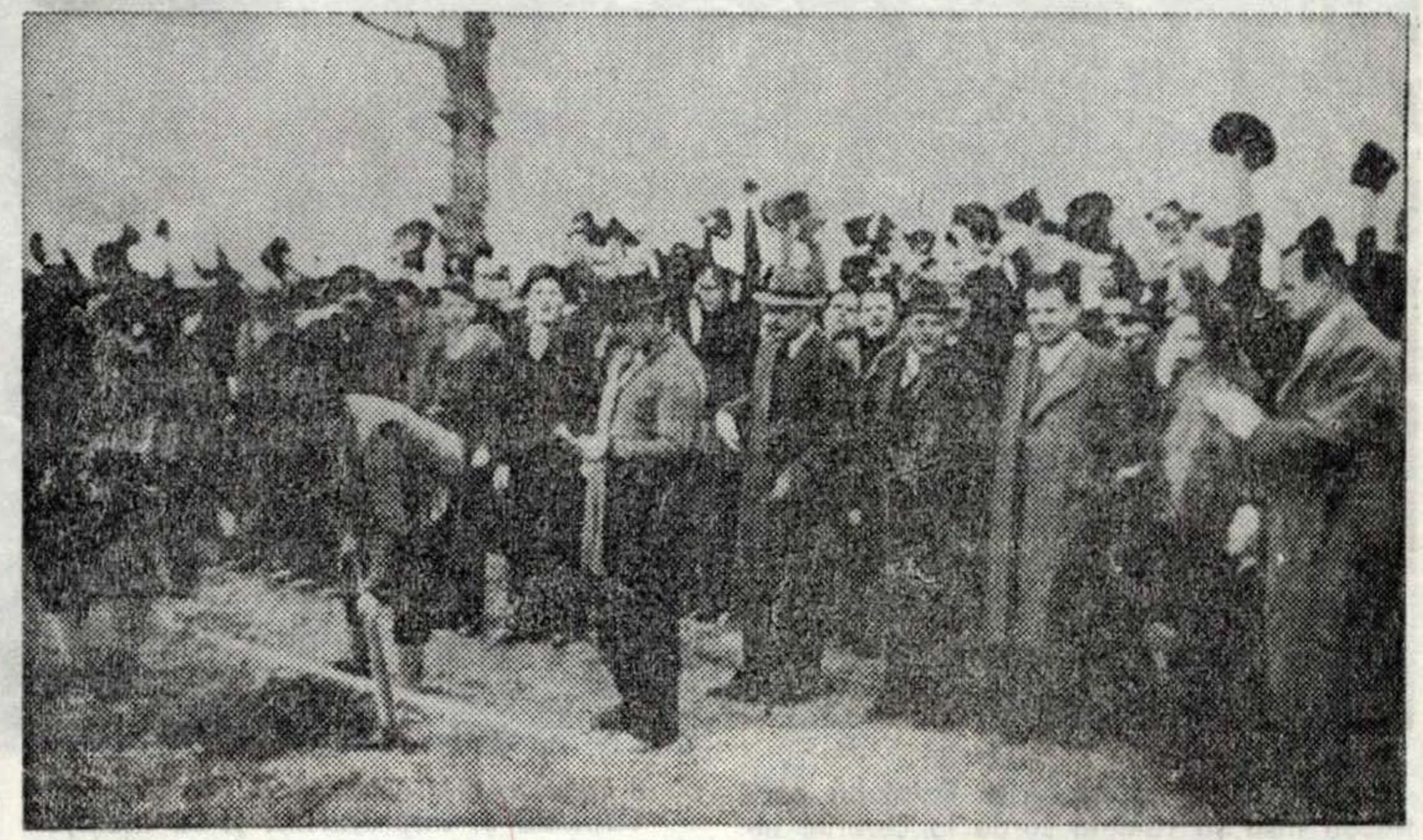

Cu sprijinul efectiv al clasei muncitoare, țărănimea a trecut la împărțirea pămînturilor moșierești

[7] „România liberă" nr. 179, din 28 februarie 1945.

6 martie 1945. 800 000 de cetăţeni din Capitală şi împrejurimi şi-au manifestat hotărîrea neclintită de a impune instaurarea guvernului democrat

Regele Mihai şi cercurile Palatului continuau însă să rămînă surde la cererile insistente ale maselor, încercînd să-l menţină la putere pe Rădescu. De aceea, după 24 februarie, presiunile forţelor democratice s-au concentrat asupra regelui.

Victorie!

În şedinţa Consiliului Naţional al F.N.D. din 26 februarie, participanţii au dezbătut problema componenţei viitorului guvern democrat şi a căilor de instituire a lui. În principiu, s-a căzut de acord ca, alături de F.N.D., în noul guvern să fie admişi şi reprezentanţi ai grupărilor dizidente naţional-ţărănistă şi liberală, conduse, respectiv, de Anton Alexandrescu şi Gheorghe Tătărăscu. Participanţii şi-au însuşit punctul de vedere că cea mai avantajoasă soluţie pentru forţele democratice era obţinerea investiturii guvernului democrat pe cale constituţională. Dacă Mihai avea însă să refuze, atunci aducerea guvernului democrat la cîrma ţării urma să se producă peste capul regelui.

Acest punct de vedere a fost expus regelui, cu tact, dar cu toată fermitatea în audiențele pe care reprezentanții F.N.D. le-au avut a doua zi la Palat.

La 28 februarie, sub presiunea maselor, generalul Rădescu a fost nevoit să-și prezinte demisia. Potrivit unor mărturii, el a fugit pe fereastră, de teama populației, refugiindu-se la reprezentanța Marii Britanii, de unde a fost apoi transportat peste granită, de un avion al Misiunii militare americane.

Prin manevre de ultimă oră, regele și liderii partidelor „istorice" au căutat să împiedice formarea guvernului democrat. Deși la 2 martie, dr. Petru Groza a primit mandat să constituie noul guvern, patru zile la rînd regele a continuat însă să refuze învestirea,

încercînd să impună participarea în cabinet a reprezentanților partidelor național-țărănesc-Maniu și liberal-Brătianu. Persoane din camarilă și o serie de politicieni reacționari îl consiliau pe rege că este preferabil să abdice decît să învestească un guvern democrat. Alți sfetnici și oameni politici burghezi îl îndrumau, dimpotrivă, să cedeze, cît nu era încă prea tîrziu...

În timp ce regele șovăia între aceste soluții extreme, în țară procesul revoluționar continua să se amplifice. Un mare număr de moșii au fost ocupate și împărțite de țărani, fără ca jandarmii să îndrăznească să se mai opună. În acele zile au fost ocupate, de asemenea, fără incidente, un șir de noi prefecturi în județele Sibiu, Vlașca, Gorj, Tîrnava Mare, Mehedinți, Romanați, Muscel. Practic, în țară exista o singură forță politică ale cărei directive erau puse în aplicare de mase: Frontul Național Democrat.

Șovăiala regelui a durat pînă la 6 martie, cînd F.N.D. a organizat în toată țara un puternic val de mitinguri și demonstrații. Sub presiunea maselor — și îndeosebi a celor 800 000 de demonstranți adunați în Piața Națiunii și în jurul ei — Mihai a semnat în grabă decretul de învestire.

Președinte al Consiliului de Miniștri a devenit dr. Petru Groza. Frontul Național Democrat deținea, pe lîngă președinția consiliului, 14 ministere și majoritatea subsecretariatelor de stat. În noul guvern, clasa muncitoare avea rolul conducător. Grupării liberale conduse de Gh. Tătărăscu îi reveneau vicepreședința consiliului, trei ministere și patru subsecretariate.

Victoria de la 6 martie a fost fructul legitim al celor 196 de zile revoluționare, în cursul cărora masele largi populare de la orașe și sate — români, maghiari, germani și de alte naționalități —, sub conducerea partidului comunist, au reușit să încline, pas cu pas, balanța de forțe în favoarea lor și să zdrobească rezistența cercurilor politice reacționare. Ca rezultat al politicii juste a P.C.R., care a stabilit o tactică adecvată împrejurărilor, îmbinînd cu măiestrie formele și metodele de luptă această victorie a fost obținută fără război civil, cu un număr minim de jertfe.

Instaurarea guvernului democrat prezidat de dr. Petru Groza a deschis poporului nostru largi perspective pentru înfăptuirea într-un timp istoric scurt a sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și pentru crearea condițiilor necesare trecerii la socialism.

150 DE ANI DE LA NAȘTERE

ALEXANDRU IOAN CUZA

PRIMUL DOMN AL PRINCIPATELOR UNITE

Se împlinesc 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza, al cărui nume rămîne indisolubil legat de actul istoric al Unirii Principatelor Române.

Alegerea sa ca domnitor al Moldovei și al Țării Românești a marcat, de fapt, primul pas important pe calea constituirii statului modern unitar român. Și nu întîmplător s-a făcut această alegere ; Cuza fusese unul dintre tinerii revoluționari moldoveni care în 1848 ceruseră reforme democratice și se declaraseră pentru îmbunătățirea situației țăranilor. În perioada premergătoare Unirii, Cuza a desfășurat o intensă activitate pentru realizarea acestui deziderat de veacuri al poporului român. De aceea alegerea sa a fost întîmpinată cu entuziasm în ambele țări.

Iată trei documente care oglindesc concludent starea de spirit din Principatele Unite, ca și ecoul acestui act în rîndul românilor transilvăneni, pentru care 1859 însemna o primă etapă spre Marea Unire.

Alexandru Ioan Cuza. Portret de Sava Henția (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R.)

O singură voință, un singur domn

„In puterea art. 12 din Conventia de la Paris și a instrucțiilor pentru alegerea de domn, astăzi, la 5 ianuarie 1859, în a noua zi de la deschiderea Adunării elective, procedîndu-se la alegerea domnului, față fiind patruzeci și nouă deputați, și cu unanimitatea voturilor alegîndu-se pe d-l colonel Alexandru Ioan Cuza domn stăpînitor al țărei Moldovei ; Subscrisul prezident al acestei adunări, comunicînd înaltei căimăcămii această alegere, cu onoarea îi face invitație ca, îndată tre-

cînd înălțimei-sale prințului stăpînitor frînele guvernămîntului, să facă cunoscut despre aceasta și tuturor autorităților respective". *(Proces-verbal nr. VI al Adunării elective a Moldovei din 5/17 ianuarie 1859, Iași)*

„Principatele Unite.

Adunarea electivă a Țării Românești.

Astăzi, sîmbătă, 24 ianuarie, Adunarea electivă procedînd la vot pentru alegerea domnului său, rezultatul a fost că, cu unanimitate, s-a ales **Alexandru Ioan I Cuza,** domnul actual al Moldovei, și s-a proclamat domn și al Țării Românești. Se constată acest rezultat sub iscălitura președintelui și a secretarilor.

Președintele (subscris) **Nifon,** mitropolit.

Secretari (subscriși) **A. Arsache, I. Cantacuzino, D. Brătianu, S. Fălcoianu".**

(Proces-verbal despre alegerea prințului Alexandru Ioan I Cuza ca domn al Valahiei în 24 ianuarie/5 februarie 1859. București)

„...Românii din Transilvania, în împrejurările de față, numai în Principate privesc, numai de aici așteaptă semnul, numai de aici își văd scăparea. Cînd s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii Transilvaniei era poate mai mare decît în Principate... Un lucru mi se pare a fi mai mult decît sigur ; că românii de peste Carpați, bărbați și femei, bătrîni și tineri, toți ar fi gata de a muri pentru Domnul Cuza..."

(Memorand înmînat de către Alexandru Papiu Ilarian, în 1860, lui Alexandru Ioan Cuza)

CONSULUL AMERICAN DESPRE LOVITURA DE STAT

Masele muncitoare de la orașe și sate își puseseră mari nădejdi în Unirea pentru a cărei înfăptuire luptaseră cu nesecată energie. Țărănimea spera că odată cu Unirea se va îmbunătăți și soarta sa. Dar încercările de rezolvare a problemei agrare au fost întîmpinate cu ostilitate de către marea boierime conservatoare. Domnitorul Cuza nu a avut altă soluție decît să înlăture Adunarea cu majoritate reacționară, care refuzase să ia în discuție proiectul de lege rurală.

Atmosfera politică din acele zile este relatată de consulul american într-unul din rapoartele sale din mai 1864. Evident, relatarea se menține la suprafața evenimentelor, diplomatului lipsindu-i elementele necesare unei analize aprofundate a complexei situații de atunci.

„Cauza acestei lovituri de stat stă în refuzul legislaturii de a înfăptui dezideratele domnului, îndeosebi în ceea ce privește chestiunea rurală. În Principate, pămîntul este stăpînit de boieri, care dețin domenii întinse, iar țăranii, care pînă de curînd puteau fi numiți șerbi, deși au fost eliberați, încă nu au pămînt. Acum domnul a propus să dea fiecărei familii o bucată de pămînt de o anumită mărime, în schimbul unor creanțe plătite boierilor în viitor. Desigur că o astfel de măsură a atras după sine multe dificultăți : de exemplu, nu toate domeniile sînt la fel de mari ; unul mai redus, posedînd un număr mai mare de familii, și fiecărei familii revenindu-i aceeași suprafață de pămînt, ar urma ca întregul domeniu să fie înghițit de această împărțire și proprietarii ar fi lăsați fără pămînt, în schimbul unor polițe care vor fi plătite în viitor. În principiu, opoziția n-a fost mare față de această măsură, dar legislatura dorea ca legea să fie schimbată în unele privințe, considerînd compensația prea scăzută și nesigură ; după cum presupun, domnitorul a fost bucuros să folosească o astfel de ocazie pentru a-și asuma întreaga putere [...]"

(Arhivele statului București, corespondența consulatului S.U.A. în România, microfilm T. 384, rola I ; raportul nr. 26, din 30 mai 1864, originalul în limba engleză)

PLEBISCITUL LUI CUZA VODĂ

După lovitura de stat din 2/14 mai 1864, care înlăturase Adunarea cu majoritate reacționară, între 10/22 mai și 14/26 mai au fost supuse aprobării generale, prin plebiscit, „Statutul" (noua constituție) și noua lege electorală. Rezultatul plebiscitului a arătat încrederea de care se bucurau în rîndul poporului măsurile luate de Cuza. Au fost însă și cazuri în care reacțiunea a căutat să influențeze masele pentru a vota împotriva plebiscitului.

Documentul pe care îl reproducem provine de la inspectorul școlar al județului Olt, unde prefectul Constantin Manu, fiul cunoscutului boier reacționar Ioan Manu, fost caimacam și adversar al Unirii, a exercitat presiuni asupra țăranilor pentru ca aceștia să voteze împotriva lui Cuza.

Principatele Unite Române

1864, mai 13

Domnule ministre,

Grăbesc cu tot respectul a supune la cunoștința domniilor voastre faptul barbar ce domnul prefect Constantin Manu (fiul caimacamului de tristă memorie Manu) a uneltit în contra mea zilele astea. Iată-l :

Eri, cînd mergeam pe șosea în oraș [Slatina — **n.n.**], întîlnii vreo zece țărani carii cunoscîndu-mă a început unul ce era din comuna Ciumăgești a-mi spune că la dînșii

Unirea Principatelor. Desen alegoric de Szathmary (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R.)

în sat viind un amploiat din partea subprefecturi[i] îi silea să iscălească în registru de nepriimirea plebiscitului, cu toate că noi n-am vrut să iscălim nici unul în acela, ci am iscălit toţi în cel de priimire. Subscriu plin de bucurie — i-am răspuns. Prea bine aţi făcut şi purtarea voastră merită laudă.

După mai multe vorbe schimbate între dînşi[i] şi mine, am plecat. Şi mai înainte de a merge la d-l prefect ca să-i denunţ această purtare din partea subalternilor d-lui, am spus la alţi amici, dintre care unul din ei ducîndu-se la prefectul pe cînd eu eram ocupat cu predarea lecţiunilor învăţătorilor la şcoală, i-a cerut cont despre această purtare în contra dorinţelor guvernului. Prefectul întrebîndu-l că de unde ai aflat, [acela] a răspuns că de la d-l inspector. Apoi chemîndu-mă în pretoriul Administraţiei, d-l prefect m-a întrebat pe un ton boieresc dacă susţin în scris ceea ce mi-a spus ţăranu. La această întrebare răspunzîndu-i, am zis : nu numai că susţin, dar fiind ţăranu neplecat din oraş, să se aducă în persoană să mărturisească însuşi acesta.

Prefectul însă ne luînd în consideraţie aceasta, m-a arestat chiar acolo în pretoriu, insultîndu-mă în modul cel mai barbar [...]

Ţăranu, adus în pretoriu Administraţiei şi faţă cu d-l prefect şi mai multe persoane, a mărturisit că într-adevăr li s-a impus de trimisul subprefecturei a subscrie în registru de nepriimire, însă noi am subscris în cel de priimire. Pe baza mărturisirei ţăranului, d-l prefect m-a liberat din arest.

Iată, dar, domnule ministru, cum merg lucrurile pe icea, unde este prefect d-l Manu. Cunoaşteţi din acest fapt ce persecuţie este asupră-mi ca funcţionar devotat ordinelor voastre şi datoriilor mele ca cetăţean român. Cunoaşteţi cum se poartă d-l prefect Manu cu oameni[i] care nu ţin la nimic mai mult ca la faptele măreţe ale Alesului Naţiune[i] Române, Alexandru Ioan I şi guvernului său. Cunoaşteţi, în fine, ce deputati o să vie la nouă Cameră din judeţu Olt administrat de d-l Manu, care este foarte mult însînuit [sic !] cu boieri[i] d-aicea, iar pe oameni[i] de principii şi cu inimă de român îi apasă şi îi persecută.

Vă comunic cu respect acestea, domnule ministru, văzîndu-mă degradat şi intimidat pentrucă-mi împlinesc datoria cu sfinţenie, către ţeară şi guvern.

Priimiţi, domnule ministre, încredinţarea osebitei mele consideraţiuni.

Inspector com[unal] din Olt

Radu Negoescu

No. 24
1864, mai 13
(Adresa) : Domnului Ministru al Cultelor şi Instrucţiunei Publice

(Arhivele statului Bucureşti, Ministerul Instrucţiunii, dosarul 455/1864, filele 388 şi 395)

INSURECŢIE ? NU, CONSPIRAŢIE

Reforma agrară şi, în general, măsurile cu caracter democratic luate de Cuza au stîrnit profunda nemulţumire a moşierimii reacţionare şi a marii burghezii, care, prin complotul organizat în februarie 1866, l-au înlăturat de la domnie, oferind coroana unui principe străin.

Şi din nou consulul american comenta, într-un raport din 2 martie 1866, evenimentele petrecute la Bucureşti. Alături de remarci şi constatări interesante, raportul arată că diplomatul american ignora profundele nemulţumiri manifestate în diferite părţi ale ţării împotriva detronării lui Cuza.

„Întrucît aveţi comunicarea referitoare la abdicarea prinţului Cuza, care a constituit subiectul raportului meu din 25 februarie, am onoarea să vă informez asupra următoarelor detalii ale acestui eveniment şi ale faptelor pe care le-am aflat după trimiterea acelui raport. Abdicarea n-a fost re-

zultatul unei insurecții în Capitală sau al unei demonstrații populare de vreun fel, ci al unei conspirații a celor mai însemnați boieri, a ministrului de război și a ofițerilor a două regimente din cele patru care se aflau la acea dată în București. Conspiratorii au aranjat ca soldații celor două regimente să fie puși de gardă la palatul domnitorului, în 23 februarie ; seara au început să acționeze prin arestarea directorului departamentului poștelor și telegrafului și au ocupat sediile celor două ramuri ale serviciului public din București. În ziua următoare, la ora 4 dimineața, au intrat, complet înarmați, în dormitorul domnitorului ; neîntîlnind nici un obstacol în cale, l-au trezit și, după cîteva amenințări, l-au determinat să semneze un act de abdicare pregătit dinainte în mod conspirativ. Apoi l-au dus într-o trăsură închisă la o mănăstire, unde a stat aproximativ 24 de ore, după care l-au escortat pînă la frontieră... Se știe că domnitorul a ajuns la Brașov, de unde a plecat spre Viena, iar de acolo, după cum se spune, intenționează să meargă la Paris. În după-amiaza zilei de 24 februarie, unul din cele două regimente din București, care nu au fost atrase în complot, a făcut unele demonstrații împotriva noii stări de lucruri, dar a fost readus la ordine. În Principate continuă să domnească cea mai perfectă liniște, nu s-a manifestat nicăieri nici un fel de nemulțumire [sic !] cu privire la abdicarea domnitorului [...]

Fac cunoscut că m-am reținut total de a-mi exprima fie în public, fie în particular vreo părere în favoarea sau împotriva acestei schimbări a conducerii guvernului român".

(Arhivele statului București. Corespondența Consulatului S.U.A. în România, microfilm T. 384, rola 1 ; Raportul nr. 18 din 2 martie 1866, originalul în limba engleză)

MISIUNE INDEPLINITĂ

La numai un an după înlăturarea sa, mînat de dorul patriei, Alexandru Ioan Cuza a dorit să se stabilească la Ruginoasa. De teamă ca popularitatea lui să nu provoace o recrudescență a mișcării antimonarhice, Carol a refuzat.

Argumentele aduse de Cuza, în scrisoarea pe care a adresat-o lui Carol, erau, într-adevăr, de natură să-l indispună pe Hohenzollern.

„[...] Cel puțin am avut mulțumirea de a realiza Unirea Principatelor, a face din trei

(Continuare în pag. 78)

Bucureștii în 1869, vedere din Turnul Colței. Desen de Preziosi (C.C. Giurescu „Istoria Bucureștilor")

La 22 aprilie 1970, toți oamenii progresiști din lume sărbătoresc centenarul nașterii lui Vladimir Ilici Lenin, discipolul credincios și continuatorul strălucit al lui Marx și Engels, întemeietorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și al primului stat socialist din lume.

Sfîrșitul sec. XIX-începutul sec. XX:

Învățătura leninistă se răspîndește în România

Prin intermediul presei ideile lui Lenin și știri despre activitatea sa s-au răspîndit în rîndurile oamenilor muncii de la noi

AUGUSTIN DEAC
doctor în istorie

Încă din a doua jumătate a secolului trecut, pe măsură ce se desfășura procesul de maturizare a clasei muncitoare din țara noastră, au început să fie publicate în România știri legate de activitatea clasicilor marxism-leninismului, fragmente din operele lor, articole și broșuri de popularizare a socialismului științific.

În cele ce urmează ne vom referi la activitatea desfășurată pe tărîmul răspîndirii în țara noastră a învățăturii leniniste.

Presa socialistă din România a cultivat în mod deosebit tradițiile de luptă ale proletariatului din alte țări, precum și ale proletariatului din marea țară vecină. Astfel, în 1896, oficiosul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, sesizînd orientarea revoluționarilor din Rusia spre o tactică de cucerire a maselor și în special a muncitorilor industriali — tactică preconizată de Vladimir Ilici Lenin —, observa că această orientare a influențat lupta împotriva claselor exploatatoare, care a devenit *„mai organizată și în același timp mult mai conștientă"*. Ziarul „Lumea nouă" din 15 iunie 1896, anunțîndu-și cititorii despre înființarea *„Societății pentru lupta de dezrobire a clasei muncitoare din Petersburg"*, creată sub conducerea lui Lenin — și care de fapt s-a numit Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare și a constituit germenele viitorului partid marxist din Rusia —, releva că mișcarea muncitorească din Rusia și-a făurit *„un stat major, un comitet central ascultat și priceput"*. Autorul articolului, Ioan Nădejde, mărturisea că *„e bun prieten cu unul din întemeietorii ei"*.

Există o serie de documente și mărturii care atestă că Vladimir Ilici Lenin a avut legături cu mulți conducători ai muncitorilor din România și s-a interesat îndeaproape de probleme ale mișcării socialiste din țara noastră. Una din primele sale referiri la România este cuprinsă în necrologul „Friedrich Engels", scris de el în 1895, în care arăta că *„rămas singur după moartea lui Marx, Engels a continuat să fie sfătuitorul și conducătorul socialiștilor europeni. Lui i se adresau pentru sfaturi și directive, în egală măsură, atît socialiștii germani, a căror forță, cu toate persecuțiile din partea stăpînirii, creștea rapid și necontenit, cît și reprezentanții țărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, rușii, care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare primii lor pași"*.

Prin intermediul presei și al celor care l-au cunoscut pe Lenin, ideile sale și știri despre bogata sa activitate s-au răspîndit larg în rîndurile oamenilor muncii de la noi. Prima atestare documentară cu privire la apariția numelui lui Lenin în presa muncitorească și socialistă din România o găsim în gazeta „Mișcarea socială", cu sediul în strada Mătăsarilor nr. 22 din București. Într-un articol intitulat „Din Rusia", publicat în numărul 8 din 6 aprilie 1897 — la numai o lună de la deportarea în Siberia a lui Lenin și a altor revoluționari, care formau nucleul Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare —, aceasta făcea cunoscut cititorilor săi *„trimiterea lui Ulianoff în surghiun"*.

Odată cu primii ani ai secolului al XX-lea gazetele muncitorești din România au început să publice din ce în ce mai des știri despre activitatea lui Lenin, fragmente din lucrările lui.

La 28 aprilie 1902, gazeta cercurilor socialiste România muncitoare semnala un articol din „Iskra" leninistă, în care se arăta că *„socialismul internațional disprețuiește și refuză orice solidaritate* cu transfugul *Millerand"*; după cum se știe, acesta trădase interesele proletariatului francez. Trei ani mai tîrziu, la 5 martie, aceeași gazetă publica în primul număr din cea de-a doua serie un articol de fond intitulat „Rolul nostru", popularizînd sarcinile indicate de V. I. Lenin în „Iskra" (nr. 4, mai 1904), ceea ce constituie încă o dovadă că în acea vreme presa leninistă circula în România.

...literatură pe adresa: Iași, str. Cuza Vodă 40

Faptul că „Iskra" și alte publicații revoluționare ruse erau cunoscute de un număr însemnat de militanți ai mișcării muncitorești din România reiese și din unele documente ale mișcării socialiste ruse. În raportul „Iskrei" către Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. din 1903 e menționat numele țării noastre: *„Cîte drumuri n-au fost încercate: România, Persia, Alexandria, Arhanghelsk, Finlanda, drumurile maritime"*; dintr-o scrisoare expediată la 21 decembrie 1901 de un revoluționar rus din Moscova la München, aflăm modul în care era organizată difuzarea literaturii revoluționare în România: *„În ce privește România, se poate expedia literatură pe adresa: Iași, str. Cuza Vodă 40, a se trimite în toate locurile din România"*. Cercetări recente făcute de noi la Institutul „Vandervelde" din Bruxelles au scos la iveală că această literatură a fost difuzată și prin Librăria universală „D. P. Maloskitsky" din Tulcea. De asemenea, centre importante care au înlesnit tranzitul prin țara noastră a literaturii leniniste au fost: Brașov, București și Galați. Un sprijin substanțial în această acțiune l-au acordat unii fruntași ai mișcării noastre socialiste, printre care I. C. Frimu, C. Z. Buzdugan, Iosif Nădejde-Armașu.

Tot din această perioadă datează și legăturile directe ale lui Constantin Dobrogeanu cu Vladimir Ilici și cu alți fruntași ai mișcării bolșevice din Rusia.

Din documentele Biroului Socialist Internațional reiese că, la sesizarea lui C. Racovski, Lenin și alți revoluționari ruși, membri ai B.S.I., au intervenit pe lîngă acesta ca să se organizeze pe scară internațională

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

acțiuni de solidaritate cu marinarii potemkiniști, care ceruseră azil politic în România. Presa socialistă din România a vorbit despre activitatea lui Lenin în cadrul Biroului Socialist Internațional. Astfel, gazeta „România muncitoare" din 15 iunie 1905 informa că *„Biroul Socialist Internațional a primit de la cetățeanul Ulianov o scrisoare care anunță intrarea grupului disident Vperiod în sînul P.M.S.D. din Rusia"*, redînd în continuare aspecte de la Congresul al III-lea al acestui partid.

În anul 1907, în România a izbucnit, ca o năprasnică furtună, marea răscoală a țăranilor împotriva moșierilor, arendașilor și statului burghezo-moșieresc, pentru pămînt și dreptate socială.

Mișcarea muncitorească din țara noastră era atunci în plin proces de refacere. La Conferința din iunie 1907 a cercurilor România muncitoare și a sindicatelor, ținută la Galați, au fost aleși patru delegați — Cristian Racovski, Alecu Constantinescu, N. D. Cocea și Andrei Ionescu — și trimiși să reprezinte muncitorimea română la Congresul Internațional a II-a de la Stuttgart, la care a participat și Vladimir Ilici Lenin ca reprezentant al social-democrației ruse. Într-o serie de probleme dezbătute la acest congres, delegații români s-au situat pe poziții revoluționare alături de Lenin. După stabilirea ordinii de zi, congresul s-a ocupat în mod special de atrocitățile săvîrșite de guvernul burghezo-moșieresc din România împotriva țăranilor răsculați în 1907 și a mișcării muncitorești. Răscoala țăranilor din 1907 a atras atenția lui Lenin. După cum reiese și din adnotările sale făcute pe textul proiectului de rezoluție intitulat „Împotriva prigonirilor dezlănțuite de guvernul român", el a apreciat, spre deosebire de oportuniști, ca pozitivă calea revoluționară de luptă aleasă de țărănimea română. Tot la Congresul de la Stuttgart, Lenin și delegația rusă au exprimat *„sentimentele de caldă simpatie și frățească recunoștință a social-democrației rusești pentru concursul pe care dr. C. Racovski l-a dat în cursul multor ani cauzei revoluției rusești și a luptei proletariatului contra țarismului"*.

Socialiști din diferite țări, întruniți la Congresul de la Copenhaga (1910), au trimis o carte poștală ilustrată, purtînd semnătura lui Lenin, Rosa Luxemburg, Plehanov etc., lui Dobrogeanu-Gherea, care locuia pe atunci la Ploiești, cu următorul cuprins : *„Bunului tovarăș și excelentului om Dobrogeanu-Gherea, salutul și frăția Congresului internațional de la Copenhaga"*.

În 1911, Vladimir Ilici i-a trimis o scrisoare secretarului P.S.D.R., Ioan Frimu, cerîndu-i să intervină în favoarea unor revoluționari ruși care se aflau în România. În același an, „România muncitoare" a publicat un comunicat al Secretariatului B.S.I., prin care se făcea cunoscut că *„cetățeanul Lenin, delegatul Rusiei în B.S.I., ne-a trimis apelul C.C. al P.S.D. din Persia pentru publicare"*.

Recunoscînd justețea ideilor lui Lenin în problemele capitale ale mișcării muncitorești internaționale, liderii mișcării noastre muncitorești au luptat pentru publicarea în limba română a unor studii și articole scrise de el. În 1911 a apărut în oficiosul Partidului Social-Democrat, „România muncitoare", sub titlul „Din cruzimile țarismului", articolul lui Lenin „Despre fracțiunea social-democrată din Duma a doua. O expunere completă a problemei". Un an mai tîrziu, aceeași gazetă a publicat raportul prezentat Biroului Socialist Internațional în legătură cu conferința generală a P.M.S.D.R.

Revista „Kommunist", înființată de Lenin la Geneva în 1915, a fost răspîndită și în România chiar din anul apariției. Cunoașterea unor lucrări ale lui Vladimir Ilici, ca : „Falimentul Internaționalei a II-a", „Imperialismul și socialismul în Italia", „Glasul unui socialist francez cinstit" etc., tipărite în această publicație, *„au jucat* — după cum declara un conducător al Partidului Social-Democrat din România din acea perioadă — *un rol important în orientarea comunistă a multor membri de partid"*.

L-au cunoscut pe Lenin

În cadrul mișcării muncitorești internaționale, un mare pas în regruparea forțelor de stînga l-a constituit Conferința a II-a Socialistă Interbalcanică din iulie 1915, de la București, convocată din inițiativa elementelor înaintate din conducerea Partidului Social-Democrat din România. Moțiunea cu privire la atitudinea socialiștilor din Balcani față de Internaționala Socialistă, votată de conferință, a condamnat pasivitatea Biroului Socialist Internațional. Partidele social-democrate din Balcani, printre care și Partidul Social-Democrat din România, s-au angajat *„să dea tot concursul lor oricărei inițiative socialiste care ar urmări încetarea războiului și restabilirea Internaționalei pe bazele socialismului revoluționar"*.

Partidul Social-Democrat din România a fost printre primele organizații socialiste care au aderat la mișcarea zimmerwaldiană. Alături de Lenin, reprezentantul Partidului Social-Democrat din România a fost desemnat pentru a face parte din Comisia pentru redactarea manifestului conferinței, manifest mai apoi semnat de reprezentanții partidelor și grupărilor socialiste participante.

Cîteva cuvinte de prețuire trimise lui Dobrogeanu-Gherea de către participanții la Congresul de la Copenhaga. Printre iscălituri, jos în stînga, o distingem pe a lui Vladimir Ilici

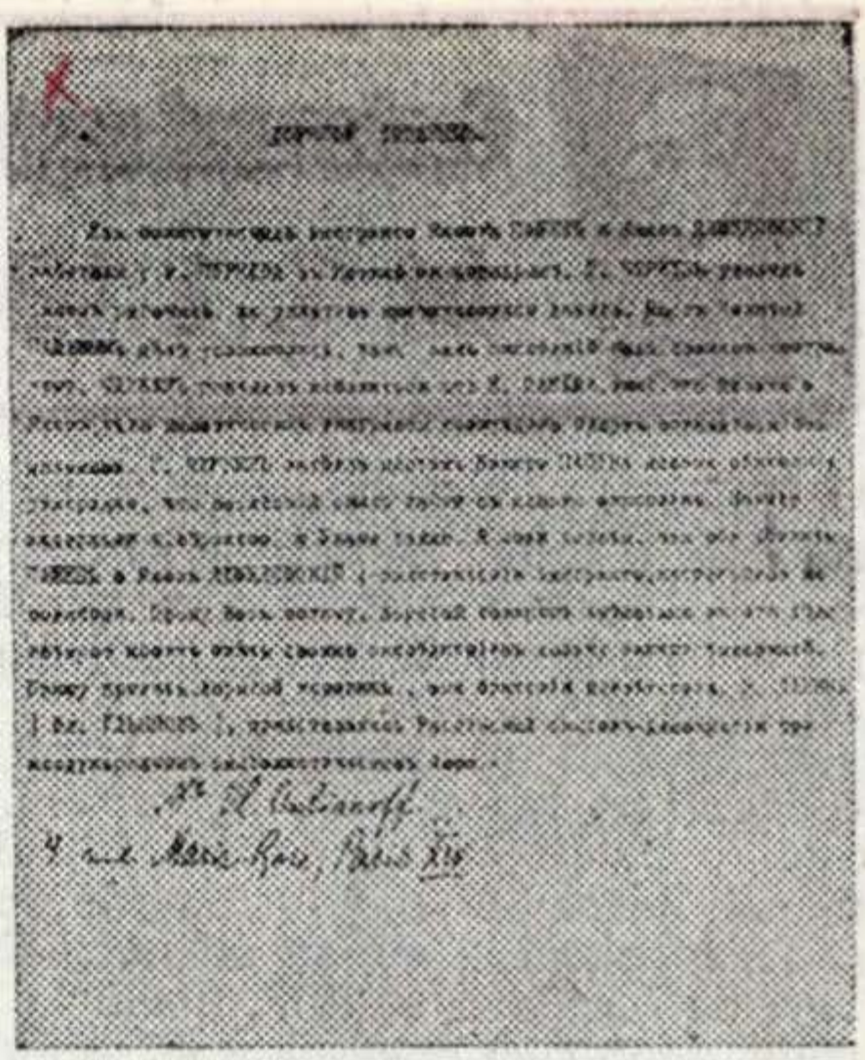

Scrisoare din Paris către I. C. Frimu

Legăturile dintre reprezentanții Partidului Social-Democrat din România și Vladimir Ilici s-au intensificat în anii 1915—1916. În cadrul Comisiei Socialiste Internaționale de la Berna, Lenin și Racovski s-au întîlnit în repetate rînduri ; între ei au avut loc, nu o dată, schimburi utile de opinii. „Lupta zilnică" a publicat discursul lui Lenin rostit la mitingul de la Berna din 8 februarie 1916 ; în acest ziar au început să apară tot mai multe aprecieri asupra activității revoluționare a lui Vladimir Ilici.

În 1916, înainte de intrarea României în război, din pricina situației nesigure, Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a refugiat la Zürich, în Elveția. Aici, după cum rezultă din materialele documentare, *„cu toate greutățile ce le îndura, avea în fiecare vineri după-amiază întruniri interesante asupra socialismului"*. La aceste întruniri au participat mai mulți socialiști români și personalități din mișcarea muncitorească internațională, printre care și Vladimir Ilici Lenin ; cu Lenin Gherea obișnuia să discute *„destul de agitat, schimbînd diferite scrisori și rapoarte destul de voluminoase"*.

Scriitorul Victor Eftimiu, socialistul român Valeriu Marcu — acesta din urmă primind chiar o serie de însărcinări — l-au cunoscut și ei la Zürich pe V. I. Lenin.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, strălucită confirmare a justeței leninismului, a avut un puternic ecou în întreaga lume și a exercitat o mare influență asupra conștiinței maselor largi din toate țările. Într-un manifest al grupurilor marxiste din România, imediat după revoluția din Octombrie, se aprecia că *„astăzi Rusia lui Lenin este cea mai liberă țară din lume pentru clasa celor obijduiți"*.

În perioada de înfăptuire a revoluției socialiste și de apărare împotriva loviturilor dușmanilor interni și externi, zeci de mii de revoluționari români s-au alăturat proletariatului rus, condus de partidul bolșevic, apărînd cu arma în mînă cauza revoluției. Astfel, numărul celor care au luat legătură directă cu Lenin, care l-au văzut și l-au ascultat, s-a înzecit.

În primele zile ale lunii decembrie 1917 a plecat din Odesa spre Petrograd revoluționarul M. Gh. Bujor, organizatorul Comitetului de acțiune social-democrat român din Odesa și al batalioanelor revoluționare românești pe teritoriul Rusiei sovietice. La Petrograd a fost primit de Lenin, cu care a schimbat cîteva păreri asupra situației din țară și din Balcani. Cu cîtva timp înainte, M. Gh. Bujor înaintase Comitetului Executiv Central al Sovietului din Petrograd și lui Lenin exemplare dintr-un lung memoriu, înfățișînd situația mișcării socialiste din România.

Referindu-se la activitatea centrului revoluționar român din Odesa, Bujor amintea, în aceeași adresă, că centrul difuzase peste 85 000 de manifeste revoluționare despre Revoluția din Octombrie, dintre care 15 000 de exemplare ale „Manifestului despre pace" semnat de Lenin.

În „Apelul socialiștilor români către revoluția rusă" din 4 decembrie 1917, era prezentat pe scurt un tablou al dezvoltării mișcării socialiste din România începînd din perioada premergătoare primului război mondial. *„Prin lupta noastră* — se spunea în apel — *clasa muncitoare a devenit un factor important al vieții noastre politice și sociale. Partidul nostru a fost acela care a ridicat probleme importante care frămîntau poporul nostru..."*

Pe la mijlocul lunii februarie 1918,

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

M. Gheorghiu Bujor s-a întîlnit, la Smolnîi, din nou cu Lenin. *„Atunci — își amintea Bujor — Lenin s-a interesat din nou de situația din România și de perspectivele viitoarei lupte de la sud".*

În această perioadă l-au văzut și l-au cunoscut pe Lenin mulți alți români. Cunoscutul publicist N. D. Cocea, aflîndu-se în timpul Revoluției din Octombrie la Petrograd, a asistat la marea adunare din seara zilei de 7 noiembrie 1917, ținută la Smolnîi, unde, după cum povestește el, *„spre orele 2 după miezul nopții, într-o tăcere... grea ca plumbul, la tribună s-a ridicat Lenin... Simplu, liniștit, fără să ridice glasul, fără să-i tresară un mușchi al feței, vorbind mulțimii înfierbîntate, ca și cum n-ar fi fost decît un dascăl mai înțelept care se adresează discipolilor lui preferați, Lenin și-a rostit cuvîntarea, care, în cîteva articole, abroga toate privilegiile trecutului și stabilea, pentru veacuri, normele așezămintelor viitoare..."*

Cîteva zile după izbucnirea Revoluției din Octombrie, în numele Asociației internaționale pentru informarea presei muncitorești din America, Franța și Anglia, N. D. Cocea a adresat lui Lenin o scrisoare cerîndu-i un interviu pentru a-l publica în presa muncitorească din țările sus-numite. La 10/23 noiembrie 1917, Lenin l-a încunoștințat că este gata să răspundă la întrebări, cu condiția să aibă o garanție *„formală și precisă"* că toată presa muncitorească internațională — adică și organele presei cu tendințe internaționaliste — va fi informată și că răspunsul va fi reprodus fără mici o schimbare.

Ca reprezentant al amintitei asociații, N. D. Cocea i-a dat în scris garanția cerută, însoțind scrisoarea sa de o notă care cuprindea șase întrebări.

O vie amintire i-au păstrat lui Vladimir Ilici revoluționarii români Dic. Dicescu, Zamfir Enache, Gheorghe Borș și mulți alții. Dic. Dicescu a ocupat, în primii ani ai Puterii sovietice, posturi de răspundere în Rusia. El l-a întîlnit pe Lenin cu ocazia predării unor vagoane cu alimente, aduse ca dar din partea revoluționarilor din Turkestan. La rugămintea lui Dicescu, înainte de despărțire, Vladimir Ilici a scris pe un imprimat al Președintelui Consiliului muncii și apărării : *„Drept amintire, tovarășului Dic. 23 aprilie 1920. V. I. Ulianov (Lenin).*

În anii avîntului revoluționar din România, presa muncitorească din București și din alte centre industriale ale țării — „Lupta", „Socialismul", „Adevărul", „Ișasul socialist" etc. și revista teoretică „Lupta de clasă" — a publicat articole despre aspecte importante ale Revoluției Socialiste din Octombrie și cuvîntări sau fragmente din operele lui Vladimir Ilici Lenin. Tot atunci s-au tipărit primele broșuri cu lucrări ale lui Lenin în limba română ca : „Statul și revoluția", „Democrația burgheză și dictatura proletariatului", „Stîngismul — boala copilăriei mișcării comuniste", „Eroii Internaționalei de la Berna", „Internaționala a III-a și rolul ei istoric" etc. cît și primele decrete ale Puterii sovietice semnate de Lenin, în calitate de Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului.

Dorința firească a delegațiilor

În a doua jumătate a anului 1920, o delegație de socialiști români a fost desemnată să plece în Rusia sovietică.

Sub titlul „Cum l-am văzut pe Lenin", Alexandru C. Dobrogeanu-Gherea a publicat în „Socialismul" din 27 ianuarie 1924 o relatare a întîlnirii între delegația română și

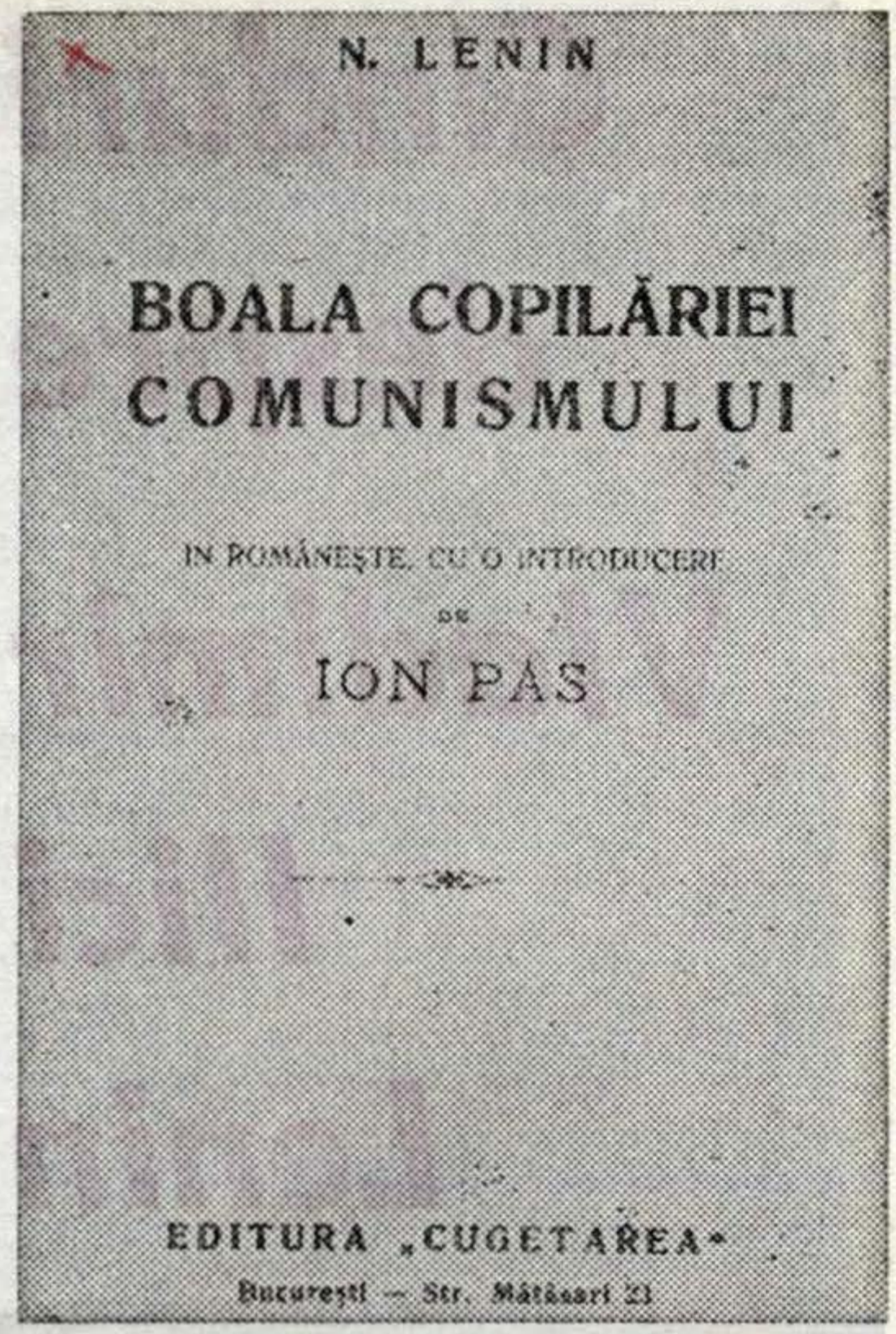

O preocupare majoră a mișcării revoluționare din România; popularizarea operelor lui Marx, Engels, Lenin

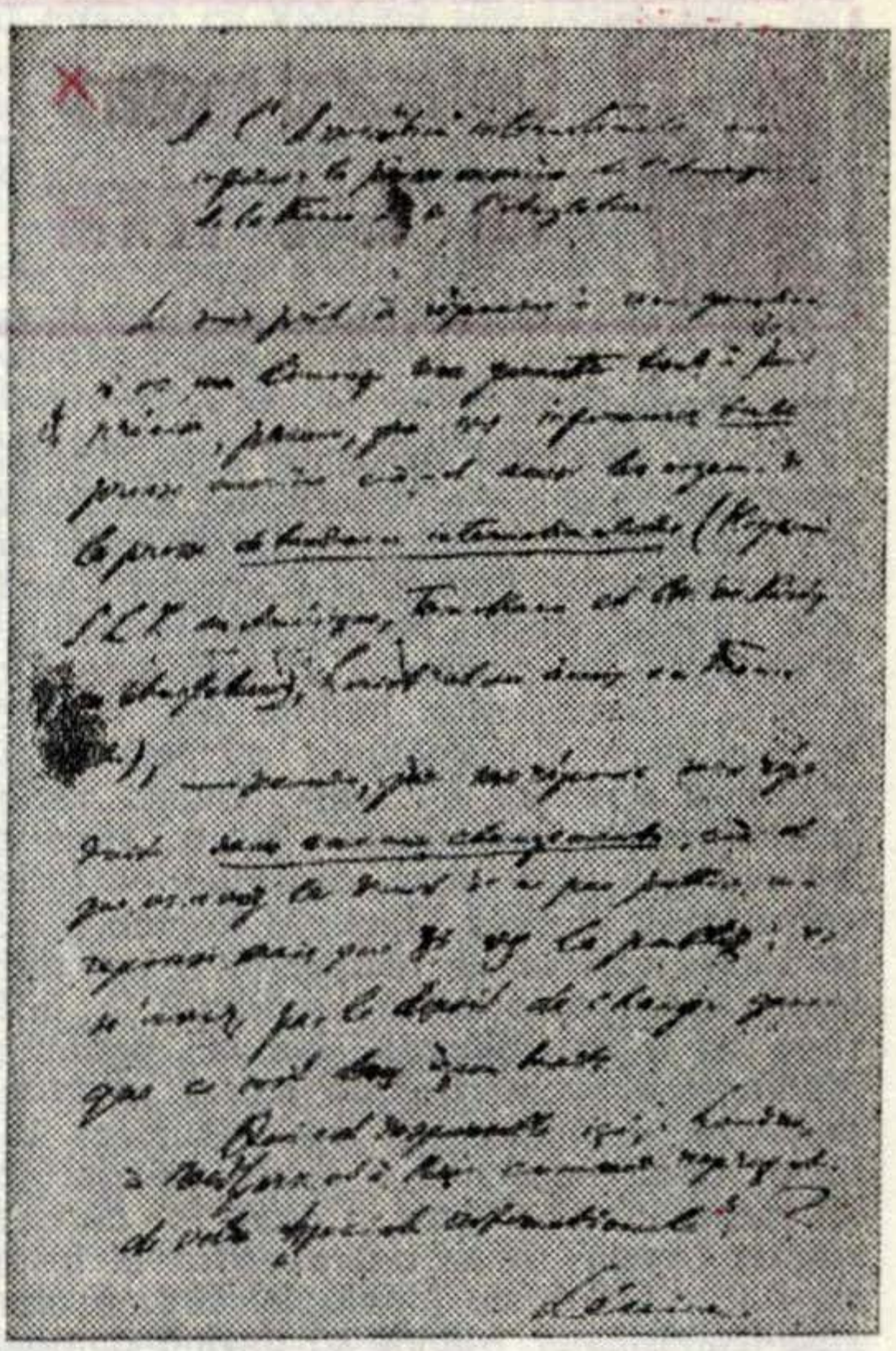

Scrisoarea de răspuns a lui Lenin către N. D. Cocea

Lenin. „*Delegația pe care partidul socialist o trimisese în 1920 în Rusia pentru a se înțelege în privința afilierii la Internaționala Comunistă* — scrie Alexandru Dobrogeanu-Gherea — *se compunea din tovarășii Cristescu Fabian, Rozvan, subsemnatul, precum și din foștii tovi Flueraș și Popovici. Pe atunci nu se stabilisera încă legături strînse între Internaționala a III-a și partidele socialiste din diferite țări. Puține delegații veniseră la Moscova, și dorința firească a acestor delegații de a-l vedea pe Lenin, era ușor de înțeles...*

În ziua de 10 decembrie, pe neașteptate și în ultimul moment ne-a fost fixată ora pentru întrevederea ce solicitasem. (De reținut că avem o fotocopie de pe calendarul secretariatului lui Lenin din ziua de 10 decembrie, cu însemnarea vizitei delegației române: orele 12,40 — *n.n.) După cîteva momente de așteptare sîntem chemați înăuntru. O cameră mare, cu mese și biblioteci. Ne aflăm în fața «dictatorului»* (aluzie la defăimările presei burgheze — *n.n.). Un om pe atunci voinic, deși nu prea înalt, cu trăsăturile și atitudinea caracteristică rușilor, vioi, cu fața surîzîndă, toată numai bunătate, cu vorba pornită din adînc de suflet, plină de vervă și de gîndire. Convorbirea cu un asemenea om decurge firească, ca și cum ai fi alături de un vechi cunoscut... Lenin face apoi o descriere a situației din Rusia. Jertfa cîtorva pentru izbînda revoluției a devenit acum jertfa tuturor. Proletariatul și țărănimea rusă așteaptă cu încredere ca și muncitorimea din celelalte țări să înțeleagă că singură, calea revoluționară o poate scoate din impasul în care a dus-o capitalismul... Ca o pildă vorbitoare de perspectivele mărețe care se deschid în fața unui popor, în care prăpădirea o au interesele masei muncitoare, Lenin vorbește în cuvinte entuziaste de proiectul uriaș al electrificării Rusiei*".

După trei săptămîni, Alexandru Dobrogeanu-Gherea l-a reîntîlnit pe Lenin, la Congresul panrus al Sovietelor muncitorești și țărănești. „*Două chestiuni stăpîneau discuțiile* — scrie Gherea —, *chestia sindicală și cea a noii îndrumări economice. L-am auzit pe Lenin vorbind în amîndouă chestiunile*".

Crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, a constituit un moment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului și poporului nostru. Continuînd cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste, Partidul Comunist a devenit, în noile condiții, exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, a maselor largi populare, forța politică cea mai dinamică a socie-

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

Gînduri despre Vladimir Ilici Lenin

Interviul nostru cu acad. I. I. MINȚ

Interlocutorul meu este academicianul sovietic I. I. Mint, istoric reputat, profesor de-a lungul a patru decenii al multora dintre studenții universităților de partid, conducător științific a numeroase serii de doctori în științe, militant revoluționar încă din anii Marelui Octombrie, cunoscător al istoriei vii a Puterii sovietice din zilele fierbinți cînd l-a cunoscut pe Vladimir Ilici Lenin și pînă în epoca făuritorilor comunismului.

L-am cunoscut mai demult pe acad. Mint din scrierile sale, mi l-au descris colegi care au studiat în Uniunea Sovietică și i-au citit lucrările, mi-au subliniat valoarea sa de intelectual comunist-militant, mai vîrstnici comuniști români.

De curînd l-am cunoscut și personal. În decembrie s-a aflat în țara noastră împreună cu soția sa, Ekaterina Mihai-

tății românești.

De la începutul existenței sale, Partidul revoluționar al clasei muncitoare din România și-a dovedit fidelitatea față de marxism-leninism. Istoria Partidului Comunist Român este istoria însușirii marxism-leninismului și a aplicării lui creatoare la condițiile țării noastre. Preocupările majore ale mișcării revoluționare din România au fost popularizarea operelor lui Marx, Engels, Lenin, popularizarea experienței și a succeselor primului stat care construia victorios socialismul. Partidul Comunist Român a găsit forme variate de răspîndire a marxism-leninismului, ceea ce a contribuit la întărirea sa și la ridicarea nivelului politic și ideologic al membrilor de partid. *„Partidul comunist — subliniază un document din acea vreme —, pentru a deveni conducătorul maselor muncitoare în lupta lor de dezrobire, trebuie să se dezrobească el însuși de orice resturi ale ideologiei străine marxism-leninismului, trebuie să devină omogen și unitar în ideologia sa"*.

Și după crearea Partidului Comunist o serie de militanți români au avut prilejul să-l întîlnească și să-l cunoască pe Vladimir Ilici Lenin. Îi amintim pe Gheorghe Cristescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker, Constantin Pîrvulescu, Alter Zalic și alții. Vibrante sînt amintirile acestora despre Lenin. Lucrețiu Pătrășcanu, membru al delegației române la Congresul al IV-lea al Internaționalei Comuniste din 1922, scria în 1944 : *„Cuvintele și frazele lui Lenin cădeau ritmic și apăsat, subliniate cînd și cînd de aplauzele celor prezenți. Vorbea cu căldură, cu convingere și cu acea sinceritate ce captiva de la început... Lenin convingea și impresiona. Ascultîndu-l îmi dădeam seama de puternica influență pe care o putea exercita tocmai ca vorbitor"*.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, în opera de răspîndire a leninismului un aport însemnat l-au adus organele de presă : „Lupta de clasă", „Scînteia", „Cultura proletară", „Chemarea", „Înainte" și altele. Publicarea în limba română a lucrărilor lui Lenin : „Chestiunea agrară", „Chestiunea națională", „Chestiunea organizatorică" și a altor lucrări a constituit un mijloc dintre cele mai eficace pentru ridicarea nivelului ideologic al membrilor de partid, al muncitorilor, al celor care au luptat decenii de-a rîndul, iar în zilele de foc ale lui august 1944 au luat arma în mînă pentru eliberarea țării, contribuind la pregătirea marilor izbînzi ale socialismului victorios pe pămîntul României.

MIŞCAREA SOCIALĂ

DIN RUSIA

Ordinea domneşte la St. Petersburg, şi cu mai multă dreptate ca altă dată ruşii pot să-şi numească ţarul «tătuţa». Marele impărat s'a mai deşbarat de o mină de lucri luptători pentru desrobirea proletariatului.

Studentul de la Institutul tecnologic Petru Zaporogetz a fost deportat pentru cinci ani luchetaţi în Siberia Orientală. Prietinii săi: funcţionarul de stat Ulianoff, inginer, meraniciemii Krijanovsky şi Starkoff, fostul student Zederbaum, studentul de la Institutul tecnologic Manjeff, doctorul în medicină Linkhovsky şi funcţionarul de stat Lepechinsky, toţi vor merge să locuească în acceaşi «dulce» ţară, vreme de trei ani.

Sînt deportaţi încă în guvernia Arkhangelsk, din Rusia de Nord, pentru trei ani: muncitorii Neculai Ivanoff şi Vasili Chefgunoff, inginerii mecanici Malischenko şi Bogatirin, bibliotecara Elisabeta Akrinsky, institutoarea Vera Sabielin şi studentul Pavel Romanţenko.

In sfîrşit, în guvernia Vologoda, este deportat, tot pentru trei ani, studentul de la Institutul tecnologic Malichevsky. Cît priveşte pe muncitorii Znavieff, Karamicheff, Jakovleff, Babuchkin şi pe studentul de la Institutul tecnologic Mark Schatt, toţi aceştia sînt puşi sub o supraveghere poliţienească cu totul escepţională.

Toate aceste proscrieri nu vor opri propăşirea mişcaret proletare în Rusia şi nici vor întârzia măcar cu o secundă izbînda ideilor înaintate... Dimpotrivă.

lovna, colaboratoare în domeniul publicisticii a soţiei lui V. I. Lenin, N. K. Krupskaia. Un om în vîrstă de aproape trei sferturi de veac, dar tînăr prin firea sa, prin vivacitatea deosebită, prin concepţiile sale, mereu la curent cu marile probleme care animă pe istoricii marxişti şi mereu în căutarea modalităţilor de a promova ideologia marxist-leninistă.

Din primele momente ale întîlnirii ne-am găsit, cum era şi natural, pe terenul comun al preocupărilor concrete de a fi mereu activi în promovarea istoriografiei marxiste, pretutindeni, în lucrări, reviste, la conferinţe internaţionale, în confruntări cu reprezentanţii diferitelor concepţii idealiste, eclectice.

În orele cînd, faţă în faţă sau plimbîndu-ne, discutam despre publicaţiile noastre de istorie, nu o dată am regăsit dincolo de înfăţişarea de cărturar, de ochii vii, de gesturile cînd domoale, cînd iuţi, pe militantul comunist din anii imediat următori Marelui Octombrie, pe tînărul comisar al căzăcimii roşii, membru al C.C. al P.C.U.S., participant la congresele partidului, pe cel care l-a cunoscut cu o jumătate de veac în urmă şi a discutat adesea cu Vladimir Ilici Lenin, sau a lucrat mulţi ani cu Maxim Gorki la scrierea Istoriei Uniunii Sovietice. O parte din episoadele ce mi le-a relatat au fost apoi expuse şi urmărite cu deosebit interes la întîlnirea cu cercetătorii istoriei contemporane şi ai mişcării muncitoreşti de la Institutul de studii istorice şi social-politice.

Mi-am notat atunci mărturisirea sa că se simte fericit de a vorbi în faţa istoricilor unei ţări socialiste ale cărei tradiţii revoluţionare le cunoaşte bine. Vorbind despre aceste tradiţii, a insistat asupra sprijinului dat de mişcarea muncitorească din România emigranţilor revoluţionari ruşi, azilului acordat potemkiniştilor, „care, prin forţa lor, reprezentau o divizie antitaristă", a relevat solidaritatea mişcării muncitoreşti din România cu Puterea sovietică după Octombrie 1917 şi multe alte momente semnificative. Cu deosebită căldură a vorbit despre Mihai Gheorghiu Bujor, pe care l-a cunoscut în ianuarie 1918, cînd militantul român conducea activitatea de formare a primului batalion revoluţionar român în ţara în care triumfase revoluţia proletară. „Consider şi ca o datorie partinică a mea — accentua acad. I. I. Mint — de a sublinia că acesta nu a fost numai primul batalion revoluţionar român, ci şi primul batalion revoluţionar internaţional din Patria sovietică, imediat după victoria revoluţiei".

Şi-a manifestat deschis bucuria aflînd de la istoricii români despre numeroasele manifestări în întîmpinarea centenarului naşterii lui Vladimir Ilici Lenin. A fost, mai ales, impresionat cînd, arătîndu-i-se o serie de materiale care se pregăteau pentru o culegere cuprinzînd documente şi amintiri din România despre V.I. Lenin, a aflat că presa socialistă din ţara noastră a început să publice încă de la sfîrşitul veacului trecut veşti despre activitatea lui Vladimir Ulianov şi a altor socialişti, ca, de pildă, a muncitorului Ivan Vasilievici Babuşkin, erou popular. (Cum se poate vedea şi din facsimilul alăturat, ce reprezintă pag. I a gazetei „Mişcarea socială" din aprilie 1897.)

Cerînd permisiunea Institutului de studii istorice şi social-politice de a publica acest facsimil şi de a-şi informa colegii despre felul în care este întîmpinat centenarul lui Lenin în România, acad. Mint a făcut apoi o relatare despre lucrările şi manifestările ştiinţifice şi sesiunile care se pregătesc în Uniunea Sovietică, despre vasta activitate desfăşurată pentru acest remarcabil eveniment.

prof. dr. TITU GEORGESCU

Şi acum, iată reproducerea interviului :

— Istoricii noştri şi cititorii de istorie din România vă cunosc în linii generale activitatea. Aveţi amabilitatea să înfăţişaţi pentru largul cerc de cititori ai revistei „Magazin istoric" principalele etape ale evoluţiei dv. ca istoric ?

— Nu-mi este greu să vă răspund, dar mă simt ca şi cum m-aş găsi în faţa unei oglinzi : „eul" nu poate fi evitat. Or, în realitate, eu nu sînt decît o părticică a unui mare colectiv numit Ştiinţa istorică sovietică.

Drumul meu în ştiinţă nu diferă de cel străbătut de mulţi comunişti din orice ţară socialistă : la început am participat la revoluţie, apoi la apărarea cuceririlor ei (în rîndurile partizanilor şi Armatei Roşii), în timpul războiului civil (de la ostaş pînă la comisar al Corpului 1 cavalerie). Activitatea politică în armată a determinat alegerea profesiei şi direcţia principală a preocupărilor mele ştiinţifice : am devenit istoric, stabilindu-mi ca temă de studiu istoria luptei împotriva intervenţiei străine. Prima mea carte, intitulată *Intervenţia engleză şi contrarevoluţia din nord*, a apărut în 1931.

În acelaşi an am fost desemnat de Comitetul Central al partidului comunist în funcţia de secretar responsabil al redacţiei principale a lucrării *Istoria războiului civil*. Această redacţie a luat fiinţă din iniţiativa marelui scriitor Maxim Gorki, care sublinia : istoria revoluţiei trebuie să fie *scrisă* de cei care au *făcut*-o. Şi într-adevăr la această activitate de redare a istoriei au contribuit mii de participanţi la revoluţie şi la lupta împotriva intervenţioniştilor. Ei au furnizat un imens material, care rareori rămîne în arhivă, dar fără care cu greu se poate înfăţişa tabloul autentic al unei epoci eroice. Pentru volumul al II-lea al acestei opere colective în cinci volume mi s-a conferit Premiul de stat clasa I.

Mi-a fost dat să particip la elaborarea *Istoriei diplomaţiei*, lucrare iniţiată de partid pentru a se arăta culisele secrete în care se naşte un război şi a spori astfel vigilenţa şi conştiinţa politică a poporului. Pentru activitatea depusă la elaborarea volumelor al II-lea şi al III-lea, în care îmi aparţine redactarea istoriei politicii externe sovietice în primii cinci-şase ani de după revoluţie, mi s-a conferit, de asemenea, Premiul de stat clasa I.

În cadrul preocupărilor mele, paralel cu cercetarea ştiinţifică, se înscrie activitatea didactică, deoarece partidul cere totdeauna oamenilor de ştiinţă să se călăuzească după principiul fundamental al marxism-leninismului : unitatea teoriei cu practica. Din 1924 şi pînă în prezent conduc catedre de istorie a U.R.S.S. : la Universitatea de stat din Moscova, la Şcoala superioară de partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., la Institutul pedagogic de stat „Lenin".

Dezvoltarea ştiinţei sovietice n-ar fi cunoscut un ritm atît de rapid şi n-ar fi înregistrat succese atît de mari dacă partidul

comunist, din care fac parte de peste 50 de ani, nu i-ar fi creat condiţii favorabile, nu ar fi acordat sprijin oamenilor de ştiinţă. Firește că principala temă a cercetărilor mele a constituit-o istoria partidului, la elaborarea căreia am participat tot timpul, fiind şi astăzi membru în redac ie şi unul dintre autorii istoriei P.C.U.S. în mai multe volume, din care pînă în prezent au apărut primele trei.

În întreagă această perioadă am adunat materiale privind istoria Revoluţiei din Octombrie, care a reprezentat începuturile uriaşei mişcări de eliberare a omenirii de sub jugul imperialismului. De curînd am terminat lucrarea, alcătuită din trei volume, la care muncesc de peste 20 de ani : volumul I a apărut în 1967, volumul al II-lea în 1968, iar volumul al III-lea se află sub tipar. Este inutil să mai spun că însăşi crearea acestei lucrări de sinteză a fost posibilă datorită faptului că mulţi alţi oameni de ştiinţă au dăruit încă mai înainte munca lor studiului istoriei Marii Revoluţii.

— Institutul de studii istorice şi social-politice, publicaţiile „Anale de istorie" şi „Magazin istoric" şi alte institute şi periodice se pregătesc de mai mult timp să marcheze aniversarea centenarului lui Vladimir Ilici Lenin. Avîndu-vă în mijlocul nostru, nu putem scăpa prilejul de a vă ruga să ne împărtăşiţi din multele amintiri pe care le-aţi trăit cunoscîndu-l pe Lenin şi muncind sub îndrumarea sa directă.

— Sînt gata să vă răspund cu o uriaşă satisfacţie şi un profund interes, deşi mărturisesc că răspunsul este incomparabil mai dificil.

Îmi dau seama că vorbind despre un geniu eşti conştient de distanţa la care te afli. Fiindcă sarcina istoricului este de a reconstitui chipul concret al făuritorilor isto-

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

riei. Un erou al lui Feuchtwanger, sculptor, trecînd la crearea portretului unui om politic din epoca sa, spunea prietenilor săi : uitați-vă la el pentru ultima dată ; după ce îi vor face portretul, oamenii îl vor privi cu ochii mei...

De altfel, tocmai conștiința imperfecțiunii noastre este unul din motivele care ne determină să muncim tot mai mult, să facem ca știința să progreseze. Numai din acest motiv mă voi încumeta să vorbesc despre Lenin.

Ca om de știință și participant la evenimente revoluționare, văd în Lenin, în primul rînd, perspicacitatea lui, priceperea lui de a scruta profund viitorul. Lenin nu era nici prezicător, nici ghicitor. Ca om de stat, el se caracterizează prin previziune bazată pe o profundă analiză științifică.

Însăși forma puterii de stat a Țării sovietice a fost descoperită de Lenin. În 1905, proletariatul din Rusia, dînd dovadă de o nesecată forță de creație, a inițiat o nouă formă de organizare — Sovietele muncitorești. Ele au fost abia cîteva zeci, dacă avem în vedere nu numai Sovietele din capitalele Petrograd și Moscova, dar și pe cele din mine de cărbuni și din diferite întreprinderi din Ural și Donbass. Încă atunci, în 1905, geniul lui Lenin a văzut în aceste prime Soviete nu numai noi forme de organizare ale clasei muncitoare, dar și noi forme — embrionare, inițiale — ale puterii de stat, ale viitoarei puteri a dictaturii proletariatului.

Lenin nu numai că a descoperit o nouă formă a puterii de stat a oamenilor muncii, a propagat sistematic și cu perseverență rolul Sovietelor și a apărat ideea necesității lor în lupta împotriva oportuniștilor, dar a și realizat această descoperire, a tradus-o în viață, intrînd astfel în istorie ca întemeietor și organizator al statului sovietic.

În perspicacitatea lui Lenin există multă intuiție politică, multă individualitate creatoare, elemente ce constituie o însușire a geniului ; dar la baza previziunii sale stă, în primul rînd, o analiză științifică profundă, o măiestrie dialectică neîntrecută în studierea situației.

Îmi voi permite să citez un exemplu dintre multe altele de același fel. În primăvara anului 1918, armatele imperialismului german au obținut succese pe cîmpul de luptă. Ele s-au întins pe trei sferturi din teritoriul Europei : au cotropit Ucraina și republicile de pe coasta Mării Baltice, au invadat Transcaucazia, au ocupat Gruzia, s-au pregătit să ajungă pînă la Baku. Pe frontul de vest, trupele germane au declanșat o ofensivă generală împotriva Angliei și Franței. Germanii au reușit să străpungă frontul aliaților în regiunea Amiens și să înainteze vertiginos spre Paris. Tunul german de 16 țoli, denumit tunul Bertha, începuse să bombardeze capitala Franței de la o distanță de 100 km. Victoria Germaniei părea iminentă. Wilhelm al II-lea și camarila lui de principi și duci au și început să-și probeze coroanele statelor cotropite. Nici unui om politic din Occident nu-i trecea prin cap că ar fi posibilă în curînd prăbușirea Germaniei. Pînă și feldmareșalul Foche, comandant suprem al trupelor aliate, spunea că războiul se va mai prelungi cu cel puțin un an de zile și că șira spinării Germaniei nu va putea fi frîntă decît în a doua jumătate a anului 1919, și aceasta numai cu ajutorul a milioane de soldați din S.U.A.

Lenin a fost singurul om politic care, în primăvara anului 1918, a prevăzut prăbușirea inevitabilă și rapidă a Germaniei. Încă atunci, Lenin a remarcat racilele care măcinau imperialismul german. El a văzut că forțele Germaniei sînt supraîncordate, că economia țării a ajuns la ultima limită a posibilităților sale, că în Germania domnește foametea. Lenin a văzut că comandamentul german a risipit sute de mii de soldați pe imensele întinderi ale Rusiei, că soldații germani sînt influențați de ideile revoluționare ale Țării sovietice și că vor prelua și duce aceste idei în țara lor și pe frontul de vest.

În mai 1918, Lenin a declarat că, sub povara crimelor sale, imperialismul german se va prăbuși. În analiza sa, Lenin a ajuns la o concluzie politică de cea mai mare importanță : statul sovietic nu trebuie să se lase antrenat acum într-o nouă luptă cu imperialismul german, la nevoie să-i facă concesii, care, oricum, nu vor fi decît vremelnice ; în schimb, întreaga atenție să fie concentrată în direcția pregătirii în vederea respingerii imperialiștilor Antantei, care vor invada neapărat Țara sovietică de îndată ce se va contura falimentul Germaniei.

Previziunea științifică făcută de Lenin s-a adeverit : după 3—4 luni de zile, Germania a fost înfrîntă. Însă în momentul cînd Antanta a declanșat intervenția armată împotriva Rusiei sovietice, ea s-a lovit de forțele militare create după planul lui Lenin. Re-

zultatele sînt cunoscute : tentativa Antantei de a lichida revoluția sovietică a eșuat cu desăvîrșire, Puterea sovietică a rezistat și a învins.

Măreția lui Lenin ca om de stat s-a manifestat în mod pregnant și în faptul că el a reușit nu numai să obțină succese gigantice în reorganizarea radicală a vechii Rusii înapoiate, dar și să consolideze aceste succese în exterior, în relațiile internaționale. Istoria cunoaște mulți oameni politici care, după ce au obținut mari succese în război, adeseori le-au pierdut la masa diplomatică. Ca istoric al diplomației aș releva în mod deosebit arta diplomatică a lui Lenin : el a știut să folosească în mod subtil și cu mult succes în favoarea revoluției contradicțiile din lagărul adversarului. Desigur, și alți diplomați folosesc contradicțiile, aceasta constituind doar una din principalele metode ale diplomației. Dar cei mai mulți dintre ei nu merg mai departe de contradicțiile vremelnice, de cele ce se află la suprafață ; situația provizorie se schimbă însă rapid și diplomatul respectiv pierde la fel de rapid succesul obținut. Bizuindu-se pe o analiză științifică, Lenin nu a folosit contradicțiile provizorii, ci pe cele profunde.

Mă voi referi iarăși la un exemplu dintre multe altele. În toamna anului 1920 a sosit în Rusia sovietică cunoscutul milionar american Wanderlepp. Lenin l-a primit și i-a vorbit despre propunerile de pace sovietice. Într-un moment de sinceritate, Wanderlepp i-a spus lui Lenin : „Se știe că dv. vă pronunțați deseori pentru pace ; noi sîntem însă oameni de afaceri și am vrea să știm cum intenționează guvernul sovietic să-și dovedească în mod real și concret sinceritatea". Arătîndu-i americanului, pe harta geografică de pe perete peninsula Kamciatka, Lenin i-a spus : „O să vă dăm în arendă această mare bucată din teritoriul nostru". „Aveți dreptate, aceasta este o

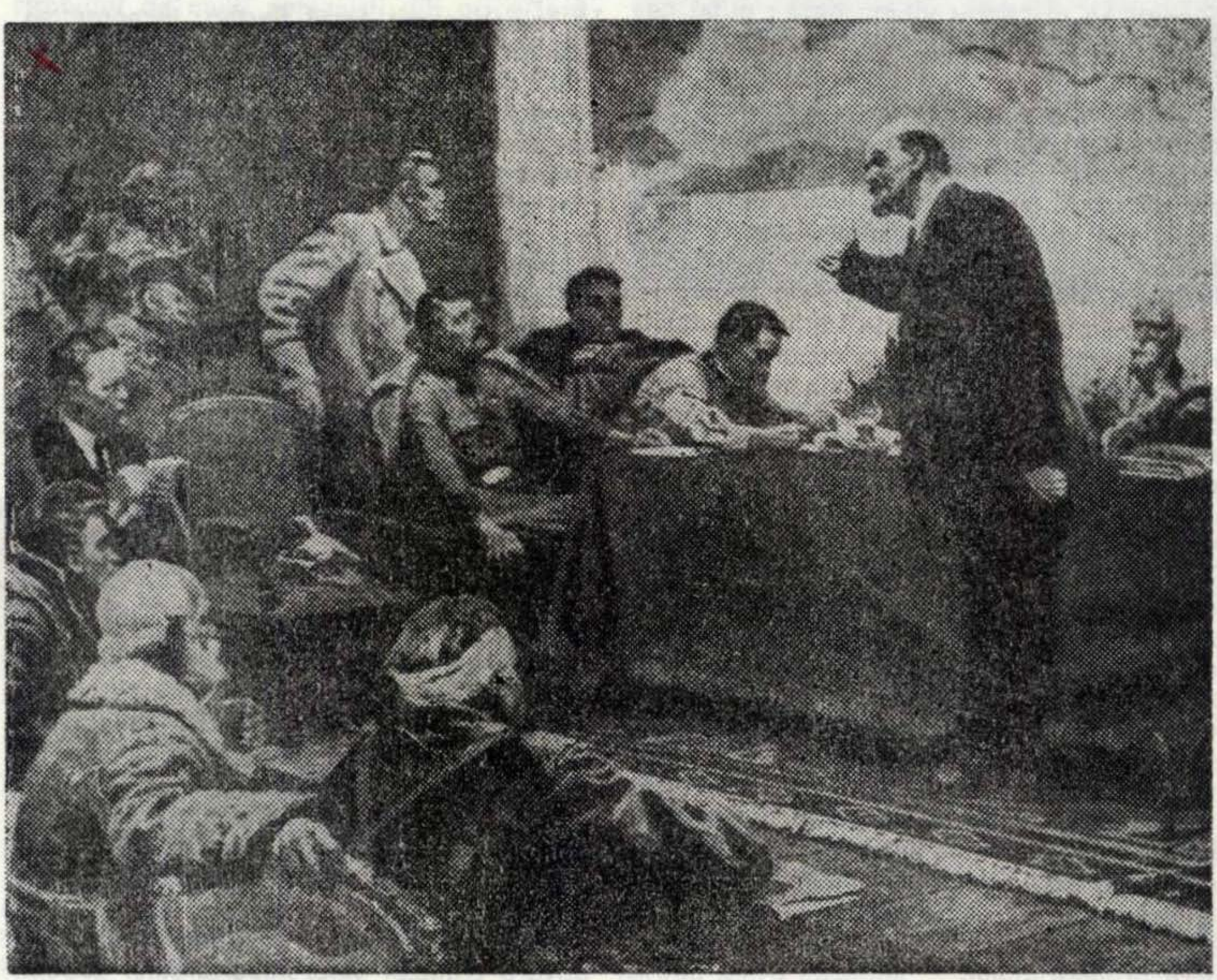

Lenin discutînd planul de electrificare a Rusiei, GOELRO

confirmare reală a dorinței dv. de pace" — a răspuns Wanderlepp. Aducîndu-și însă aminte că în Kamciatka se află trupe japoneze, el a adăugat cu oarecare nehotărîre: „Acolo se află doar japonezii..." „Este adevărat — a răspuns Lenin —, noi o știm. Dv. nu aveți decît să-i alungați pe japonezi și să luați peninsula în arendă...".

Lenin știa că datorită luptei pentru dominație în Oceanul Pacific între Japonia și S.U.A. existau profunde contradicții, că de

În ce privește întîlnirile mele cu Lenin, ele se datorau faptului că eram delegat la congresele partidului, la care marele conducător prezenta rapoartele de activitate ale Comitetului Central sau asupra unor probleme ale politicii partidului. Mi s-a întipărit îndeosebi în memorie raportul prezentat de Lenin la Congresul al XI-lea, în 1922. Abia cu un an înainte, la Congresul al X-lea, Lenin susținuse că bolșevicii trebuie să treacă la noua politică economică,

O clipă de destindere lîngă prietenul său Maxim Gorki

zeci de ani cele două state se pregăteau în vederea unui război, că mai devreme sau mai tîrziu contradicțiile dintre imperialiști vor ieși la iveală și că este inevitabilă izbucnirea unui război — ceea ce s-a și întîmplat în 1941. Priceperea de a analiza situația internațională de pe poziții riguros științifice, de a dezvălui și folosi contradicțiile profunde din lagărul adversarului — iată ce a determinat succesul politicii externe promovate de Lenin.

la n.e.p., că vor trebui să bată întrucîtva în retragere, pentru a nu se desprinde de aliatul lor, țărănimea, pentru a strînge legăturile cu țărănimea muncitoare. La Congresul al XI-lea, analizînd situația internă în ansamblu, Lenin a ajuns la concluzia că această sarcină a fost îndeplinită. Retragerea s-a terminat, a declarat Lenin; împreună cu masele principale ale țărănimii putem trece la ofensivă împotriva capitalis-

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

mului, la construirea în continuare a socialismului.

Cînd Lenin a înfățișat apoi perspectivele luptei pentru socialism, nouă, delegaților la congres, ni s-a părut că zidurile Kremlinului, unde a avut loc ședința, s-au dat la o parte și am văzut în fața noastră un tablou al unui șantier măreț ; în semiobscuritatea becurilor electrice am văzut o țară gigantică inundată de lumină electrică și toți delegații, ca și cum ar fi fost smulși de un vînt din locurile lor, l-au ovaționat furtunos pe V. I. Lenin.

Aici trebuie să spun cîteva cuvinte despre Lenin ca orator, despre arta lui de a convinge, de a dovedi justețea ideilor sale. Nu va fi, poate, de prisos să citez o afirmație semnificativă a unuia dintre adversarii noștri, scriitorul burghez Amfiteatrov. El a scris despre arta oratorică a liderilor revoluției, a descris foarte viu artificiile oratorice la care recurgeau, în cuvîntările lor, Vandervelde și Jaurès. El i-a auzit vorbind și pe conducătorii bolșevicilor. „Lenin — scrie el — a apărut la tribună într-un costum cenușiu, a vorbit fără fast ; prin frazele sale simple, fără nici un efect, părea să nu fi produs o deosebită impresie. Este însă surprinzător faptul — subliniază Amfiteatrov — că în fața ochilor mei strălucește curcubeul multor oratori de efect, iar în memorie, ca și cum ar fi bătute cu cuie, s-au păstrat ideile lui Lenin..."

La mulți oratori de efect, retorica predomina asupra logicii, rațiunea era dominată de sentimente. La oratorii comuniști, care ridică milioane de oameni ai muncii la făurirea unei societăți noi, rațiunea predomină asupra retoricii, deoarece sarcina lor este de a convinge masele de justețea ideilor lor, de a ridica și a organiza poporul în vederea traducerii în viață a ideilor. Lenin avea această însușire într-o măsură uluitoare. Așa a rămas el în conștiința maselor populare.

— Ați cunoscut România socialistă și poporul nostru. Desigur, ați rămas în țara noastră puțin timp, dar prietenii adevărați îi cunoști de îndată, iar sufletele sincere se dezvăluie repede. Cu ce impresii plecați dintr-o țară vecină și prietenă cu patria dv. ?

— Sînt în România pentru prima dată și

Pe o zi friguroasă de ianuarie, poporul așteaptă să-i aducă ultimul omagiu

am stat aici puțină vreme. A vedea puțin nu înseamnă însă a vedea puține realizări, cu atît mai mult cu cît am cunoscut personal pe unii dintre revoluționarii din România. L-am cunoscut pe Mihai Bujor, care la începutul anului 1918 a participat activ la crearea primului batalion revoluționar român, acesta fiind totodată și primul detașament organizat al internaționaliștilor în Țara sovietică. I-am văzut pe acești eroi care și-au manifestat în mod pregnant internaționalismul proletar. Lenin dădea o înaltă apreciere manifestărilor internaționalismului proletar. Tocmai în 1918, în remarcabila sa lucrare *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*, Lenin a caracterizat cu cea mai mare claritate esența internaționalismului proletar însușită de comunismul internațional : de a face maximum realizabil într-o țară pentru dezvoltarea, trezirea și sprijinirea revoluției în toate țările.

Pentru mine constituie un prilej nu numai de imensă satisfacție, dar și de mîndrie, marile realizări din țara dv., îndeplinirea cu succes și cu perseverență a sarcinilor trasate în raportul de activitate prezentat de secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Congresul al X-lea al partidului, în hotărîrile congresului.

Cu aceste impresii părăsesc țara dv. pentru ca, răspunzînd invitației Institutului de studii istorice și social-politice, să revin anul viitor și să fiu mîndru de noile succese ale oamenilor muncii din Republica Socialistă România.

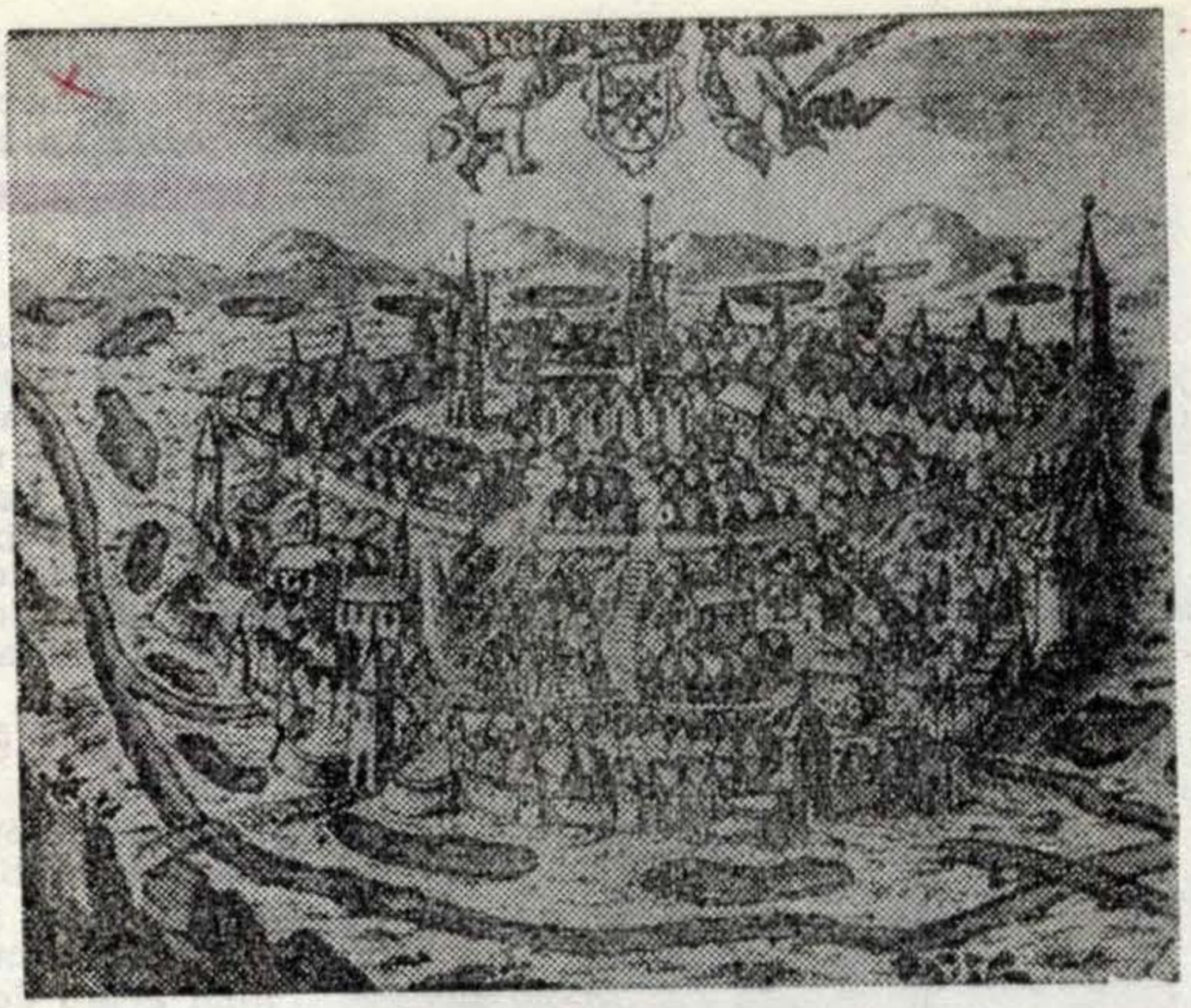

Cetatea medievală a Sibiului unde străduința și ingeniozitatea meșteșugarilor și inovatorilor erau încurajate (gravură contemporană)

SĂGEȚI DE FOC ȘI STEAMPURI FĂRĂ APĂ

prof. univ. ȘTEFAN PASCU
membru corespondent al Academiei

Adia și în Transilvania, în prima jumătate a veacului al XVI-lea, un suflu înnoitor. El era menit să împrăștie norii întunecați ai ignoranței și misticismului, cultivate în chip deliberat de cei interesați să mențină lumea în neștiință : clasa feudală și înaltul cler. Renașterea purifica atmosfera încărcată, împrospătînd-o cu idei și idealuri superioare, care găseau teren favorabil și în țările române.

Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, *Ioan Vitez* instala, în Oradea, primul observator astronomic de pe pămîntul patriei noastre. *Colegiul sibian de grad superior* (Studium generale Cibiniense), începînd cu anul 1525, pregătea condiții pentru experimentul tehnic-științific, așa cum îl gîndise genialul artist și om de știință italian Leonardo da Vinci : „O știință care nu este născută din experiență și care nu se termină cu o experiență adevărată — spusese acesta — este deșartă și plină de erori". Știința devenise o necesitate pentru cele mai importante domenii de activitate și constituia o preocupare pentru oamenii înaintați ai timpului. În vremea cînd Iacob Eraclid, viitorul Despot Vodă, domnul Moldovei și Petru Cercel, viitorul domn al Țării Românești, cutreierau apusul Europei încercîndu-și norocul și căutînd sprijin pentru proiectele lor îndrăznețe, erau la mare cinste invențiile și inovațiile lui Vannoccio Biringuccio cu privire la pirotehnie, ca și ale lui Georgius Agricola cu privire la prelucrarea metalelor.

Asemenea experiențe nu erau străine nici țărilor române. Muzeele noastre și mai ales cel de istorie din Cluj, ca și Muzeul militar central din București, adăpostesc opere cu caracter tehnic și artistic, mărturii ale ingeniozității și măiestriei oamenilor de prin ținuturile noastre. Printre cei vrednici de pomenire, în acest domeniu,

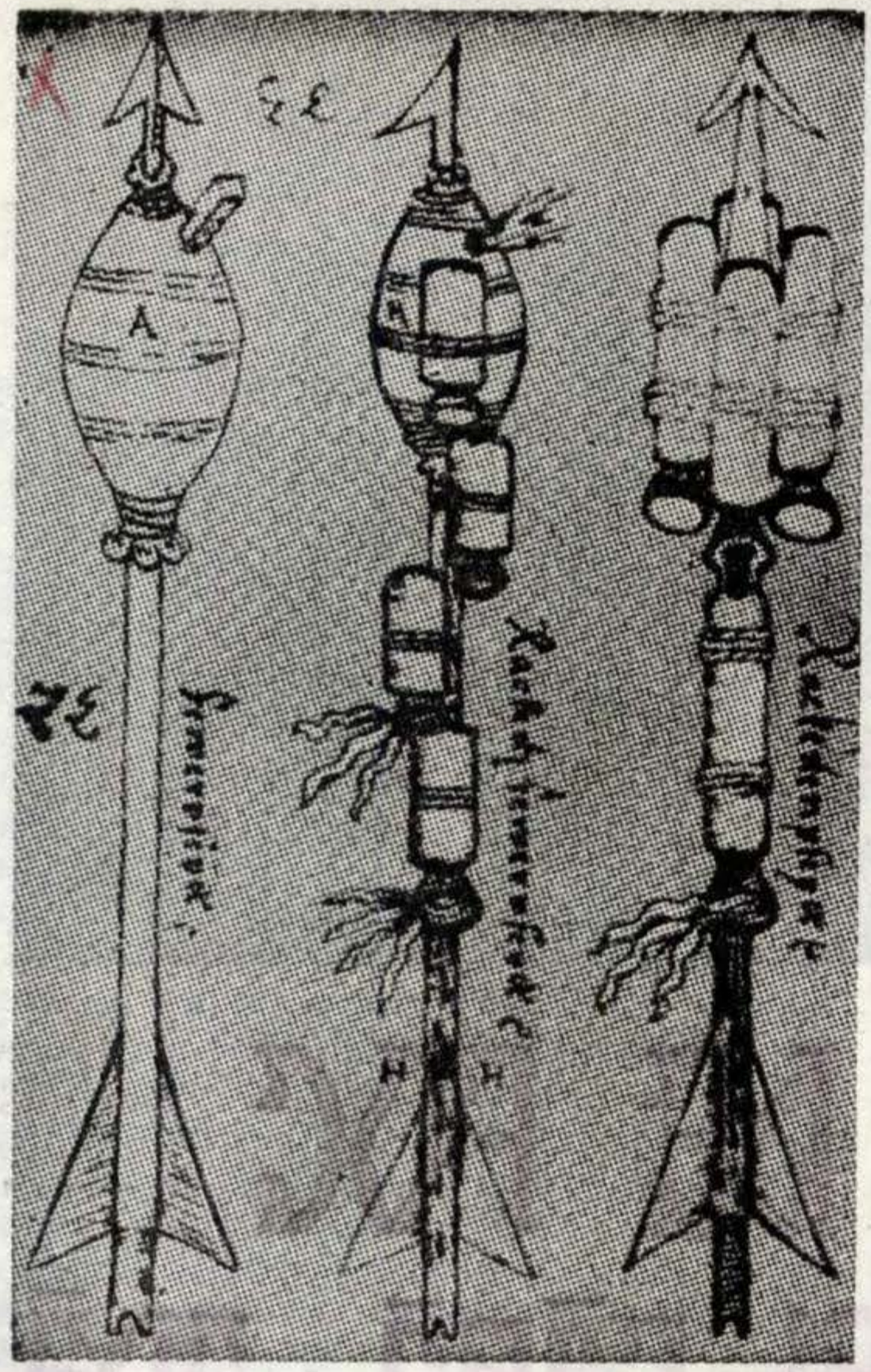

„Săgeţile de foc“ şi „săgeţile cu rachetă“ urmau ca în traiectoria lor să ofere un spectacol feeric

se numără şi acel *Urban* sau *Orban Transilvanul* (Orbanus genere Dacus), făurarul tunurilor folosite de Mahomed al II-lea la cucerirea Constantinopolului. *Despot Vodă* este autorul unui tratat de artă militară, iar *Petru Cercel*, pe lîngă preocupările literare, îşi încearcă iscusinţa şi în tehnică, mărturie fiind tunul turnat în atelierul său de la Tîrgovişte, păstrat la Muzeul militar central.

Rachetele meşterului sibian

Pe la începutul secolului al XVI-lea se stabilea la Sibiu tînărul *Conrad Haas*, căruia i se încredinţă, după un timp, slujba de pirotehnician şef, în acelaşi timp fiind guard de artilerie şi turnător de tunuri. Minte iscoditoare, cuprins de neastîmpărul căutărilor înnoitoare, el adună şi studie tot ce-i putea sta la îndemînă din gîndurile aşternute pe hîrtie ale înaintaşilor şi contemporanilor, întregind învăţătura altora cu propria sa învăţătură.

Studiul cuprinzător al lect. univ. ing. *Doru Todericiu: Preistoria rachetei moderne. Manuscrisul de la Sibiu (1400—1569)*[1] a reuşit să descifreze ceea ce este împrumutat de la alţii şi ceea ce-i aparţine lui *Haas* din manuscrisul, astăzi vestit, găsit la Arhivele statului din Sibiu. Pe lîngă cartea focurilor de artificii, franscrisă după un original de pe la 1400, pe lîngă cartea de artă militară însoţită de numeroase desene ce alcătuiesc un adevărat „atlas de artilerie“ (opere ale unui meşter inventator din Nürnberg), lucrarea cuprinde experienţele şi compoziţiile pirotehnice realizate vreme de 40 de ani (1529—1569) de *Conrad Haas*.

„Rachete de diferite feluri“, „bastoane de foc“, „buzdugane de foc“, „măciuci cu rachete“, diferite „bombe“, „globuri de foc“ pentru aruncat în apă, „ghiulele purtătoare de foc“ şi multe altele se înşiruie în inventarul bogat al meşterului *Conrad*. Din cele 18 tipuri de lucrări pirotehnice, tehnica rachetelor ocupă locul central: prepararea salpetrului pentru artificii, artificiile bazate pe tehnica reactivă, corpurile (tuburile) de rachete „care pleacă singure în înălţime sau care aleargă pe drumul drept, încolo şi încoace, şi la urmă trag şi o împuşcătură“, rachetele comune

[1] Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969.

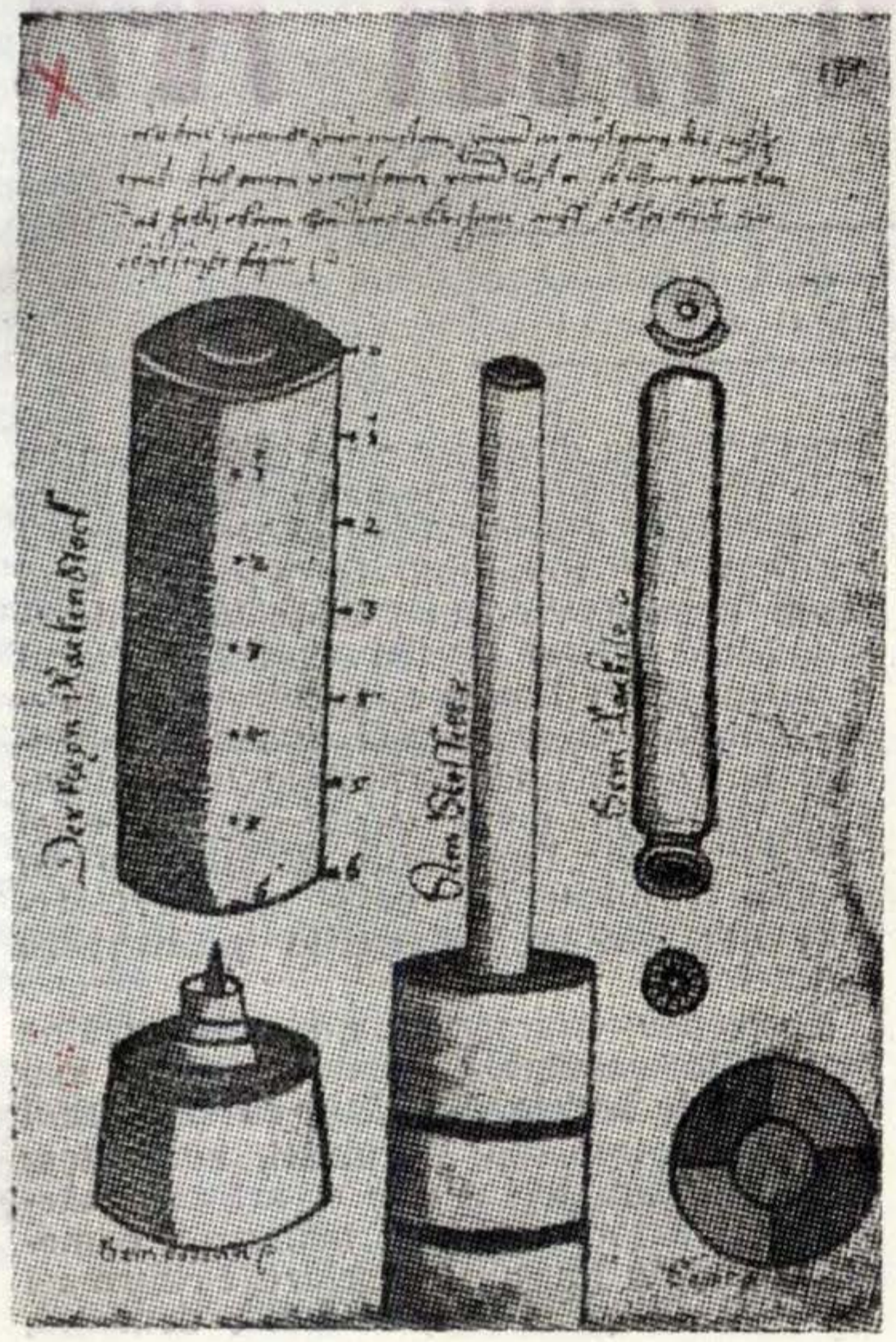

Aparataj folosit pentru executarea corpului rachetelor

Șteamp țărănesc acționat de energia unei ape curgătoare

„prinse de sfoară", capabile „să se întoarcă din nou pe urma lor", rotițele mișcătoare care pornesc de la sine dacă sînt aprinse etc.

Firește, inventatorul de la Sibiu a avut cunoștință de multe experiențe premergătoare sau contemporane din străinătate, după cum a cunoscut și experiențele din Transilvania, între care și acelea de la arsenalul din Alba Iulia, ale lui *Ioan Românul* (Hanns Walach), pe care l-a pomenit de mai multe ori. Dar *Conrad Haas* a perfecționat considerabil tehnica celorlalți, pe baza propriei experiențe și a concepției sale personale, putînd fi socotit un precursor al rachetei moderne.

Cu toate preocupările și funcțiile îndeplinite, Conrad Haas a fost un pacifist. De aceea, racheta gîndită și proiectată de el la 1529 n-a fost o armă de distrugere, așa cum o proiectau alți inventatori ai vremii, ci în primul rînd un mijloc destinat jocurilor de artificii. Tocmai în acest scop *Haas* și-a voit invenția cu efecte cît mai spectaculoase, la pornire și în cursa de zbor. Toate perfecționările inventatorului sibian au urmărit acest scop : tubul înclinat de lansare („bastonul"), turnul sau rampa de lansare („buzduganul de foc"), dispozitivele cu inele („racheta du-te-vino").

Racheta în trepte, înfăptuire de însemnătate tehnică mondială, i-a solicitat inventatorului mulți ani de căutări. De-abia după 26 de ani de cercetare și experimentare, principiul s-a conturat, ideea s-a limpezit, lucrarea s-a definit. Și aceasta nu numai în schițe și desene, dar și în explicația și demonstrația scrisă.

Manuscrisul lui *Haas* despre rachete este un studiu științific cu privire la compozițiile pirotehnice, la relațiile între forma corpului reactiv și performanțele sale privind înălțimea de zbor și viteza.

Cunoscutul inginer polonez din secolul al XVII-lea *Kazimierz Siemienowicz* a folosit, în lucrarea sa despre *Arta marii artilerii*, rezultatele mai multor tehnicieni și cercetători, între care și pe ale lui *Johann Schmidlap* (a cărui operă fundamentală s-a publicat la Nürnberg în 1560). Multe dintre rezultatele acestuia au fost însă de fapt ale lui *Conrad Haas*, din care se inspirase.

Dacă pînă nu de mult s-a putut crede că prioritatea aparține meșterilor germani din Frankfurt sau Nürnberg, cercetările recente ale inginerului Todericiu demonstrează în chip concludent prioritatea meșterului sibian. *Conrad din Sibiu este cel mai vechi dintre vrednicii precursori ai rachetei moderne.*

Mai puternic chiar decît în iad...

Cu multe veacuri în urmă, filozofii greci ai antichității, vorbind despre știință, o socoteau drept rezultat al luptei dintre îndrăzneala căutării și căutarea îndrăznelii.

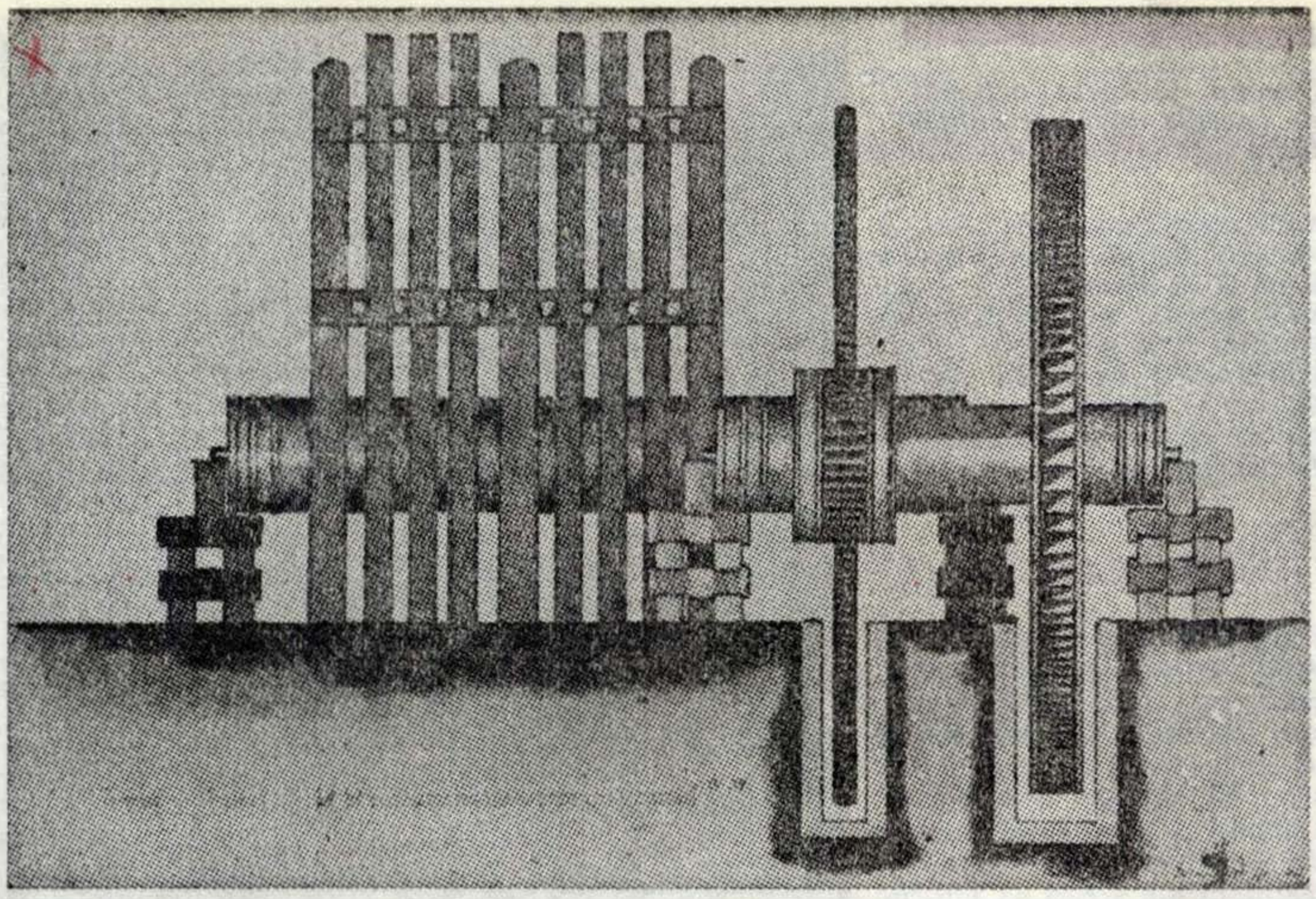

În 1796, „steampul lui Urs" era experimentat la minele din Săcărîmb. Inovatorul primea... 6 ducați ca recompensă

Într-adevăr, nimic de preț nu se realizează fără o îndrăzneală bine înțeleasă și fără o căutare stăruitoare, perseverentă. Se mai cuvin adăugate neapărat și alte însușiri : voință hotărîtă, entuziasm creator și, nu pe ultimul loc, ci, dimpotrivă, în fruntea ierarhiei, convingerea utilității strădaniilor depuse pentru progresul societății, pentru ușurarea muncii oamenilor.

Printre marii inovatori se află și oameni cu destul de puțină învățătură școlară, dar cu multă înțelepciune, culeasă din școala cea mare care este viața. În rîndul acestora se numără și inovatorii tehnicii din „Marele secol", cum a fost caracterizat veacul al XVIII-lea, cînd s-au produs numeroase și multilaterale prefaceri, care au schimbat fața societății în multe țări europene.

Se acumulaseră atunci, în mineritul european și din afara continentului, bogate învățăminte, transmise de generațiile mai vechi, preluate și duse mai departe, pentru a fi dăruite cu generozitate celor ce le continuau strădaniile. În această direcție, minerii transilvani erau vestiți prin priceperea lor.

Utilizarea explozivilor în mine se baza, de pildă, pe o veche tradiție. Învățatul chimist *Ioannes Fridvalski* descria astfel Abrudul secolului al XVIII-lea : „Toți valahii locuind în acești munți îi zguduie, sfredelesc, perforează și, nemulțumiți de a găuri pămîntul și pietrele cu instrumentele lor de fier, dărîmă munții, folosind atîta praf de pușcă încît, după cum m-am convins, nu e minut pe ceas în care să nu se audă, mai puternic chiar decît în iad, tunetul și bubuitul produs de jur împrejur de tăria pulberii".

Fiecare miner adăugase cîte ceva experienței predecesorilor săi, adusese o îmbunătățire la o unealtă, la o mașină, la sistemul de săpare a gropilor sau galeriilor, la cel de scoatere a minereului la suprafață sau la transportul acestuia, la alegerea și prelucrarea metalelor. În rîndul acestora trebuie socotiți — și încă la loc de frunte — minerii inovatori din Munții Apuseni *Idu Crăciun* și *Ursu Muntean*. Pînă de curînd, acești modești, dar ingenioși inventatori erau cu totul necunoscuți atît în istoria tehnicii, cît și în cercul restrîns al localnicilor care le-au folosit roadele strădaniilor înnoitoare. Cercetările prof. *Al. Neamțu* de la Institutul de istorie și arheologie din Cluj au scos la lumină, din colbul arhivelor, nu numai două nume demne de stimă, dar și inovații foarte prețioase și folositoare.

Cu privire la viața celor doi inovatori, informațiile noastre sînt foarte lacunare. S-au pierdut în anonimat, cu toate că erau mai vrednici de atenție decît trîntorii împăunați cu blazoane nobiliare, despre ale căror vieți și „fapte" au relatat scribii puși în slujba lor. Cei doi mineri români

sînt primul din Zlatna sau din împrejurimi, celălalt din Săcărîmb ori din părţile Hunedoarei. Despre cel dintîi se ştie că a slujit în oastea împărăţiei habsburgice ; cînd şi-a început activitatea minieră fusese de puţin timp lăsat la vatră şi abia la 52 de ani a devenit cunoscut. Cel de al doilea se pricepea la meşteşugul lemnăriei.

Din fericire avem informaţii mai detaliate despre vrednicia meşteşugărească şi ingeniozitatea lor. Există documente despre unele maşini-unelte concepute sau perfecţionate de ei, a căror aplicare în exploatările miniere aurifere permitea sporirea producţiei şi deci ieftinirea produselor şi uşurarea muncii lucrătorilor minieri.

Ingeniosul lemnar

Acum 190 de ani, adică în 1779, *Idu Crăciun* înfăţişa forurilor miniere din Zlatna, în scopul obţinerii aprobării necesare, un nou model de şteamp (maşină pentru sfărîmarea minereurilor — *n.r.).* Motivele care l-au îndemnat să se gîndească la anumite perfecţionări miniere au fost înfăţişate de însuşi autorul inovaţiei : propriile constatări, în timpul vizitării mai multor topitorii, cu privire la neajunsurile maşinilor-unelte folosite atunci. În locul acestora, meşterul-inovator român a propus un model nou : *un şteamp de zdrobit minereul aurifer fără roată de apă*, pus în mişcare de o singură persoană, cu ajutorul unui ingenios sistem de greutăţi. Superioritatea noului şteamp consta în faptul că nu depindea de forţa hidraulică, de multe ori deficitară în apropierea exploatărilor miniere (alteori, cînd se găsea, nu putea fi folosită din cauza îngheţului sau a secării rîurilor). Autorităţile au invocat tot felul de pretexte pentru respingerea proiectului. Motivul adevărat a fost însă pretenţia inovatorului de a i se acorda 10% din veniturile realizate de minele particulare de pe urma aplicării inovaţiei sale.

Ceva mai norocos a fost celălalt meşter inovator, *Ursu Muntean* din Săcărîmb. Şi el s-a preocupat de economisirea apei la zdrobirea minereului aurifer. A preconizat acţionarea şteampului conceput de el prin refolosirea apei utilizate la spălarea minereului. În anul 1796, „şteampul lui Urs" (das urszische Pockwerk) — cum l-a numit un călător vienez — era experimentat la minele din Săcărîmb, inovatorul fiind recompensat cu 6 ducaţi.

Spălarea minereului şi alegerea firicelelor de metal preţios era o operaţie foarte pretenţioasă. Ingeniosul meşter lemnar *Ursu Muntean* s-a preocupat stăruitor şi de perfecţionarea maşinii de spălat minereul aurifer. Rezultatul a fost atît de concludent încît maşina creată de *Ursu Muntean* a fost experimentată fără întîrziere. În loc de 130 de măji de minereu spălat în 12 ore la o spălătorie obişnuită, se spălau, într-un număr egal de ore, 310 măji ; într-o lună, producţia creştea de la 2860 de măji la 6821. Costul spălatului scădea şi el simţitor. Aceasta însemna un progres remarcabil în dezvoltarea forţelor de producţie, fiind vorba de o înnoire care putea sta alături de acelea ale unor ingineri ai vremii, ca, de pildă, *Felix Franzenau*, administrator al minelor de la Săcărîmb.

Asemenea inovaţii, alături de altele, dovedesc progresele importante ale mineritului transilvan, ale dezvoltării economice în general. Epoca modernă bătea la porţile societăţii, pentru a-şi face triumfător intrarea.

„Bravul mecanic" şi „fabrica de maşini" de la Cluj

Faţă de înnoirile intervenite în tehnica manufacturieră şi minieră, vastul domeniu al agriculturii înregistra un ritm mai lent, dar continuu. Necesitatea sporirii producţiei şi productivităţii, pentru a îndestula nevoile tot mai mari de produse agricole, dar şi dorinţa proprietarilor funciari de a-şi mări veniturile, stimula preocupările privind dezvoltarea tehnicii agrare. Se cultivau plante noi ; îngrăşarea naturală a terenului devenea tot mai răspîndită ; cultura în trei rotaţii se extindea, de asemenea. Nu lipseau preocupările pentru introducerea unor unelte-maşini mai perfecţionate, cu mai mare randament : ciururi sau trioare de selectat şi curăţat seminţele, tocătoare de nutreţ, pluguri, schimbătoare, prăşitoare etc.

Un *Constantin Ioanovici* îşi proiecta singur maşinile necesare manufacturii proprii de tors bumbacul ; un *Martin Gampe* proiecta şi construia, de asemenea, singur o maşină de decorticare, solicitată de moara sa de arpacaş, şi se gîndea chiar la realizarea unui „plug cu aburi" ; un oarecare Schneller din Sibiu se străduia să construiască o „maşină cu aburi" ; *Aron Gábor* era preocupat de construirea unei secerători mecanice ş.a.m.d.

Pleiada de inovatori şi inventatori transilvani din prima jumătate a secolului al XIX-lea se îmbogăţea cu un nume de notorietate : *Petre Raika* din Cluj. Născut în februarie 1807, la Tîrgu-Mureş, a dovedit încă de copil înclinaţii spre lucrări tehnice. Poate că era şi urmarea observării zilnice a îndeletnicirilor de armurier ale tatălui său. Acesta socotea însă preocupările tehnice ale copilului drept „slăbiciuni", deoarece ar fi dorit să-şi vadă fiul „înalt funcţionar".

Cu ajutorul profesorului său preferat, marele matematician *Bolyai Farkaş*, *Raika* a obţinut o bursă la Politehnica din Viena. Vreme de trei ani a acumulat cunoştinţe

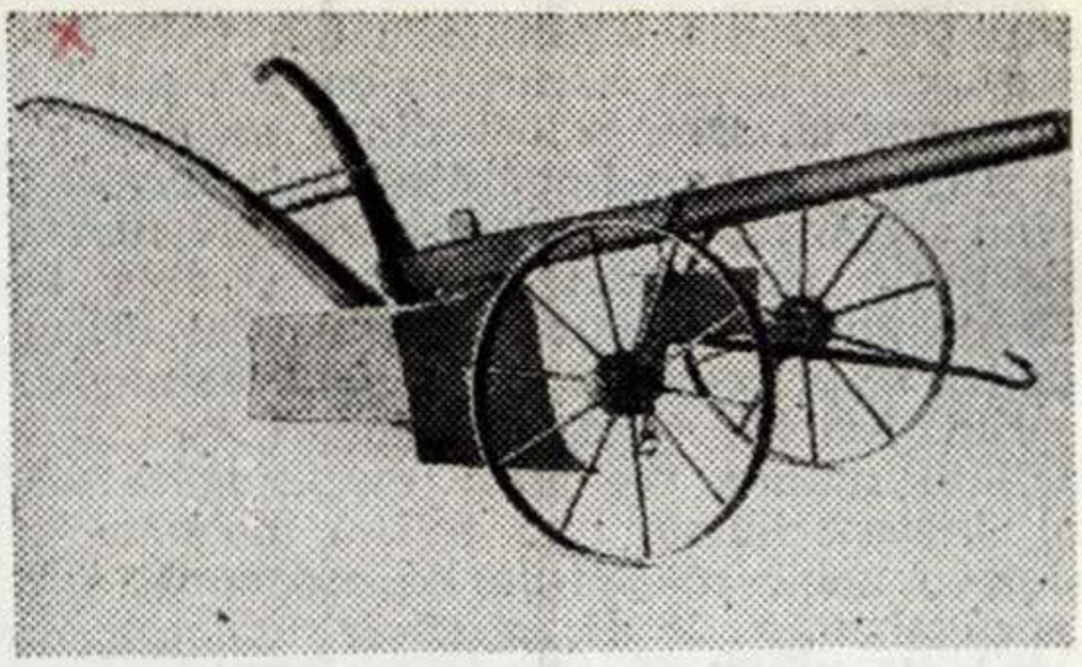

„Fabrica de maşini" de la Cluj, condusă de „bravul mecanic" Petre Raika, confecţiona diferite tipuri de unelte-maşini agricole, printre care prăşitoare şi pluguri schimbătoare. (Machete păstrate la Muzeul etnografic din Cluj)

folositoare şi a deprins măiestria construcţiei de maşini. *Raika* a rezistat invitaţiilor îmbietoare de a rămîne în capitala împărăţiei habsburgice. Clujul a devenit locul său de muncă, de căutări şi înfăptuiri. Cea mai fertilă parte a vieţii sale — între 1840 şi 1876 — şi-a petrecut-o în oraşul de pe Someş : vreme de peste 30 de ani a proiectat, a construit, a învăţat şi a perfecţionat felurite unelte şi maşini agricole, care, exploatate (au fost aplicate parţial) ar fi însemnat o sporire însemnată a productivităţii agricole, o uşurare importantă a grelelor munci agricole, un progres apreciabil tehnic-ştiinţific în Transilvania. Întemeietor nu numai de ateliere şi „fabrici", ci şi ctitor de şcoală tehnică în atelierul său, *Raika* şi-a înscris numele la loc de cinste printre oamenii înaintaţi ai vremii sale, care au contribuit la progresul şi modernizarea societăţii.

A avut de luptat cu multe : lipsuri materiale, împotrivirea breslelor etc. Dîrzenia şi pasiunea sa au ieşit însă biruitoare. Potrivit ultimelor cercetări ale istoricilor clujeni *Imreh Istvan* şi *Gyulai Pál*, „fabrica de maşini" de la Cluj în care lucrau, după împrejurări, 10—15 oameni, sub îndrumarea foarte atentă şi pe deplin competentă a „bravului mecanic", confecţiona : diferite tipuri de pluguri de fier, maşini de treierat, de grăpat, de tăiat cartofi, de semănat porumbul, de desfăcut porumbul, de semănat sfecla, tocătoare de paie, prăşitoare şi multe altele. Erau unelte-maşini perfecţionate pentru acea vreme. De pildă, grindeiul şi coarnele plugului erau din lemn, dar talpa, bîrsa, brăzdarul şi cormana — din fier. Brăzdarul de o formă deosebită, de o masivitate şi de dimensiuni apreciabile, era amplasat la o cormană schimbătoare ; grindeiul era curbat, curbura corespunzînd sumei totale a vectoarelor de forţă exercitate asupra plugului.

Calitatea plugului confecţionat în atelierul clujean a adus ingeniosului mecanic satisfacţii morale cu prilejul mai multor expoziţii şi concursuri internaţionale. Ingenios construită era şi prăşitoarea, cu două rînduri de cuţite. Putea fi folosită nu numai la prăşit, ci deopotrivă la zdrobirea bulgărilor de pămînt după defrişare şi chiar la deştelenire ; împlinea, deci, în acelaşi timp şi munca unei grape puternice. Judecînd după macheta păstrată la Muzeul etnografic din Cluj, tocătoarea de nutreţ era masivă şi puternică, fiind foarte ingenios construită.

Uneltelor-maşini confecţionate în atelierul-fabrică al lui *Petre Raika* li se adaugă cele realizate în alt atelier clujean acela al lui *Nicolae Berla* (maşini de sfărîmat porumb, trioare de diferite tipuri, maşini de tocat cartofi şi sfeclă furajeră, tocătoare de nutreţ, maşini de ales unt, etc.).

Existenţa la Cluj, pe la mijlocul veacului trecut, a două „fabrici" de unelte-maşini agricole dovedeşte interesul, preţuirea şi folosirea lor în agricultura Transilvaniei din acea vreme, dovadă a modernizării pe măsura prefacerilor generale ale ţării şi ale Europei.

Necesitatea înţeleasă de oamenii vremii s-a unit cu talentul şi ingeniozitatea unor minţi iscoditoare, care s-au străduit şi au reuşit să perfecţioneze şi să modernizeze mereu uneltele-maşini solicitate de societatea în plină evoluţie. Inovatorii şi inventatorii au contribuit ei înşişi la progresul societăţii, la înfrumuseţarea şi uşurarea vieţii mulţimilor care au beneficiat de roadele ingeniozităţii lor. Îndrăzneala lor n-a purtat amprenta exclusivă a vreunui neam şi nici n-a fost numai apanajul celor care au avut posibilitatea să se cultive în şcoli. A fost însă în mod cert emanaţia necesităţii unite cu talentul, a geniului tehnic al poporului din aceste locuri.

Alexandru Ioan Cuza citind o proclamație. Tablou de D. Stoica. Muzeul militar central din București. (**150 de ani de la naștere,** pag. 10)

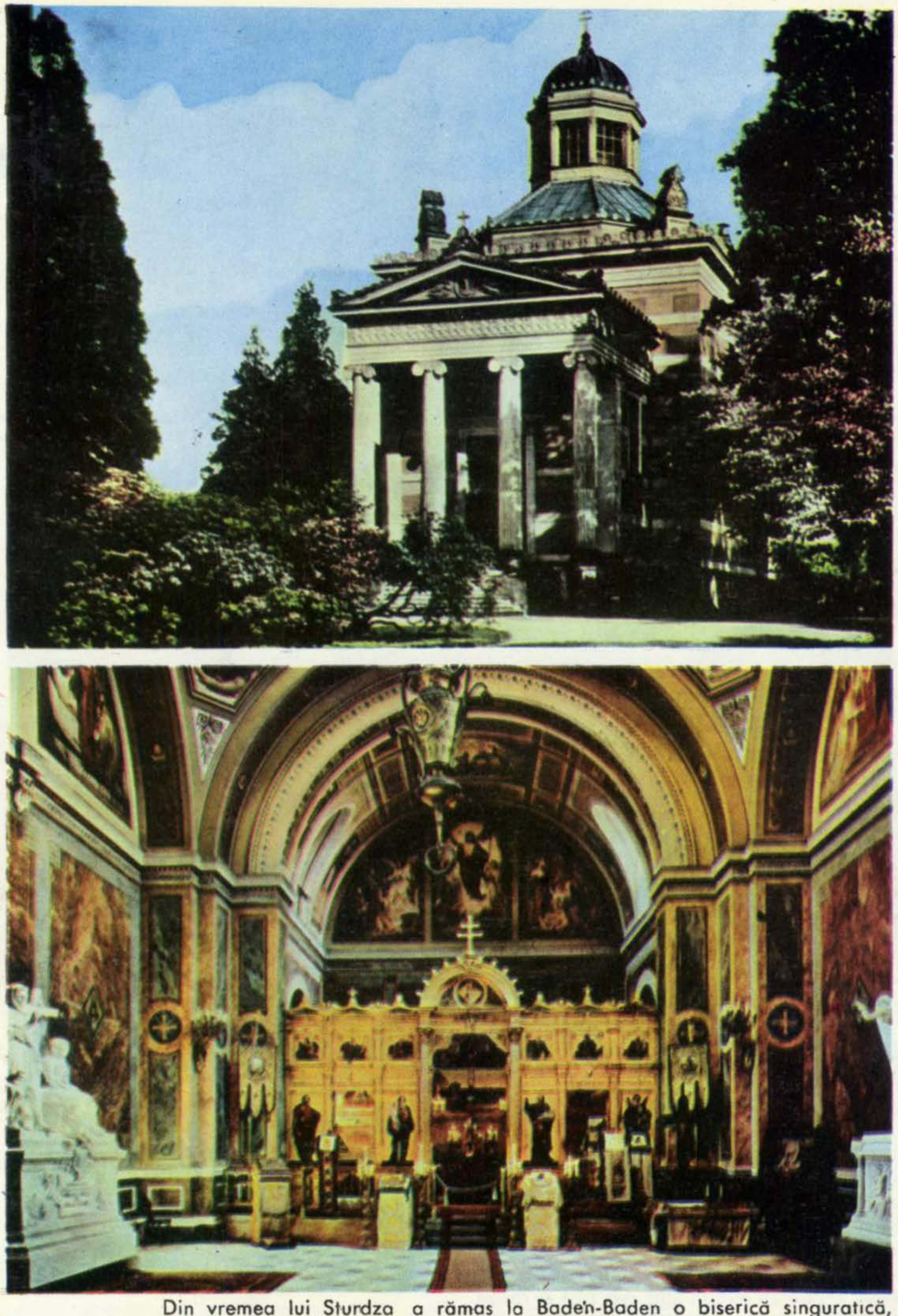

Din vremea lui Sturdza a rămas la Baden-Baden o biserică singuratică, străjuită de stejari masivi, căreia localnicii îi spun „Capela românească Sturdza" și care este un interesant monument de artă... (**O ctitorie a unui domn moldovean,** pag. 79)

Să fi avut oare vreo legătură flăcările care au mistuit Roma cu emoția artistică a împăratului ? (**Nero — un mare calomniat,** pag. 52)

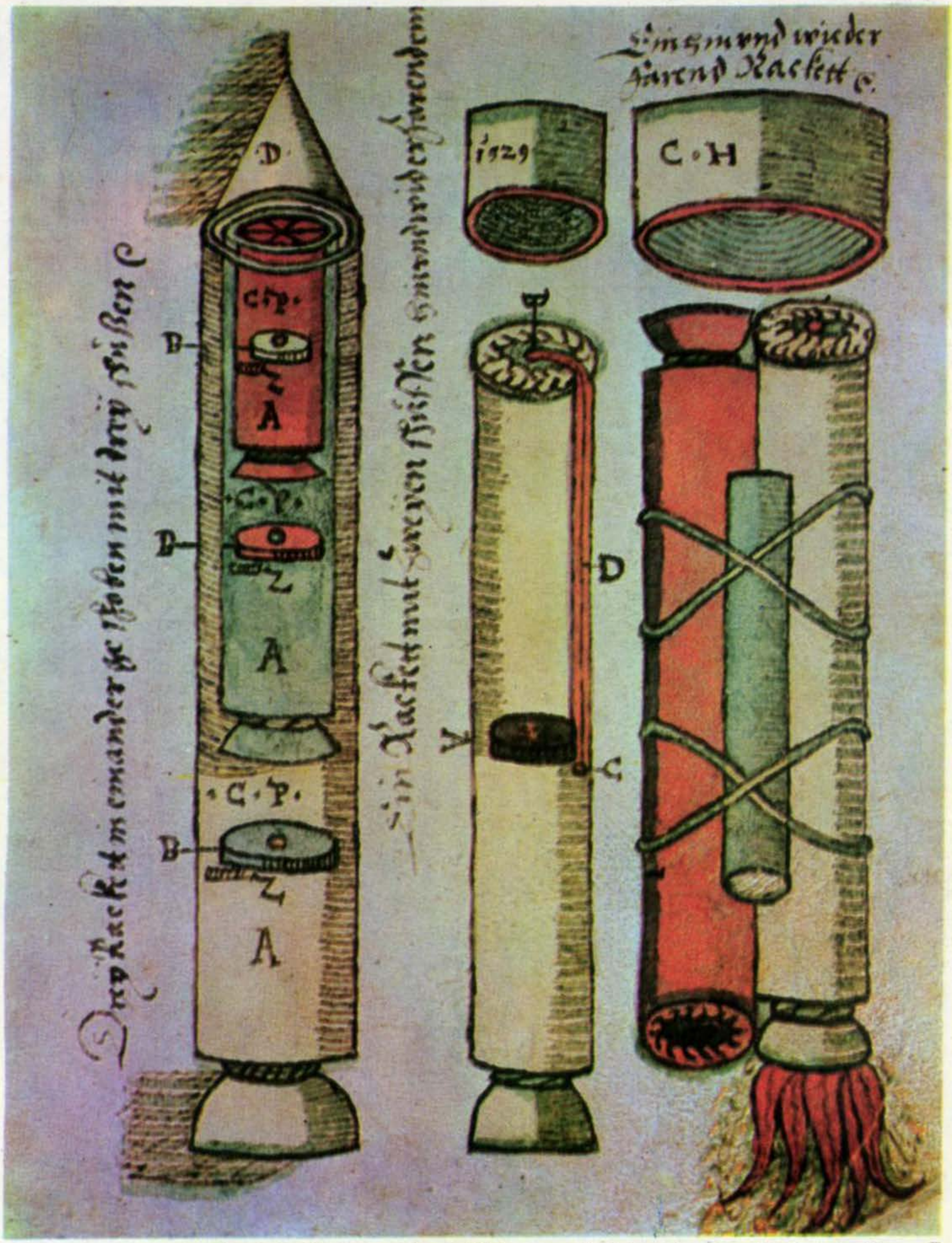

Portret din fragedă copilărie al rachetei cu trei trepte. Autor : Conrad Haas, șef al arsenalului cetății Sibiului (1529). Este prima reproducere în culori a imaginii originale aflată în celebrul manuscris găsit la Arhivele Statului din Sibiu. (**Săgeți de foc și șteampuri fără apă,** pag. 27).

Văzut-am semne din Lună și Soare

AUREL DECEI
doctor în istorie

7 frumoase, în 7 palate, de 7 culori diferite. Sînt cele 7 principese, fiice ale unor vestiți cîrmuitori — reali sau mitici : rajahul din India, șahul Horezmului, chakanul Chinei, șahul Persiei, împăratul Bizanțului, regele slavilor și regele Apusului. De aceste frumoase s-a îndrăgostit regele sasanid Bahram Gur, una din figurile cele mai cunoscute ale tradiției istorice iraniene și le-a luat în căsătorie, așezîndu-le în palatele amintite. Fiecare dintre ele îi spune pe rînd cîte o poveste, în care inventivitatea fantastică se împletește cu delicatețea sentimentelor de dragoste.

Acesta este, foarte pe scurt, cuprinsul celui de-al patrulea poem **(Heft Peyker = Șapte frumuseți)** al **Cvintetului (Chamse)** marelui poet persan **Nizami** (1141—1202) Poemele epico-romantice ale celebrului bard, capodopere ale literaturii persane, își exercită și astăzi vraja asupra cititorilor din Orient.

Ne oprim asupra lor, deoarece patru dintre ele figurează, însoțite de splendide miniaturi multicolore, într-un manuscris aflător în fondurile Arhivelor statului din București, un prețios **cimeliu** (obiect vechi și rar de artă).

Cartea-manuscris, legată în marochin cafeniu, are 228 de file, alcătuite dintr-o hîrtie denumită **abru,** îmbibată cu o soluție specială, în vederea copierii textului cu condeiul în tuș. Fiecare pagină este încadrată longitudinal într-un triplu chenar (albastru, miniu, aur). Copistul, **Yusuf Abdullah,** menționează că a terminat de copiat manuscrisul la 28 decembrie 1743, într-o miercuri...

„Lumea întreagă o văzui de sus și jos,
încă nu sînt sătul de văzul celor zărite,
iar dacă acești 36 [de ani] ar fi 30 000,
în același fel aș grăi la capătul lor.
Deschis-am poarta tainelor cerului,
văzut-am semne din Lună și Soare,
fost-am lămuritor cunoscătorilor lumii,
creatorului lumii adusu-i-am slavă.
N-am purtat de-a lungul vieții prostia,
decît virtutea și înțelepciunea,
citit-am cărți din toate științele,
cînd a venit moartea toate le-am aruncat.
Deschis-am poarta fiecărei nedreptăți
[dar] nu cunosc leac porții morții.
La orice dificultate care are
leac, moartea are-n pumn leacul".

Aceste versuri sînt cuprinse într-un alt poem (al cincilea) al **Cvintetului** lui Nizami. Cel care le rostește, înainte de a muri, nu este altul decît **Alexandru cel Mare.** Poemul — **Cartea lui Alexandru = Iskendername** — este alcătuit din două părți : **Cartea norocului** și **Cartea înțelepciunii.** Este povestea cuceritorului și filozofului **Alexandru Macedon,** așa cum a fost modelată în imaginația orientală.

Celelalte poeme din manuscrisul de la Arhivele statului sînt **Tezaurul misterelor** (poemul 1), cu un subiect mistic-didactic, și **Leila și Medjnun** (poemul 3), în care se înfățișează în versuri iubirea nemuritoare a unui poet beduin pentru Leila, frumoasa fiică a deșertului.

Poemele fac numeroase referiri la evenimentele și figurile istorice ale epocii în care au fost scrise sau ale celei anterioare acesteia. Frumusețea manuscrisului este potențată de cele 29 de miniaturi care-l împodobesc și de decorațiile geometric-florale ale titlurilor. Miniaturile nu sînt semnate și nu sînt opera unui singur artist ; ele reprezintă chiar școli diferite. Cîteva din ele sînt executate pe întreaga pagină, în tradiția inaugurată de pictorul Behzad din Herat, cel mai vestit miniaturist al Iranului (sec. XV), care a fixat tipul clasic al miniaturii persane, caracterizate prin echilibrul compoziției, realismul sugestiv, coloritul viu și armonios. Este evident că unele dintre miniaturi reproduc tipuri picturale mai vechi decît secolul al XVIII-lea, cînd a fost copiat manuscrisul ; altele sînt tipice pentru arta acestui secol. Avem de-a face cu exemplare aproape perfecte ale școlii picturii persane medievale.

(Reproducem pe copertă o serie de picturi din manuscrisul persan aflat în fondurile Arhivelor statului din București)

Avanpremieră editorială

O mică localitate norvegiană, ocolită de evenimente senzaționale, cu cetățeni pașnici, unde viața își urma cursul ei firesc. Numele său nu spunea nimic deosebit ; o localitate ca atîtea altele, unde băcanul, îmbrăcat în halatul său alb, își servea cu grijă clienții, iar medicul, un om foarte cumsecade, era gata oricînd să vină în ajutorul unui suferind. Numai prin piață, locul de întîlnire al palavragiilor, se mai întîmpla să treacă vreun chefliu întîrziat, supărîndu-i pe locatari cu vorbele lui aruncate la întîmplare.

Dar iată că, într-una din zilele anului 1940 și-au făcut apariția oamenii „ciumei negre", cu toate brutalitățile și ororile săvîrșite în spiritul așa-zisei „noi ordini", prin care Hitler desființa noțiunile de omenie, libertate și independență. Simpla prezență a hitleriștilor, fără a mai aminti întregul cortegiu de privațiuni, a stîrnit în rîndul locuitorilor o profundă indignare. Și lucrul cel mai odios, pentru acești cetățeni norvegieni, era încercarea disperată a hitleriștilor de a-i converti la diabolicul crez național-socialist. Îi urau pe naziști, dar și mai mult pe cei care colaborau sau adoptau o atitudine îngăduitoare față de ei.

Din primele zile ale ocupației, hitleriștii au simțit ura neîmpăcată a acestor oameni. Muncitor, țăran, negustor, medic sau inginer, toți s-au strîns în jurul aceleiași idei, aceluiași ideal : libertatea patriei !

Cartea lui PER HANSSON : **Riscînd mai mult decît viața,** *din care publicăm cîteva fragmente și a cărei ediție în limba română va apărea în Editura politică, prezintă doar pe cîțiva dintre membrii Rezistenței norvegiene, care în anii ocupației au luptat împotriva mașinii de război hitleriste.*

Riscînd mai mult decît viața

Era pe la mijlocul celui de-al doilea an de război și oamenii mureau în număr uriaș departe de casele lor. Omul cu binoclul, căruia îi plăcea atît de mult să dea pe gît un păhăruț și să rîdă, era el însuși în prima linie a unei bătălii nevăzute, în care viața îi era în joc zi și noapte.

Grupul ajunse în centrul orașului și omul cu binoclul născoci un pretext pentru a rămîne cîteva minute singur în biroul său. Concepuse textul pe drum și îl notă în grabă, cu o mînă fermă, pe un petic de hîrtie. Cînd își ajunse din urmă oaspeții, hîrtia se și afla în buzunarul unui om grav, cu o caschetă de șofer pe cap.

Cel de-al treilea, căruia urma să-i fie remis peticul de hîrtie, era instalat în spatele tejghelei unei băcănii provinciale, la cîțiva zeci de kilometri mai la vest de locuința omului cu binoclu. Și acest al treilea, tînăr și cu o constituție atletică, aparținea tipului de om care inspiră o încredere oarbă oricui, fără ca măcar cei în cauză să se întrebe de ce. El băgă peticul de hîrtie în buzunar și ieși pe ușă, fără să fi lepădat halatul lui alb de vînzător.

Al patrulea curier era o tînără fată. Părea foarte candidă și, într-adevăr, așa și era. Vîrî biletul în ciorap și-l strînse de coapsă pentru a-l face cît mai puțin vizibil, în cazul cînd ar fi fost percheziționată pe parcurs.

Hîrtia a ajuns la cea de-a cincea verigă. Doi tineri citesc cele douăsprezece cuvinte și, fără a zăbovi o secundă, încep să cifreze. Lucrează cu atîta concentrare, încît abia dacă bagă de seamă o subunitate germană cu un echipament special, care traversează curtea. Puțin le pasă. De mai multe

In acest ţăran blond, cu ochi albaştri, naziştii vedeau un super-teuton care le inspira o incredere absolută. Dar Gunvald ura pe cei care îi cotropiseră ţara

ore acești doi oameni știu deja că posturi de supraveghere inamice au încercuit casa.

Un dialog cu urmări neașteptate*

Acela pe care birourile de la Londra îl numesc „Tom" deschide o valiză veche și scoate un emițător. Tovarășul său se instalează într-un dulap în perete și cheamă „Home Station". În așteptarea contactului, scrîșnește din dinți. Anglia nu răspunde. Dar primele cuvinte cifrate cu semnificația „Bastiment de linie" se recepționează la Londra.

Omul cu manipulatorul își păstrează sîngele rece, el nu bate mai tare ca de obicei, dar în urechile lui „Tom" casa pare să răsune ca de loviturile unui ciocan. El stă de gardă în fața ușii podului. Mitraliera îi este îndreptată în direcția scării și este decis să tragă pînă la ultimul glonte pentru a-și acoperi tovarășul.

„Probabil german", se recepționează în acest moment la Londra. Un iz de praf și lemn vechi plutește în pod. O fată tînără e singură la parter. Tic-tac-ul manipulatorului trosnește sec ca fulgerul. „Tom" are degetul pe trăgaci și arma sa este reglată pentru tragere automată.

„A depășit Kristiansand", se recepționează acum la Londra. În cazul cînd inamicul s-ar apropia, „Tom" este hotărît să inunde scara cu gloan,e. Omul din dulap lucrează calm, cu fata scăldată de sudoare. Se află exact sub mansarda expusă la soare chiar de dimineață. „Tom" nu se gîndește la propria-i persoană — în orice caz nu prea mult. El tremură pentru tînăra fată care-i servește drept curier și la această oră își dă seama că nutrește față de ea sentimente mult mai puternice decît față de orice altă femeie.

„Spre vest".

Din nou aude manipulatorul care acum pare să bată în timpanul său ca într-o tamburină. Dar telegrafistul oftează ușurat. Chiar de nu i-ar ajunge timpul să transmită ultimele cuvinte — „escortat de trei distrugătoare", britanicii au aflat esențialul : „bastiment de linie".

Tic-tac-ul încetează subit și tăcerea provoacă un asemenea șoc încît tînăra fată de la parter, omul cu mitraliera și cel cu manipulatorul își mușcă buzele pentru a nu scoate un strigăt.

Din toate direcțiile, experți în goniometrie captează semnale atît de apropiate, încît reacția detectoarelor ajunge la maximum. Spionul trebuie să se afle în imediata vecinătate, germanii se agită în curte, cu pistoalele ridicate.

După ce britanicii înregistrară cele douăsprezece cuvinte „bastiment de linie, probabil german, a depășit Kristiansand, direcția vest, escortat de trei distrugătoare", cei doi oameni primiră ordinul de a ține contactul cu „Home Station" din oră în oră. Omul cu manipulatorul și cel cu mitraliera nu făcură nici un comentariu ; schițară doar un palid zîmbet, puțin amar. După toate probabilitățile, într-o oră vor fi morți...

La cartierul general nimeni n-avu timp să se ocupe de soarta a doi tineri necunoscuți, dintr-o căsuță de pe țărmul opus al Mării Nordului. Acest mesaj, parvenit din podul lui „Tom", constitui punctul de plecare al urmăririi înverșunate a „Bismarck"-ului, statul major al lui Hitler în războiul maritim și amenințare cumplită pentru liniile de aprovizionare ale Marii Britanii. Winston

* Subtitlurile aparţin redacţiei.

Churchill puse neîntîrziat în stare de alertă aparatele de control ale Atlanticului. Totul fu mobilizat pentru a-i veni de hac acestui vas, mîndria Führer-ului și inamicul numărul unu al Aliaților. Anglia angajă în această urmărire opt bastimente de linie, două port-avioane, patru crucișătoare, douăzeci și unu de vase de vînătoare — în totul 48 de unități ale marinei și un mare număr de avioane...

Tinerii de pe coasta de sud a Norvegiei, care izbutiseră să prevină Anglia, începuseră să practice, ca amatori, cea mai grea meserie din lume cu un an și jumătate înainte. După cîte se pare, un specialist cunoscător al metodelor Gestapoului i-ar fi prevenit că numele de „Tom" era prost ales pentru Tomstad.

Era, de asemenea, supărător că germanul care-i urmărea, Hauptsturmführer-ul SS Rudolf Kerner, pe lîngă migrena sa cronică, avea două idei fixe în cap : să facă carieră cît mai repede posibil și să-l vadă pe Adolf Hitler stăpîn absolut al lumii. În calitatea sa de șef local al SD-ului (Sicherheitsdienst) [1] era omul care nu pierdea nici o ocazie de a se răzbuna pentru înfrîngerile sale anterioare, printre care un eșec cum nu se poate mai umilitor. Și acest nazist fanatic era cu atît mai primejdios, cu cît continua lui migrenă îl făcea agresiv asemenea unui tigru rănit.

Gunvald și tovarășii săi își dădeau seama că goniometrele se înmulțeau în împrejurimile Flekkefjord-ului, dar nu găsiseră încă nici un mijloc de a fi informați cu privire la activitatea SD-ului. Erau nevoiți să accepte incertitudinea destinului.

Emițătorul din Helle avea sarcina să transmită rapoartele către Anglia pînă în clipa cînd germanii aveau să spargă ușa fermei. În caz că nu va exista nici o posibilitate de fugă, oamenii își aveau fiecare capsula cu otravă în buzunar.

[1] Serviciul siguranței.

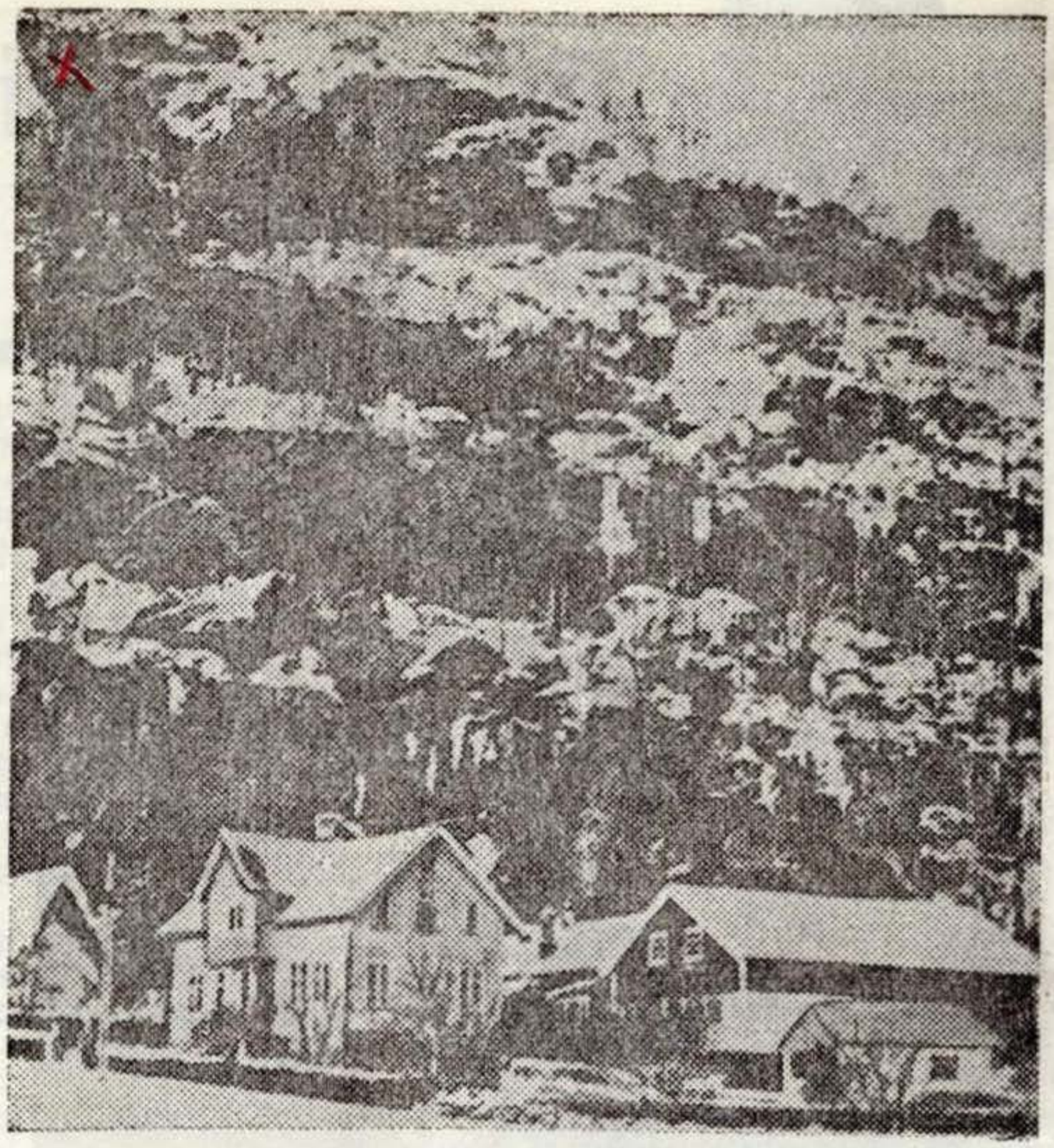

Ferma din Helle. Aici oamenii au găsit destul spațiu și cer pentru a se gîndi că nimic nu valorează mai mult decît libertatea

Micul grup de tineri ce purta răspunderea organizației era compus din oameni cu nimic deosebiți de noi toți și frica nu le era străină. Dar niciodată ea nu-i paraliza. Dimpotrivă, primejdia îi stimula în căutarea unor metode din ce în ce mai îndrăznețe și mai riscante. Erau îngroziți la gîndul că dușmanul putea repera postul lor din Helle, fără ca ei să aibă cea mai mică șansă să pareze lovitura. Se putea oare deruta SD-ul, care încerca să repereze locul de unde se emitea ?

Trebuia găsit un asemenea mijloc de combatere a inamicului care să-i facă nevăzuți, chiar în plină zi pentru germani și quislingi [2].

[2] De la Quisling (Vidkun), politician norvegian, șef al guvernului prohitlerist instaurat în 1940. A fost executat la Oslo în 1945 (*N.R.*).

Și tinerii concepură un proiect fantastic, care avea să însemne pentru unul din membrii grupului o povară, poate, mai presus de forțele omenești.

Gunvald fu cel solicitat să o poarte ! Nici unul dintre tovarășii săi n-ar fi refuzat acest risc suprem, dar el era cel mai indicat, deoarece ferma lui juca rolul de bază și pentru că fusese înzestrat cu darurile psihice necesare îndeplinirii unui asemenea rol : *Gunvald trebuia să se facă nazist !*

În plină zi, el urma să se strecoare în tabăra inamicului pentru a duce aici o luptă secretă și solitară, răpindu-le germanilor informații privitoare la Rezistență. În felul acesta va putea preveni pe cei amenințați și va avea posibilitatea să dezvăluie activitatea trădătoare a quislingilor. Dar scopul principal era camu-

„Camera obscură", unde emițătorul își fredona tic-tac-ul său cunoscut. (Fotografia a fost realizată chiar de Gunvald).

flarea emițătorului de la Helle !

De aici încolo, Gunvald Tomstad avea să devină Iuda Tomstad. El, care se ferise întotdeauna să displacă cuiva, care nu suportase măcar ideea unei inamiciții, el, a cărui mînă fusese întotdeauna întinsă și căruia nimeni, nicicînd, nu-i întorsese spatele, el, și nimeni altul, avea să-și asume rolul de trădător.

Dar avea să-l joace bine ; soarta lui era să fie înfierat și urît ; un eșec l-ar fi costat viața. O replică stîngace, o mimică ratată erau suficiente pentru a trezi suspiciunea Gestapoului.

Intr-o zi din primăvara lui 1941, Gunvald coborî drumul pînă în parta abruptă ce ducea spre Helle. Vecinii și cunoscuții pe care-i întîlnea îl salutau și-l opreau pentru a mai schimba o vorbă-două. Printre altele, se discuta despre trădătorii din oraș și cineva care asculta Londra, cutezanță care-l putea costa viața, îi comunică știri din Anglia.

Acest tînăr blond, cu fața deschisă, era simpatizat de toată lumea. Oamenii se uitau zîmbind la ochii lui albaștri, nițeluș visători, și se amuzau pe seama felului său de a vorbi aproape desuet. Gunvald îi saluta pe toți și nu se grăbea de fel.

Pentru ultima dată era tratat cu căldură. Chiar de mîine, multe din aceste persoane aveau să-l evite, dar și mai multe — să-l urască. Gunvald încetini pasul : se întreba dacă într-adevăr era capabil să joace rolul lui Iuda ! Și cît timp va fi oare în stare să ducă un joc dublu fără ca quislingii și germanii să observe ? In ultimă instanță, șeful local avea să creadă în această bruscă conversiune a sa la crezul național-socialist ?

In orășel, toată lumea se cunoștea și nimic din trecutul lui Gunvald nu putea să explice adeziunea sa la R.N.[3]

Maică-sa se întorsese din America în ajunul războiului și, văzînd casa în care locuia, Gunvald se opri gînditor și tulburat. Ea se măritase cu un om ponderat și fiul se bucura de fericirea mamei.

Trecu șanțul, se așeză pe o stîncă și aici gîndi îndelung la desperarea ce avea s-o cuprindă aflînd de „trădarea" lui. Cînd se ridică, mersul lui era acela al unui bătrîn și, cu inima grea, își urmă încet drumul spre oraș pentru a-și lua în primire „crucea solară", insigna aleasă de Quisling.

Trebuia, deci, să invoce vreun motiv susceptibil pentru a fi acceptat de primar și Gunvald știa că anumite persoane înțelea orice formă de oportunism. El se înclină a doua oară, pentru ca omul ce trona în fotoliu să-și simtă din plin puterea și măreția. Apoi spuse fără ocolișuri : „Am studiat cîteva cărți despre R.N. și aș dori să devin membru al partidului".

Șeful nu-și revenise încă din surprinderea și bucuria ce puseseră stăpînire pe el, cînd Gunvald urmă, puțin nervos, împiedicîndu-se în cuvinte : „Ați putea oare ajuta pe un om în dificultate să găsească un metraj pentru o haină ?"

Radiind de mulțumire, întrecîndu-se pe sine în amabilitate, primarul aproape că strigă : „Ai să ai mai mult decît îți trebuie, dacă asta îți face plăcere !" Cu un gest patern, el îl pofti pe Gunvald să ia loc într-un fotoliu și spuse cordial : „Să începem prin a completa formularul de înscriere. Știi bine că noi nu primim pe oricine în R.N., dar, bineînțeles, cînd e vorba de dumneata, nu e decît o simplă formalitate".

Șeful nazist se grăbea. Plin de bucurie, se temea, totuși ca acest excelent can-

[3] Reuniunea națională, mișcare norvegiană favorabilă germanilor.

Tor Hugo, membru activ al rezistenței, se angajase ca argat la ferma din Helle

Bertha Tonette, mama lui Gunvald, părăsită de prieteni și vechi cunoștințe, suferea de o profundă însingurare. Pînă într-o zi cînd...

didat să nu ezite în momentul decisiv. Gunvald completă imediat formularul, sub privirea binevoitoare a unui șef căruia amabilitatea aproape că-i tăia răsuflarea...

La întoarcere, drumul fu lung, Gunvald se gîndea neîncetat la calamitățile ce aveau să se abată asupra lui. Ziua de mîine nu se va fi scurs încă și el va fi devenit cel mai demn de dispreț dintre toți, va fi detestat, urît.

A doua zi, zvonul străbătu străzile orășelului mai repede ca vîntul de primăvară. În ajun, primarul își informase familia de această importantă izbîndă a partidului și vestea se infiltră peste tot. Femeile șușoteau pe deasupra barierelor sau de la o fereastră la alta, bărbații înjurau cu scîrbă și mînie ; puteai să vezi cetățeni respectabili scuipînd cu dezgust în plină stradă. În tot orașul abia dacă se numărau doisprezece naziști, astfel încît orice nou membru al R.N. reprezenta un eveniment pentru populație. Și nicicînd scandalul nu fusese mai mare decît atunci cînd s-a aflat că Gunvald Tomstad devenise quisling. Mai mult ca oricine, fermierul din Helle era categorisit printre aceia a căror trădare părea de neconceput.

Tom, fii prudent!

Armatorul Viggo Axelssen servea rețeaua ca spion în portul Kristiansand. Avea reputația unui băiat de viață, căruia prea puțin îi păsa de ziua de mîine și de război.

De la o vreme, el suscita o oarecare jenă, amestecată cu dispreț, căci era văzut în societatea germanilor. Și nu numai în aceea a militarilor : se vorbea în oraș că participa chiar la bețiile Gestapoului. Și nu erau calomnii !

Încă la începutul ocupației, SD-ul confiscase proprietatea vecină cu cea a lui Axelssen, iar el, fără a se gîndi să-și cruțe reputația, căutase prietenia dușmanului.

Dar acest om, aparent superficial și nepăsător, era angajat la maximum în luptă. Dînd pe gît pahare și făcînd pe măscăriciul pînă-n zori, bunul comerciant lucra în mod inteligent pentru țara sa. După scurt timp, germanii îl găsiră pe Axelssen fermecător, deși cam obraznic uneori. Acest simpatizant naiv și cu desăvîrșire inofensiv era pe drept cuvînt o cunoștință foarte plăcută, într-o țară unde locuitorii îi considerau pe toți, în egală măsură, niște agresori și asasini. În calitate de furnizor al marinei, el avea acces liber în port, unde era cunoscut ca prieten al Gestapoului. În acest fel, comandantul portului nu simțea nici o neliniște văzîndu-l pe „simpaticul Viggo" pălăvrăgind prietenește în birourile sale. Axelssen fusese navigator, trăise mult timp pe cheiuri și pe punțile vapoarelor. Cînd „din întîmplare" privi-

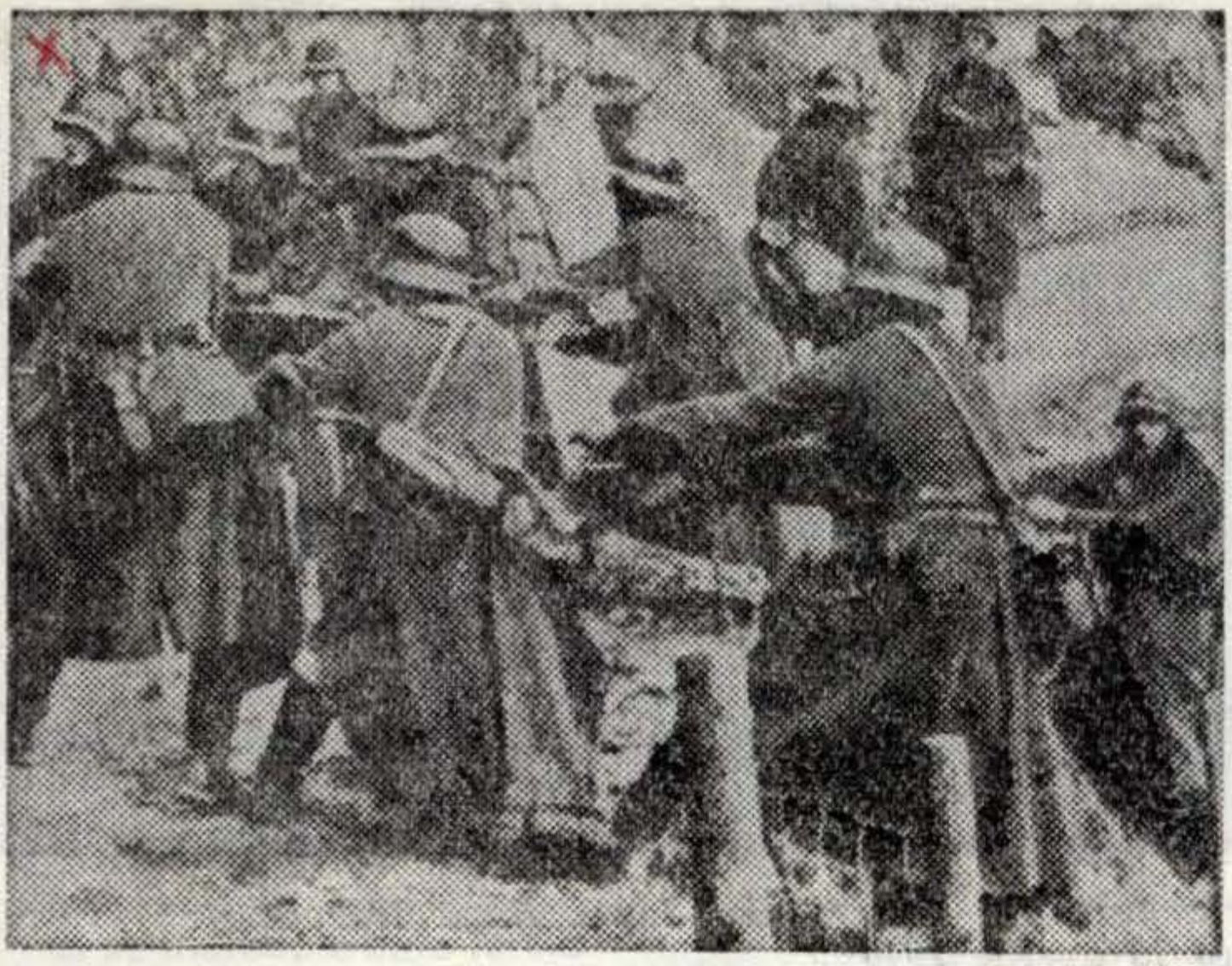

Înaintarea trupelor germane debarcate la Oslo este întîrziată de norvegieni prin blocarea şi avarierea căilor de comunicaţie

rea sa se plimba pe hărţile sectoarelor minate şi ale rutelor convoaielor, ochiul lui expert sesiza pe loc esenţialul.

Acest chefliu bonom şi prietenos intrase, încă de la începutul anului 1941, în reţeaua Rezistenţei care acoperea coasta dintre Stavanger şi Oslo. El era „omul cu binoclul" care într-o zi de la sfîrşitul lui mai 1941 descoperise „Bismarck"-ul şi cele trei distrugătoare.

Viggo Axelssen ştia că transmisese la Helle un raport de cea mai mare importanţă, dar era departe de a bănui că în joc se afla statul major al lui Hitler şi că cele douăsprezece cuvinte reprezentau prologul uneia dintre cele mai dramatice bătălii din istoria războaielor navale.

În ziua în care Viggo Axelssen expediase la Helle raportul său cu privire la bastimentul de linie cel mai puternic din lume, Rudolf Kerner umblă agitat şi deprimat prin biroul său. La fiecare apel al telefonului se năpusteşte asupra aparatului şi ascultă, masîndu-şi simultan cu mîna stîngă fruntea încleştată de durere.

Oamenii săi îl ţin la curent cu acţiunea de reperare a unui emiţător clandestin, în interiorul unei zone strict delimitate, nu departe de Flekkefjord. Kerner a angajat în această operaţie nu numai automobilele sale cu radiogoniometre rotative, dar şi numeroşi soldaţi bine echipaţi, căci maşinile nu pot pătrunde oriunde. Lăsînd la o parte orice altă activitate, Hauptsturmführerul a dat ordin să fie ţinut la curent în fiecare minut. A mai dat ordin şi ca Gestapoul să aresteze sau să controleze pe orice locuitor al văii, în timp ce casele sînt percheziţionate, spre a duce la bun sfîrşit această operaţie de mare anvergură. Pentru Gunvald, cauza unei asemenea activităţi febrile e lesne de înţeles, dar poliţia n-a bătut încă la uşa sa. Pînă în această zi, ea l-a considerat pe „ţăranul naţional-socialist" din Helle, un admirator fanatic al lui Hitler şi al Reichului, într-un cuvînt, o consolare în acest ţinut unde toţi norvegienii sînt nişte imbecili cu mintea rătăcită. De mai multe ore germanii au împînzit valea, astfel încît Gunvald şi Starheim[4] se miră văzînd-o pe Fia[5] depăşind barajul pentru a le remite raportul lui Viggo Axelssen. Dar înfăţişarea ei e atît de candidă, şi apoi nu se ducea ea la un nazist binecunoscut? Afară de asta, Kerner a dat ordin să fie arestaţi toţi bărbaţii. N-a spus nimic despre femei, iar ordinul e ordin.

În timp ce raportul este transmis către „Home Station", în încercuirea a nenumărate goniometre duşmane, valea cunoaşte paroxismul surescitaţiei. Kerner află, prin intermediul telefonului, că acţiunea se desfăşoară favorabil şi dă dispoziţie şoferului să pregătească maşina. Hauptsturmführerul doreşte să se ducă în persoană la Flekkefjord de îndată ce agentul sau agenţii străini vor fi fost prinşi.

Gunvald caută deznădăjduit un mijloc de a-l îndepărta pe Starheim, înainte ca Gestapoul să fi pătruns în casă. El mai are o mică şansă de a scăpa, chiar şi de astă dată. A ajuns deja un membru foarte respectat al partidului şi de cîteva săptămîni este în cei mai buni termeni cu Lappe şi Lipicki, din Gestapo, care vin adesea la Flekkefjord. Dar cum va putea explica şi justifica prezenţa lui Starheim? Era deajuns ca SD-ul să controleze buletinul său de identitate şi să facă cercetările clasice în ţinutul indicat ca loc de naştere.

Gunvald traversează curtea şi intră în vechea fierărie. Apoi, după ce scrutează atent orizontul, face semn lui Starheim care pîndeşte la uşă. De îndată ce acesta vine la el, îl ascunde în lada de cărbuni, în spatele uriaşelor foale.

---

[4] Omul cu manipulatorul *(N.R.)*

[5] Tînăra fată care îndeplinea misiunea de curier *(N.R.)*

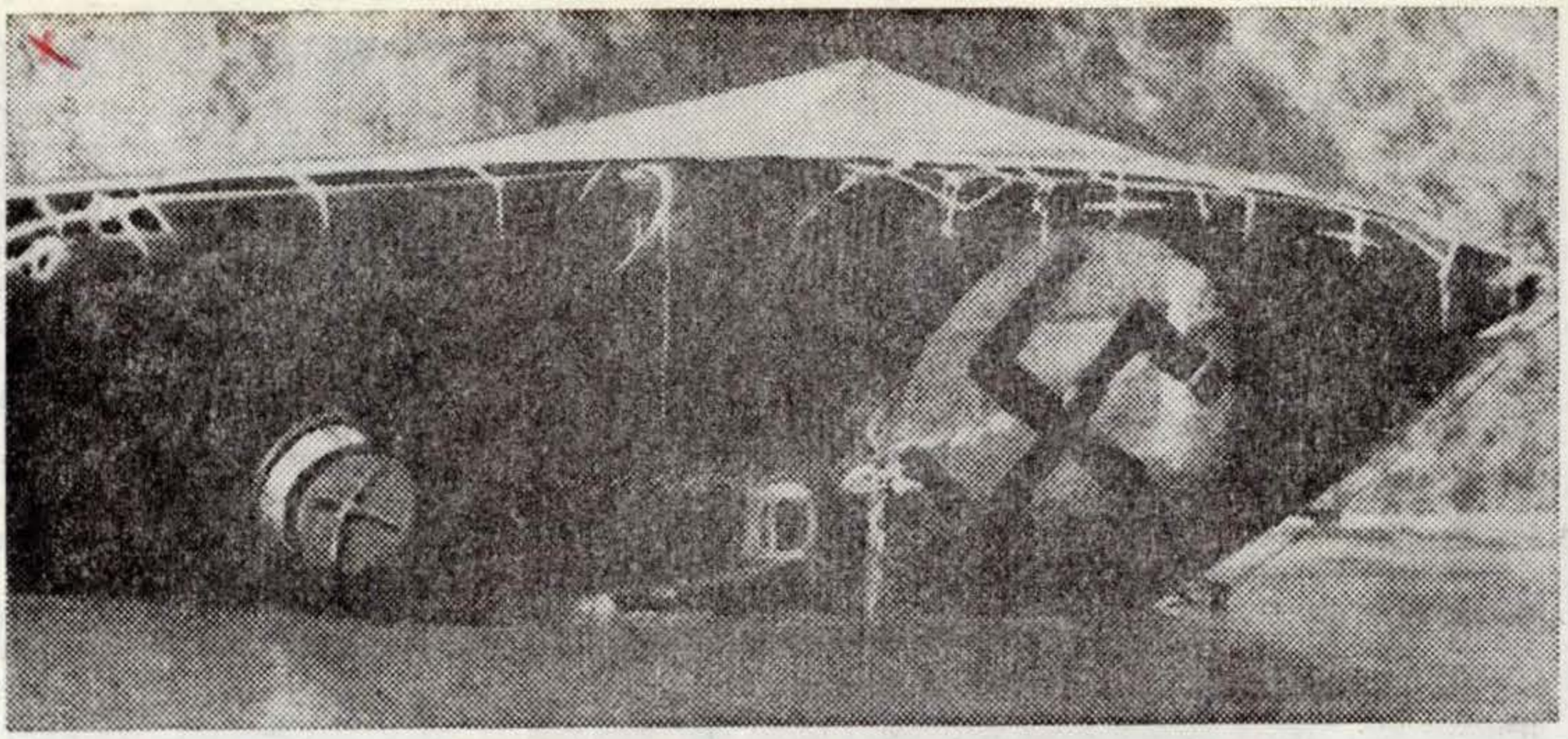

Unul din distrugătoarele germane scoase din luptă lîngă Narvik de forţele armate engleze la 13 aprilie 1940

Urmărind ce se petrece în curte, Gunvald discută, în şoaptă, situaţia cu Starheim.

Ei apreciază posibilităţile ca acesta să scape prin fugă, se străduiesc să-şi păstreze calmul, căci ştiu că panica i-ar condamna la eşec. În spatele fermei se întind platouri muntoase, dar soluţia aceasta ar fi cea mai primejdioasă. Germanii mişună în regiune ; dacă ar da peste un bărbat singur, nefericitul n-ar avea nici o şansă să evite arestarea şi un interogatoriu.

Timpul dragostei

Starheim nu va scăpa decît luînd-o pe drumul mare ce duce spre oraş. Trebuie să plece în plină zi, cu un tupeu atît de infernal, încît germanii să-l lase poate în pace. Fia îl va însoţi în timp ce va trece prin faţa posturilor de control care staţionează în vale. Ei mai aşteaptă un timp să se potolească surescitarea provocată de goniometre. Gunvald îi explică Fiei că va trebui să joace, pe tot parcursul drumului, rolul unei îndrăgostite pătimaşe. Este nevoie să pară atît de pătimaşă, încît să-i sustragă şi să-i fascineze pe germani. Lui Odd Starheim nu este cazul să-i dea instrucţiuni. De modul în care îşi va juca rolul depinde viaţa sa. În sfîrşit, cei doi pleacă, duios înlănţuiţi, atît de îmbătaţi de dragoste încît par surzi şi orbi la toate cele din jur.

Ei merg foarte încet, drumul cu numeroase cotituri nu mai are sfîrşit. Germanii holbează ochii. Sînt tineri, e luna mai — timpul dragostei. Unii interpelează perechea rîzînd, dar nu spun nici „Halt", nici „Achtung". Soldaţii adresează vorbe de încurajare acestor îndrăgostiţi înfocaţi, unul dintre ei riscă să le strige cuvinte atît de îndrăzneţe, încît întregul grup izbucneşte în rîs.

O scară stă sprijinită de zidul grajdului lui Gunvald. El ia o bidinea, o căldare cu vopsea şi urcă pe treapta cea mai de sus a scării, un excelent post de observaţie şi un bun camuflaj. Repede, cîteva urme de bidinea pe zid şi — să nu uităm — nişte pete pe hainele sale. Zăreşte în depărtare rochia de culoare deschisă a Fiei. Ea şi Starheim mai au o şansă. El zugrăveşte de zor şi, după fiecare mişcare a bidinelei, aruncă o privire înapoi, pînă în clipa cînd perechea dispare după o cotitură, departe, departe în josul văii.

Cîteva minute mai tîrziu, nişte soldaţi şi un om din Gestapo intră în curte şi Gunvald îi salută entuziast şi cordial. De cîteva săptămîni fusese numit şeful ideologic al gărzii şi iată că nişte germani îl recunosc. Într-adevăr, ei l-au văzut pe acest tînăr ţăran participînd la nişte întruniri în oraş şi i-a încîntat prin pătrunzătoarea-i înţelegere a ideologiei naţional-socialiste.

Mîinile lui Gunvald tremură, dar bidineaua nu stă o clipă locului şi el afişează un larg zîmbet încrezător.

Totuşi au venit aici pentru a-l aresta ? Germanii se opresc chiar la picioarele scării, unul din ei ridică braţul şi-l arată pe Gunvald. El salută, zîmbeşte şi, după cîteva clipe, ceilalţi îi urmează exemplul. Dar vai !, acum n-au timp să pălăvrăgească şi Gunvald le face nenumărate semne de prietenie cu capul, pînă cînd ultimul spate în uniformă dispare după marginea pădurii.

Dar tînărul e departe de a se simţi în siguranţă. Într-adevăr, germanii au reperat postul cu destulă precizie şi, negăsindu-l nicăieri în altă parte, este inevitabil ca pînă la urmă să vină să-i facă o percheziţie şi să-l interogheze. Gunvald are în gînd un proiect prin care speră să-i deruteze pe ger-

mani, dar trebuie să aştepte căderea nopţii pentru a-l pune în aplicare.

Orologiul bunicului bate miezul nopţii, douăsprezece bătăi fragile şi desuete, pe care Gunvald le numără. Tot n-a aprins lumina şi se uită la colinele din faţă. Apoi urcă în pod, scoate emiţătorul din ascunzătoarea lui şi-l pune într-un rucsac. Închide uşa de la intrare încet şi o porneşte pe cărări, bine cunoscute de el, ce duc spre munte.

Cînd aude trecînd, nu prea departe, patrule germane, el se tîrăşte pe pămînt, iar cînd ele se apropie, acest tînăr de douăzeci şi trei de ani rămîne nemişcat pînă în clipa cînd dispar.

El se îndreaptă spre ferma Solland, care e la o distanţă de şase sau şapte kilometri de Helle. Cunoaşte fiecare palmă de pămînt şi evită cu abilitate, atît pe germani, cît şi cursele întinse de natură. Ajuns aproape de Solland, se caţără pe un stîlp al reţelei electrice şi branşează emiţătorul la curentul de joasă tensiune. Apoi, manevrînd manipulatorul, lansează un val de cuvinte fără nici o noimă.

„Bismarck" e hăituit

Noaptea e luminoasă şi privirile i se odihnesc pe lacuri argintii, pe pădurea atît de verde, atît de proaspătă, ce pare că sfidează solul arid. Manipulatorul nu se opreşte nici o clipă şi Gunvald utilizează obişnuita lungime de undă a lui „Home Station".

El ştie că oamenii Abwehrului nu se destind nici o oră din zi sau din noapte, şi într-adevăr specialiştii germani captează semnale ce vin dintr-o nouă direcţie.

Gunvald revarsă un val de telegrame „nebune", pentru a fi sigur că duşmanul a înregistrat emiţătorul în această poziţie şi că manevra sa tactică a reuşit.

A doua zi, germanii trec pe lîngă Helle şi se îndepărtează în munţi. Terenul este cercetat cu de-amănuntul în apropiere de Solland. Sînt dărîmate barierele şi zidurile de piatră, cablurile electrice sînt tăiate. Nu e cruţat nici un efort pentru descoperirea emiţătorului.

În timp ce inamicii depun un suprem efort cu goniometrele lor, iar Gunvald doarme la Helle, odihnindu-se după ultimele evenimente atît de dramatice şi obositoare, forţele navale engleze şi roiuri de avioane îl hăituiesc pe „Bismarck"... Au străbătut mai bine de 3000 de mile marine pentru a se angaja în luptă şi, la şase zile după recepţionarea raportului expediat de la mica fermă a lui Gunvald, mîndria lui Hitler, bastimentul de linie cel mai puternic din lume, se scufundă în Atlantic.

Mama nu se simţi în stare să rupă orice contact cu fiul ei. Dar pentru a urca pînă la Helle, trebuia să treacă prin faţa fermelor din vale şi se simţea străpunsă de priviri pline de ură. Nu schimba prea multe cuvinte cu Gunvald şi se străduia să nu vorbească niciodată despre ceea ce o preocupa zi şi noapte : cauza acestei trădări.

În pofida tuturor dovezilor de vinovăţie a acestui fiu, care era ruşinea familiei, ea se îndoia de nazismul lui fanatic. Ambianţa casei avea ceva care nu concorda cu vorbele şi comportamentul lui Gunvald. Deşi îşi zicea că o mamă este întotdeauna oarbă cînd e vorba de greşelile copilului ei, ea se crampona de fapte mărunte, greu de explicat. În timpul vizitelor sale, vedea adesea trădători şi oameni din Gestapo. Ei devorau produsele fermei, în timp ce discutau zgomotos cu fiul ei, care afişa un nazism şi mai înfocat decît cel al invitaţilor săi.

Se întîmpla, de asemenea, ca atunci cînd venea pe neaşteptate, să nu întîlnească în casă nici quislingi, nici germani. De cîteva ori auzise zgomote insolite în pod — ai fi zis că e un orologiu care se ambalează, se opreşte, apoi îşi reia imediat tic-tac-ul. Dar în pod nu existase niciciînd un orologiu zgomotos şi, făcînd menajul, ea nu văzuse niciodată ceva asemănător. I se întîmplase, de asemenea, să audă paşi uşori şi prudenţi de îndată ce trecea de poarta fermei şi nimeni nu-i explica ce se petrece.

Slăbise şi nervii îi erau epuizaţi. Cînd lucra la Helle, mereu trebuia să se odihnească şi, într-o zi, rămase un timp îndelungat stînd şi examinînd o grămadă de fotografii vechi : Gunvald copil, apoi şcolar şi tînăr. Pozele reînviau trecutul. Închise ochii pentru a-şi aminti mai bine pe acest fiu, de care fusese cîndva atît de mîndră.

Uşa se deschise, dar ea rămase cu ochii închişi. Recunoscu pasul lui Gunvald care se apropia de fotoliul ei. Cînd deschise ochii, îl văzu aplecat spre ea şi, pentru prima dată după nesfîrşite zile, privirea îi era fermă şi încrezătoare. Îi luă mîna şi rosti : „Orice s-ar spune despre mine, orice faptă ticăloasă m-ai vedea săvîrşind, trebuie să ştii, tu singură să ştii, că îmi servesc ţara şi că mă consacru acestor josnice îndeletniciri pentru că cineva trebuie să plătească preţul libertăţii".

De multă vreme cîntărea aceste cuvinte, dar revăzînd astăzi chipul mamei sale cu pecetea durerii pe el şi ochii care îi trădau plînsul de fiece seară, Gunvald nu mai fu în stare s-o vadă suferind.

Iată, totul fusese spus ! Mută de emoţie maică-sa îi strînse mîna atît de tare, încît simţi o durere. Apoi ea se ridică şi spuse :

„E o fericire, Gunvald, să fii mama ta".

(Continuare în numărul viitor)

Două lupte: o medalie

La 6 octombrie 1595, armatele Țării Românești, conduse de Mihai Viteazul, și ale Transilvaniei, conduse de Sigismund Bathory, au eliberat orașul Tîrgoviște, vremelnic ocupat de Sinan pașa ; eliberatorii au urmărit apoi, pas cu pas, retragerea în dezordine a inamicului și i-au nimicit atît ariergărzile cît și o mare parte din grosul trupelor care încercau să treacă Dunărea peste un pod de vase. În amintirea acestor lupte, precum și a celor date pe teritoriul Ungariei pentru eliberarea Raabului (Györ), Sigismund Bathory a bătut o medalie comemorativă, devenită astăzi foarte rară, și din care un exemplar se află în colecția autorului acestor însemnări.

Medalia are un diametru de 78 mm și a fost executată din argint și bronz.

Pe **aversul** ei, o persoană feminină, așezată pe un tron, ținînd în mînă un sceptru, personifică Transilvania. Alături se află zeița Victoria, care așază o coroană pe capul Transilvaniei. În partea de sus se vede o acvilă cu aripile deschise și cu o gheară înfiptă într-o semilună. În cîmpul din partea stîngă a aversului, o armată cu drapelul fluturînd mărșăluiește, spre dreapta, cu sulițele gata de atac. În partea dreaptă, se distinge în zare Tîrgoviștea, cu turnul cetății și turle de biserici, iar dedesubt o armată turcească care abandonează orașul.

La baza acestor reprezentări se află doi zei fluviali, personificînd Dunărea și Sava. Ei poartă două vase mari, din care curge apă și se formează fluviile în care se înecă doi turci — unul cu fes și altul cu turban.

Reversul medaliei are reprezentată în centru, ca și aversul, o femeie (Transilvania), care înconjură cu mîna dreaptă o coloană corintică ornată în vîrf de o acvilă cu aripile întinse, iar cu stînga trage de păr o altă femeie ce stă îngenuncheată. În partea stîngă — lîngă coloană — se află zeița Victoria, care, cu mîna dreaptă, așază o cunună pe capul femeii ce reprezintă Transilvania. Sus, într-un cadru de nori, se văd zeițele Diana și Junona, care țin în mîini cununa Victoriei ; sub ele — un vultur planează deasupra unor ostași porniți la atac cu drapelele fîlfîind.

Tot pe revers, în partea dreaptă sus, apare cetatea Raab (Györ) în flăcări, iar dedesubt o armată turcească cu drapelul fîlfîind, care, de asemenea, pornește la atac.

În **exergă**, adică în micul spațiu gol destinat a fi acoperit cu o inscripție, se află două discuri mari în partea stîngă, iar în dreapta însemnele zeului Mercur (caduceul cu șarpele încolăcit și coiful cu aripi).

GEORGE BUZDUGAN
secretar general al Societății numismatice din Republica Socialistă România

Din corespondența pașoptiștilor români și a prietenilor lor din Franța

Continuînd o tradiție a istoriografiei noastre, Marin Bucur a inițiat, în urma cercetărilor pe care le-a făcut în bibliotecile și arhivele franceze, o nouă serie editorială intitulată „Documente inedite din arhivele franceze privitoare la românii în secolul al XIX-lea".

Primul volum, care conține fonduri de documente legate de activitatea pașoptiștilor români în exil, a apărut de curînd în Editura Academiei. Un al doilea volum este în pregătire și va cuprinde fondul de manuscrise Jules Michelet.

În cele ce urmează, prezentăm spicuiri din aceste documente.

EXIL PARIZIAN

MARIN BUCUR
doctor în științe filologice, cercetător principal la Institutul „George Călinescu"

Cei nouă ani de exil (1848—1857) ai revoluționarilor români constituie una dintre cele mai dramatice epoci ale istoriei noastre moderne. „Anul unu" al mișcării a trebuit să fie păstrat cu aceeași abnegație și onoare cu care revoluționarii îl înscriseseră în calendarul nostru național. S-au manifestat, e drept, simpatii și antipatii — temperamentale ori de optică politică. Era firesc ca „revoluția viitoare", politica țării în perspectiva deziderateloг secolului să implice discuții, neînțelegeri, certuri, chiar dușmănii. Era firesc să se formeze diferite tabere care să militeze pentru o formulă sau pentru alta. Timpul avea să valideze sau să infirme unele acțiuni. Cert este că, fără această tribună deschisă de păreri, fără această frămîntare, nu s-ar fi dobîndit acea zestre de înțelepciune politică ce a stat la baza actelor mari ale istoriei noastre de după 1848. După părerea noastră, lucrul esențial este că exilații români, indiferent de constelația revoluționară căreia îi aparțineau și, fie că se aflau la Paris, Londra, Constantinopol ori Brussa, ei au adus problema țărilor românești în conștiința europeană. Un interes obiectiv pentru țările românești existase în Apus și pînă atunci. Dar nu era suficient, cum nu fusese nici în 1848. Exilații noștri au reușit să făurească o rețea complexă de relații cu personalitățile europene marcante care să urmărească în mod curent și în cunoștință de cauză situația politică a țării. Așa se și explică largul concurs al opiniei publice internaționale, manifestat după 1848, sprijinul acordat forțelor progresiste din țară în marile lor inițiative istorice. Desigur, interesul și simpatia pentru idealurile românești s-au dobîndit greu, în schimb s-au păstrat îndelung, dovedindu-și efectele de profunzime în momentele cele mai grele.

Știm cum au ajuns la Paris prigoniții revoluționari români, după ce deveniseră înainte de 1848 auditori fervenți la *Collège de France*, unde Michelet și Quinet predicau noilor generații cauza revoluționară. Legenda a prezentat imaginea unor raporturi aproape filiale între francezi și tinerii români. Unele studii istorice despre Quinet și Michelet — asemeni celor publicate înainte de război de profesorul G. Oprescu, I. Breazu sau de N. Corivan —, ca și altele mai recente (de exemplu, Titu Georgescu: „Mărturii franceze despre 1848 în țările române") au deschis nenumărate căi de acces spre acest domeniu. Din toate lipsea însă ceva: partea cea mai intimă, mai vie, mai apropiată din activitatea revoluționarilor ro-

Jules Michelet (1798—1874). Revoluția din iulie 1830 relevase istoricului forța poporului Franței. Cu intermitențe, pînă în 1851, cuvintul său a entuziasmat auditorii de la Collège de France. *Destituit în timpul lui Napoleon al III-lea, el va trăi retras la Nantes, apoi în Italia. Capitularea Parisului în fața prusacilor la 1872 îl va îndurera profund, grăbindu-i sfîrșitul*

mâni, fără rigorile stilului patetic și declamator cu care s-au împodobit discursurile și declarațiile, actele istorice publice ale acelei epoci. Resorturile intime ale multor acțiuni pot fi cunoscute din corespondența pașoptiștilor și a prietenilor lor, din care publicăm cîteva crîmpeie.

* * *

Jules Michelet, acest titan al istoriografiei moderne franceze, alege ca model de erou, alături de Kosciuszko, pe Maria Rosetti, pentru a cînta prezența și abnegația femeii în revoluție. Din numeroase scrisori reiese că ea este mult apreciată la Paris ; că doresc s-o cunoască soții Mickiewicz[1] ; că devenise intima d-nei Dumesnil[2] și a d-nei Michelet ; că se vorbește despre ea ca despre „muma" și „sora" tuturor.

[1] Adam Mickiewicz, poet și revoluționar polon. Din 1840 pînă în 1844 a fost profesor de literaturi slave la *Collège de France*. În timpul revoluției pașoptiste a luptat, alături de italieni, împotriva austriecilor. În 1849 devine redactor al gazetei „Tribune des peuples" din Paris, conlucrînd cu N. Bălcescu, D. Brătianu, Șt. Golescu. Trimis de emigrați la Constantinopol să creeze o armată poloneză de eliberare, în 1855 se îmbolnăvește de holeră și moare.

[2] Alfred Dumesnil, profesor de istoria artei la *Collège de France*, ginerele lui Jules Michelet.

D-na Rosetti, una dintre femeile pe care le venerez cel mai mult, care, deși foarte tînără, a avut această binecuvîntare de a face un act eroic (dacă ați ști, prietenul meu, ce frumoasă expresie de seninătate a păstrat ea). Cum nu sînteți mîine la Paris : ea va veni la noi să asculte muzică ; avem pe soții Mickiewicz și pe soții Quinet. Îmi pare rău și pentru această reuniune, și pentru simfoniile lui Beethoven pe care n-o să le ascultați în săptămîna mare și pentru o vizită pe care am fi făcut-o lui Rousseau[3]. (Alfred Dumesnil către Eugène Noël, 19 martie 1850.)

* * *

Alfred Dumesnil primește de la soții Rosetti traducerea cîtorva poezii populare românești care îi dau revelația unei noi arte. Încă înaintea lui Michelet, scrie cu mîndrie și cu bucurie că a descoperit un „tezaur" :

Ceea ce mă izbește mai ales în acest cîntec („Miorița" — n.a.) *este originalitatea. Nici unul din cîntecele populare pe care le cunosc nu are acest caracter de gingășie, în această dragoste fără margini [...] Modele eterne de bun simț și de filozofie, aceste poeme populare sînt adevărate modele de ajungere la popor. Nu cunosc nimic mai simțit și care să te facă să visezi mai adînc decît această definiție a morții.* (Alfred Dumesnil către C. A. Rosetti, 1 mai 1850.)

* * *

La 5 august 1851, Alfred Dumesnil, înfiorat de moartea pictorului D. Rosenthal, îi scrie lui Michelet :

[3] Este vorba despre pictorul francez Théodore Rousseau.

Jules Michelet şi Edgar Quinet sînt ovaţionaţi de studenţii de la Collège de France, *în 1848*

Încă un exemplu, nu al datoriei, ci al devotamentului. „Le Constitutionel" de ieri anunţa următoarea ştire :

„Rosenthal, pictor artist, care fusese arestat de cîteva zile la Pesta şi asupra căruia se găsiseră o sumedenie de proclamaţii revoluţionare, s-a spînzurat în închisoare.

Acest nobil tînăr, fire sensibilă şi delicată de artist, ca să scape de tortura unei închisori austriece [...] a preferat moartea voluntară".

Îl cunoşteam, îl iubeam. Înainte de a pleca, vara trecută, ne vedeam foarte adesea şi ne simpatizam într-atîta unul pe altul, încît eu i-am vorbit cu efuziune din prima zi cînd l-am văzut [...]

Această lovitură este cea mai mare durere care ar putea zgudui pe Rosetti. Era ca un frate pentru doamna. El a întîlnit-o la Orşova, a ajutat-o în sfînta ei operă, a împărţit cu ea primejdiile şi temerile ei.

Lucrînd la *Principautés Danubiennes, Madame Rosetti, 1848,* Jules Michelet scrie lui C. A. Rosetti, la 7 noiembrie 1851 :

Cunosc multe din cîntecele voastre populare, care sînt admirabile. Cunosc cîntecele sîrbeşti. Aş dori să-mi completez acest studiu de literatură populară şi cu melodii dunărene.

Nu există oare poezii proprii acestui fluviu, cîntece de marinari etc. ? Dacă mă puteţi informa în legătură cu aceasta, vă voi rămîne deosebit de îndatorat. Căutînd unitatea Dunării, geniul ei şi sufletul ei, aş dori ca în aceste felurite melodii să arăt plînsul şi suspinul unui mare fluviu captiv. Cui să mă adresez pentru aceasta mai curînd decît dv., care sînteţi, poate, vocea cea mai sensibilă ?

Lui C. A. Rosetti i-a părut rău că, fiind la Paris, nu a ştiut să-i recomande atunci nici un text.

* * *

Alfred Dumesnil lui C. A. Rosetti, la 1 iulie 1852 :

Vă ofer tot ceea ce eu am : un suflet deschis, cald, care va primi şi va păstra cu sfinţenie cuvintele dv. Puteţi plînge, puteţi spera, împreună cu mine, căci sînt al dv. într-atît cum nici nu vă puteţi închipui [...]

Aveţi o conştiinţă atît de clară a momentului solemn în care vă aflaţi, a ceea ce prietenii dv., patria dv., Dumnezeu, vă cer, încît eu n-aş mai putea dori nimic mai mult de la prietenia noastră. Nu, nu

C. A. Rosetti și I. C. Brătianu, exilați revoluționari români, au găsit în Franța prieteni de idei și acțiune

veți pieri, voi fi mereu alături de dv. în spirit și voi merita poate să devin fratele dv. de cruce.

* * *

Adèle Dumesnil primește, în vara anului 1852, o scrisoare de la prietena ei Maria Rosetti, în care răzbat accentele de deznădejde ale pribegilor :

Viața pe care o ducem de cînd am sosit la Nantes este insuportabilă. Alergăm de dimineață unde vedem cu ochii în căutarea unei locuințe. Nu există decît trei omnibuzuri, trăsurile sînt scumpe, deci alergăturile noastre sînt pe jos și copiii în circă, bineînțeles, căci sîntem singuri, [...] alergăm și alergăm într-una mereu, epuizați și zdrobiți, fără a găsi ceva. Seara, cînd ajungem să culcăm copiii, răsuflăm ușurați.

În aceeași perioadă, C. A. Rosetti îi scrie lui A. Dumesnil :

Nu am geniu, dar cred în religia inimii. Vai ! Eu am undeva un loc sfînt, un petec de pămînt pe care, cînd îngenuncheam, prindeam forțe asemenea unui alt Anteu, pentru a lupta cu o întreagă lume : aveam dragostea, credința, virtutea, religia și poezia inimii. Iar acum ! [...] Sînt exilat și străinul a călcat în picioare acest mormînt al maicii mele. Ah ! de mi-ar fi fost dat cel puțin de a spăla cu sărutările mele, cu lacrimi și cu sînge acest sacrilegiu [...] Da, există suflete alese și sublime în România, ca și în Franța [...] Să nu credeți că m-a părăsit credința. Cred că dragostea și voința pot învinge orice, dar încep să mă îndoiesc și îmi vine să spun cîteodată că inevitabila oscilație, împotrivirea opusă de moarte, vieții, va continua să existe multă vreme [...] (C. A. Rosetti către Alfred Dumesnil, 11 august 1852.)

* * *

Sentimentul neliniștii se manifestă, de altfel, și la ceilalți români exilați :

Gîndul că în curînd noi o să fim risipiți, precum fiii lui Israel, mi se pare cumplit, mai ales după cele cîteva zile de intimitate la Vascoeiul. Singurul lucru care mă consolează este că datoria și alte sentimente mai necesare, dacă nu mai sfinte decît sentimentul prieteniei, sînt acelea care ne separă și nu lenea și indiferența. Iată de ce noi suferim cu curaj, cu demnitate și chiar cu o anume satisfacție. (I. C. Brătianu către Alfred Dumesnil, 20 septembrie 1852.)

* * *

În 1853, anul arestării lui I.C. Brătianu, implicat pe nedrept într-un complot contra împăratului Napoleon al III-lea din scrisori se poate deduce îngrijorarea prietenilor francezi pentru soarta exilaților :

Un fapt îl protejează pe Brătianu. Girardin[5] a publicat în „La Presse" o foarte frumoasă scrisoare pentru a respinge articolele d-lui Kohl. Nici un cuvînt în plus [...] Franța nu va îndrăzni în acest moment să sacrifice pe șeful Valahiei [...] (Adèle către Alfred Dumesnil, 19 iunie 1853.)

---

[4] Faptul că I. C. Brătianu a fost eliberat pînă la urmă dovedește inexistența unor probe ale vinovăției sale.

[5] Emile de Girardin, renumit ziarist francez.

Quinet, Villemain, Michelet, Cousin şi Renan, cîţiva dintre cei care alcătuiau cercurile progresiste ale Parisului din vremea aceea

Soţii Dumesnil sînt mîhniţi de acest eveniment neprevăzut, care lovea în emigranţii români. Adèle îi comunică soţului într-un stil sec, de proces-verbal, noutăţile zilnice. Iată ce relatează ea despre demersurile întreprinse de Maria Rosetti pe cale diplomatică :

Doamna Rosetti l-a văzut ieri pe ambasadorul turc. O va vedea pe d-na Drouyn de Lhuys, d-l de Maupas. Se va bate la toate uşile. (Adèle către Alfred Dumesnil.)

Iată pe Brătianu nostru arestat. Spuneţi-i, dacă îl vedeţi, cît sufăr ca prieten şi ca francez. Am citit cu entuziasm eroica poveste despre această eroină, doamna Rosetti. (Charles Alessandre[8] către Alfred Dumesnil, 27 iulie 1853.)

Arestatul nostru scump rămîne în continuare în aceeaşi situaţie. Nimic nu s-a schimbat. Nu ştim nimic mai mult decît în prima zi şi vacanţa o să înceapă în curînd. Adesea îmi vorbeşte de voi toţi şi în curînd o să rugăm pe d-l Dumesnil să intervină pentru el. (Maria Rosetti către Adèle Dumesnil, 13 august 1853.)

* * *

În 1854, toate pregătirile Mariei Rosetti sînt terminate şi ea speră că poate pleca spre ţară. Îşi ia rămas bun de la prieteni, trăind mîhnirea despărţirii de ei, dar şi bucuria reîntoarcerii în patrie :

Ultimele veşti de la Constantinopol mă făceau să cred că putem să ne înapoiem în curînd. (Maria Rosetti către Adèle Dumesnil.)

Da, (Maria Rosetti — *n.a.) pleacă duminică. Soţul ei i-a scris să vină ; va fi lăsată să intre în ţară [...] Plecarea sa mă întristează. Ea şi d-na Poret erau singurele persoane care îmi mai rămîneau şi pe care le iubeam. Ai face bine, fiind aici, să-i adresezi un cuvînt de rămas bun.* (Adèle către Alfred Dumesnil.)

Ne-am cunoscut şi împrietenit în împrejurări deosebite. Depăşirea lumii actuale a fost sufletul prieteniei noastre. Evenimentele care o vor înfăptui ne vor uni. N-am nici o îndoială : vă voi regăsi după ce v-am pierdut — aceasta va fi o fericire care va depăşi pe toate acelea oferite de dv. Şi totuşi, vă datoresc mult. Rosetti mi-a deschis sufletul, cu o profunzime şi cu o gingăşie cum n-am simţit la nimeni, şi la dv. Doamnă am admirat cele mai mari calităţi ale inimii şi inteligenţei, ale femeii şi mamei. (Alfred Dumesnil către Maria Rosetti, iulie 1854.)

[8] Charles Alessandre, istoric şi revoluţionar francez, profesor la Collège de France.

Un element deosebit în această corespondenţă franco-română : la 28 noiembrie 1853, Alfred Dumesnil îi scrie lui Jules Michelet despre nişte corecturi pomenind şi pe tînărul Alexandru Odobescu. E prima menţiune a numelui său într-un document, de unde se vede că fusese cooptat în acţiunea politică a mai vîrstnicilor şi că se forma în apropierea lui C.A. Rosetti.

Rosetti, înainte de a pleca, a indicat pasajele congresului de agricultură valahă care trebuiau să fie retraduse, căci traducerea lui Odobescu este rea şi nu se poate imprima acest sfîrşit al corecturilor. Dacă mă veţi autoriza pe mine, voi face schimbarea eu însumi, deşi am totul gata pentru a vă trimite corecturile [...]

Trebuie deci a vă mulţumi cu versiunea lui Odobescu, fără a o revedea, dacă sînteţi de acord, căci după lucruri încîntătoare la început interesul trenează tocmai la sfîrşitul volumului. (A. Dumesnil către J. Michelet)

Calificativul acordat traducerii de către A. Dumesnil nu micşorează cu nimic meritul lui Odobescu din mai multe considerente : în august 1848, tînărul de 14 ani (era născut în 1834) lua cunoştinţă de agitatele şi controversatele lucrări ale „Comisiei proprietăţii". Plecat la studii în Franţa la vîrsta de 16—17 ani, el a activat în cercul revoluţionarilor români exilaţi şi, printre alte contribuţii, a tradus în franceză o parte din procesele verbale amintite, pe care Michelet le va publica ca apendice la scrierea **Principautés Danubiennes**, în **Légendes Démocratiques du Nord**.

Alain Decaux — autor al unor „Dosare secrete ale istoriei“ și al unor „Noi dosare secrete“, precum și al monografiei „Letiția, mama împăratului“, premiată de Academia Franceză —, într-un volum apărut în Editura „Librairie Académique Perrin“, intitulat „Grandes Aventures de l'Histoire“, își pune întrebarea dacă Nero, împăratul Romei, nu a fost cumva calomniat.

Decaux nu este singurul care-și manifestă îndoiala asupra asemănării dintre o personalitate istorică din trecutul îndepărtat și imaginea pe care și-a făurit-o posteritatea. „Cum am putea judeca oare un om de stat, un monarh, al cărui portret este făcut mai întîi sub efectul puterii sale și alterat după aceea succesiv sau rectificat de istorici dominați de cu totul alte imperative, în perspectivele variabile ale perioadelor succesive în care este rescrisă istoria ?“ — se întreabă și scriitorul francez Louis Aragon (Aragon parle, Editura Seghers, Paris, 1969) continuînd cu un exemplu ce se referă la același împărat roman : „Luați exemplul lui Nero. Este imposibil să-ți faci o reprezentare verosimilă din lectura textelor scrise de contemporanii săi sau de succesorii săi imediați. Mai tîrziu, n-a fost niciodată privit în cadrul timpului său, ci în lumina ideologiilor dominante, ca, bunăoară, în cea a scriitorilor creștini, care au făcut din Nero un monstru legendar“.

În argumentația sa, Alain Decaux se sprijină pe afirmațiile unor istorici de prestigiu ca Georges-Roux, León Homo, Gérard Walter — care pretind că multe din acuzațiile aduse lui Nero, printre care și incendierea Romei, nu sînt justificate de dovezi suficiente.

Polemica dintre istoricii care i-au atribuit lui Nero trăsături de scelerat și cei care astăzi i le neagă este de-abia începută. Publicăm, în cadrul rubricii „Așa vă place istoria ?“, capitolul următor din cartea lui Alain Decaux, cu speranța că lectura lui îi va atrage pe cititori și totodată îi va îndemna spre o studiere mai aprofundată a subiectului.

NERO

ALAIN DECAUX

Copitele cailor ce se apropie în galop răsună în ritm cadențat pe lespezile „viei“ romane. Nero se ridică, murmurînd un vers de Homer.

„Zgomotul bidiviilor porniți în pas iute îmi lovește auzul...“

Apucă două pumnale. Secretarul său Epafroditus îl ajută să-și înfigă în gît tăișul unuia din ele.

Cavalerii se apropie. Un centurion sare de pe cal și încearcă să oprească sîngele care gîlgîie din rană, acoperind-o cu mantia sa. Nero știe că Senatul vrea să-l prindă de viu pentru a-l biciui pînă la moarte. Rostește în șoaptă : „Prea tîrziu“. Glasul i se frînge. Cîtă amărăciune în ultimele sale cuvinte :

— Aceasta e fidelitatea voastră...

„Cînd își dădu sufletul — spune Suetoniu — ochii lui bulbucați rămaseră ficși și expresia lor inspiră scîrbă și spaimă celor care-l văzură.“

Avea 30 de ani și șase luni. Domnise 13 ani și opt luni și intrase de pe atunci în legendă ca unul dintre cei mai mari monștri pe care îi răbdase pămîntul vreodată. De-a lungul secolelor, acestui portret i s-au adăugat necontenit noi trăsături, una

...un mare calomniat*

mai înspăimîntătoare decît alta. Evul Mediu a făcut din Nero personificarea răului. O cronică rimată germană din secolul al XII-lea a văzut într-însul „pe cel mai rău om adus pe lume de o mamă."

Înainte ca el să fi murit, autorii romani Tacit, Suetoniu, Dion, Cassius se grăbiră să arunce asupră-i oprobriul lor, la care se adăugă cel al literaților din Evul Mediu. Mai tîrziu, un roman de mare popularitate, ecranizat în cîteva versiuni — Quo Vadis ? —, avea să fixeze definitiv în ochii mulțimii imaginea unei făpturi demne de ură.

N-a poruncit el oare să fie ucisă propria sa mamă ? Nu și-a otrăvit fratele adoptiv, pe Britannicus ? Și n-a incendiat Roma doar ca să-și satisfacă o plăcere ? N-a dat el apoi vina pe creștini folosind prilejul pentru a-i stîrpi în chinuri groaznice ? Iată cîteva doar din crimele săvîrșite de Nero.

Nimeni, vreme de două mii de ani, nu și-a manifestat dorința de a combate aceste certitudini. De cîtva timp însă, în corul de invective se fac tot mai auzite niște voci discordante. Anumiți istorici — și în primele lor rînduri Georges-Roux și Gilbert-Charles Picard — merg pînă acolo încît își pun această neprevăzută întrebare : nu cumva a fost calomniat Nero ?

Destinul se numește Agripina

Împăratului Claudiu, soția sa Messalina îi dăruise un fiu. Fericit, Claudiu, îl botezase Britannicus, în amintirea acelei fapte de arme de care era foarte mîndru : cucerirea Angliei. Dar dezmățul Messalinei era — și a rămas — proverbial. Căsătoria ei publică cu favoritul Silius — în timpul vieții lui Claudiu și fără să fie divorțată de acesta — făcu să se reverse paharul. Ea sperase că împăratul o va ierta. Văzîndu-se pierdută, ceru o spadă pe care o duse la grumaz. Lipsindu-i curajul ca să-și ia singură viața, cineva din suită îi veni în ajutor.

Pe atunci Claudiu avea 58 de ani. În fața soldaților săi declară :

— Deoarece n-am avut niciodată noroc în căsătoriile mele, am hotărît să nu mă mai însor. Dacă nu mă voi ține de cuvînt aveți dreptul să mă ucideți.

După care, se grăbi s-o ia de soție pe Agripina, nepoata sa. Ar fi o greșeală să ne-o închipuim ca fiind o pură și blîndă fecioară, căzută pradă poftelor unui bătrîn.

La puțini ani după moartea lui Caesar, un dictator la fel de ambițios îi ia locul : Octaviu — unul dintre triumviri —, căruia Senatul îi dă numele de August. Acesta este întemeietorul unei dinastii care a dăruit Romei un șir de împărați : Tiberiu, Caligula, Claudiu, Nero.

* Titlurile și subtitlurile aparțin redacției.

Era strănepoata împăratului Tiberiu. Informat de relațiile incestuoase dintre ea și fratele ei Caligula, Tiberiu îi despărțise și o măritase cu Domitius Ahenobarbus, care era cu 25 de ani mai bătrîn decît dînsa. Aparținînd unei familii de generali, celebri pentru „asprimea lor neînduplecată", acesta a rămas în istorie ca unul din oamenii cei mai merituoși : a omorît un sclav eliberat care nu i-a dat să bea ; a scos un ochi unui cavaler roman care i-a vorbit cam tare ; a trecut peste un copil care-i stătea în cale ; a folosit altfel decît se cuvenea fondurile alocate jocurilor și s-a culcat cu sora sa. Ahenobarbus i-a dăruit Agripinei un fiu : pe Nero. Nero n-avea decît 3 ani cînd Ahenobarbus muri bolnav de hidropizie. Ștergîndu-și lacrimile, Agripina se mărită după foarte scurtă vreme cu un patrician bogat, pe nume Passinus Crispus. Îndatoritorul bărbat își risipi cu dărnicie aurul, neavînd decît o singură dorință : ca Agripina să fie femeia cea mai de vază din Roma. Dar Agripina — care prin naștere era os împărătesc — nu visa decît putere. După moartea Mesalinei își dădu repede seama că împăratul Claudiu avea să se însoare. La momentul oportun, Passinus Crispus trecu în lumea drepților. Lumea vorbea că ar fi fost otrăvit de soția sa. Agripina deveni împărăteasă.

„Roma, parcă se transformase — spune Tacit. Viața întregului oraș depindea de voința Agripinei ! Nu de niște simple capricii ale împărătesei, ca pe vremea Messalinei, căci Agripina se dovedi un conducător sever, cu mînă fermă bărbătească".

Curînd toți aflară că adevăratul stăpîn al Romei era Agripina. La drept vorbind, avea cui semăna.

Dar acum, în mintea Agripinei încolțesc noi ambiții. Ce ambiții ? În locul lui Britannicus, fiul lui Claudiu, ea vrea ca fiul ei — Nero — să devină moștenitor al tronului. Prima etapă a manevrei : îi cere lui Claudiu mîna fiicei sale, Octavia, pentru Nero. Mișcat, Claudiu îi logodește pe cei doi tineri. Octavia este deja logodită. Însă Agripina îl acuză pe logodnic — Julius Silanus — de a se fi făcut vinovat de incest : știa ea prea bine ce vorbea. Adus să fie judecat în fața Senatului, Silanus se sinucide. Urmează sărbătorirea logodnei lui Nero cu Octavia. Ținînd seamă de vîrsta lor, nunta nu va avea loc decît peste patru ani, în 53. Iată-l astfel pe Nero în același timp fiu vitreg și ginere al împăratului. Cum după mamă coboară din Augustus, are atu-uri serioase pentru o eventuală succesiune. Va reuși oare Nero să-i ia locul lui Britannicus ? Agripinei nu-i este ușor să pună la cale asasinarea fiului lui Claudiu. A doua etapă a manevrei : Claudiu acceptă să-l adopte pe Nero. Cel mai slab dintre împărați lasă viitorul să hotărască. Între cei doi fii ai săi, cel legitim și cel adoptiv, destinul va alege.

Destinul se va numi Agripina. Țese intrigi cu și mai multă vrednicie, dovedindu-se cel mai bun agent de publicitate pentru Nero. Vrea ca el să fie popular. Deci Nero devine popular. Nimeni la Roma nu pomenește de Britannicus. Nu se vorbește decît de Nero.

La început, Claudiu tolerează totul. Se pare că a și uitat de dragostea pe care o purtase fiului său, Britannicus. Dar, într-o bună zi, totul se schimbă. Acest om cu fire slabă se revoltă. Neliniștită, Agripina observă cum Claudiu începe să caute tovărășia lui Britannicus. Ori de cîte ori îl întîlnește, îl strînge în brațe și îl acoperă cu sărutări. Să fie cu putință să se înece tocmai la mal ? Aude că împăratul s-a des-

Zeificat după moarte, (așa cum se vede din imaginea care-l înfățișează de-asupra lui Tiberiu, pe atunci împărat) August conferea celor în vinele cărora curgea măcar o picătură din sîngele său, cele mai mari prerogative divine și lumești

tăinuit celor din jurul său că plănuieste s-o repudieze, să acorde toga bărbătească lui Britannicus şi să-l proclame pe acesta succesorul său. În faţa primejdiei, Agripina se hotărăşte : se întîlneşte cu Locusta, o femeie de origine galică, vestită pentru otrăvurile ei şi cea mai cunoscută ucigaşă din Roma. Locusta îi face rost de o otravă,

Agripina era strănepoata lui Tiberiu. Fiul ei avea să fie împărat

pe care mama lui Nero o toarnă, cu mîna ei, într-o mîncare de ciuperci pregătită pentru Claudiu. Abia apucă împăratul s-o înghită — îi plăceau ciupercile la nebunie — că se simte rău şi leşină. Este dus în pat. Acolo îşi revine şi vomită din abundenţă : „Natura, uşurîndu-i măruntaiele — spune Tacit — pare să-l fi salvat". Fără să piardă vremea, Agripina recurge la ajutorul medicului Xenophon. Pentru a provoca vărsături, acesta folosea de obicei o pană de gîscă. Înainte de a o introduce în gîtul împăratului, o moaie în otravă. Efectul este fulgerător. Claudiu moare „fără să-şi mai fi recăpătat nici glasul, nici auzul".

Senatul şi armata sînt abil pregătite. Pentru a-l proclama pe Nero împărat, soldaţii cer 15 000 de sesterţi fiecare. Trebuie adunată o sumă echivalentă cu două milioane şi mai bine de franci actuali. Dar cînd Nero se prezintă în faţa lor, soldaţii strigă :

„Trăiască Nero împăratul !"

În Senat, proclamaţia se face prin numeroase discursuri, pline de servilism. Senatorii nu se sfiesc să-i confere lui Nero pînă şi titlul de „părinte al patriei". Sfătuit de Seneca, Nero refuză această onoare, invocînd vîrsta sa : 17 ani. Refuzul său face o impresie excelentă.

Aşadar, Agripina îşi vede visul realizat. Fiul ei este împărat. Prin dînsul va domni. Şi domneşte cu adevărat. Însă prin teroare. Pe toţi cei care, în trecut, nu-i făcuseră pe plac îi trimite la moarte, începînd cu cumnata ei, Domitia, care-l crescuse pe Nero.

Suspiciuni asupra otrăvurilor Locustei

Dar Nero ? „Monstrul" se trezise oare ? După toate aparenţele nu. El declară că domnia sa va fi domnia păcii şi a dreptăţii. Şi este sincer. Cînd, într-o zi, Seneca îi prezintă spre semnare ordinul de execuţie a doi bandiţi, el se arată foarte impresionat : „Ce mult aş vrea să nu ştiu scrie !"

Pasionat de poezie, de pictură, de arta lirică, frecventează artişti şi compune poeme. Suetoniu povesteşte că-i trecuseră prin mînă „tablete şi caiete cu versuri celebre, scrise chiar de împărat". Să fie oare Nero autorul acelor versuri ? „La prima vedere s-a constatat că ele nu sînt împrumutate de la alţii, nici scrise după dictarea altuia, ci compuse de o fiinţă care gîndea cu inteligenţă şi care crea apoi prin propria sa trudă". Cîteva au ajuns pînă la noi şi ele vădesc o temeinică cultură elenistică. Nero este îndrăgostit de Grecia, îndeosebi de legendele şi eroii ei. Ia şi lecţii de canto şi nu se sfieşte să-şi declame propriile sale opere. Ca orice profesionist, este preocupat să-şi păstreze calităţile sale vocale, se fereşte de curent şi face gargară de mai multe ori pe zi. Nero vrea să fie şi arhitect : casa lui „de aur" din Roma îi uimeşte pe contemporani. Faima ei străbate veacurile.

Într-o zi, Nero chemă la el cîţiva prieteni intimi pentru a celebra sărbătorile saturnale. Printre comeseni se află şi Britannicus. Fiecare trebuie să se producă : să recite, să cînte sau să danseze. Cînd îi vine rîndul lui Britannicus, acesta începe să cînte, spune Tacit, „versuri al căror înţeles reamintea că i se luase rangul şi fusese alungat de la tronul părintesc". E vorba de o tiradă extrasă dintr-o tragedie, din care e citat pasajul esenţial :

„Mai mult decît naşterea,
norocul îmi lipseşte.
Să ştiţi că am avut un tron.
Vedeţi deci de la cît noroc,
de la ce putere, de la cîte
bogăţii...
Soarta m-a izgonit..."

E lesne de închipuit efectul produs mai întîi asupra comesenilor şi apoi asupra lui Nero. În cîteva rînduri, istoricii au afirmat că, auzind aceste versuri, Nero hotărăşte pe loc să se descotorosească de Britannicus. Deducţie neîntemeiată. În următoarele săptămîni, cei doi tineri sînt nedespărţiţi. E oare cu putinţă ca acest împărat în vîrstă de 17 ani să poată ascunde atît de bine crima pe care o pregăteşte ? Atenţiile sale faţă de Britannicus sînt copleşitoare. Sfîrşitul

acestei prietenii este binecunoscut : Nero o cheamă pe Locusta — ridicată la rangul de „otrăvitoare oficială" a familiei. Obține de la ea o otravă foarte puternică. În timpul unui banchet, în prezența lui Nero și a Agripinei, i se oferă lui Britannicus o mîncare otrăvită. „Cum însă un sclav anume ales — spune Tacit — gusta înaintea lui din toate mîncărurile și băuturile, atît pentru a respecta obiceiul cît și pentru a nu da în vileag atentatul prin moartea amîndurora, se recurge la următoarea șiretenie : după gustarea mîncărurilor, i se oferă lui Britannicus o băutură neotrăvită, dar atît de fierbinte încît trebuie trimisă înapoi la bucătărie. Atunci, în apa rece se toarnă otrava care îi atacă toate membrele, cu atîta violență, încît îi ia în același timp și glasul, și viața".

Un lucru este cert : Britannicus suferea de epilepsie. În timp ce Britannicus este scos pe brațe de invitați, Nero îi liniștește pe cei rămași : Britannicus are doar una din crizele sale obișnuite. Puțin mai tîrziu se anunță moartea lui Britannicus. Nero săvîrșise prima sa crimă. Una dintre cele mai monstruoase.

Această concluzie unanimă a fost combătută de Georges-Roux. Pentru dînsul, istoria asasinatului lui Britannicus are „toate șansele să fie complet falsă". Care sînt argumentele prezentate ?

Întîmplarea ne este cunoscută doar de la istoricii Suetoniu și Tacit, care au relatat-o de-abia cincizeci de ani mai tîrziu, în plină epocă antineroniană. Contemporanii nu fac nici cea mai mică aluzie : nici Seneca, nici Petronius, nici Vindex, nici Plutarh. Ei îl acuză pe Nero de a-și fi ucis mama. Despre Britannicus nici un cuvînt. Dacă Nero voia să scape de Britannicus de ce ar fi ales această cale ? Putea să-l exileze într-un colț îndepărtat al imperiului și acolo să-l lichideze prin intermediul unor agenți de încredere. Dacă voia să-l otrăvească, de ce n-a folosit o otravă cu acțiune lentă, ale cărei simptome să fi semănat cu cele ale unei boli naturale ? Observații tulburătoare, într-adevăr. Georges-Roux nu se oprește însă aici. El reamintește precizările lui Tacit : „Abia s-a atins de pocal și Britannicus s-a prăbușit imediat în nesimțire, pierzîndu-și glasul și cunoștința". Deci după Tacit, Britannicus a murit pe loc. Otrava era așadar „literalmente fulgerătoare". Nimeni nu s-a întrebat, timp de 19 secole, dacă romanii au cunoscut astfel de otrăvuri. Georges-Roux și-a pus însă această întrebare. A consultat chimiști și toxicologi. Răspunsul este hotărîtor : „Otrăvurile susceptibile să provoace o moarte instantanee, nu erau cunoscute romanilor". Așa declară doctorul Raymond Martin, după ce la fel declarase și profesorul Kohn Abrest. Pentru doctorul Martin, „moartea fulgerătoare a lui Britannicus seamănă foarte bine cu rupturile de anevrism frecvent constatate în cursul crizelor de epilepsie".

În această familie de Cezari, în care se omoară bucuros unii pe alții, uciderea lui Britannicus de către fratele său adoptiv pare normală și evidentă. Numai că evidența se dovedește contrară adevărului istoric.

Trei femei—trei crime necontestate

Cine ar mai avea îndrăzneala să-i dispute lui Nero tronul ? Nimeni ; cu atît mai mult cu cît romanii sînt încîntați de împăratul lor. Școala istorică modernă afirmă : primii ani ai domniei lui Nero rămîn cei mai buni pe care i-a avut Roma. Înainte de toate Nero vrea să se consacre binelui poporului. El desființează sau reduce impozitele. Dăruiește Romei o sumă imensă de bani : 400 sesterți de persoană. Plătește pensie nobililor și senatorilor fără avere. Bine sfătuit de Seneca și Burus, Nero avea să îmbunătățească în mod considerabil legislația și administrația.

În această perioadă ni-l putem imagina pe Nero plimbîndu-se prin cetate și salutînd, spunîndu-le pe nume patricienilor întîlniți în cale. De foarte tînăr Nero se îngrășase. Bolnav n-a fost decît de trei ori în toată viața. Dar chipul, gîtul și pîntecele îi sînt năpădite de o grăsime nesănătoasă. Ochii — prea mici — îi sînt înfundați în orbite. Buhăiala obrazului accentuează acest lucru. Privirea lui exprimă „un fel de tulburare și de rătăcire". De asemenea, o incontestabilă lipsă de voință. Aceasta este fără îndoială, drama esențială a lui Nero : un om fără voință, care exercită o putere fără margini. Dacă nu e în stare singur să fixeze limitele dorințelor sale, cine ar putea-o face în locul lui ?

Pe cît e de lipsit de voință, pe atît e de lipsit de curaj. Tremură de cînd se știe : „mai întîi în fața mamei sale, apoi în fața preceptorilor și, în sfîrșit, în fața Senatului, a poporului, a armatei, a spectatorilor de teatru, a juriilor concursurilor, a sclavilor și a femeilor" [1].

Își urăște lașitatea, și pentru a-și dovedi că nu e întotdeauna laș, are răbufniri neașteptate de mînie. Și atunci ucide. Legenda vrea ca Nero să fi ucis din plăcere. Fals.

[1] Gilbert — Charles Picard.

...Şi la începutul domniei sale a vrut să fie drept şi bun. Pe acest chip de marmoră, păstrat în muzeul Vaticanului, nu se desluşeşte nici o trăsătură care să vădească înclinaţia spre crime a lui Nero. Dar lucrarea a fost executată de un sculptor oficial al timpului...

Frumoasa Poppeia, cea de-a doua soţie a împăratului, a murit de mîna sa ca şi mama lui

A ucis pentru că i-a fost frică. A dorit desfiinţarea pedepsei cu moartea. Însă „cînd îl cuprinde frica ucide ca o fiară hăituită pînă în bîrlogul ei".

Astfel va pune la cale o crimă înfricoşătoare: îşi va ucide mama. Desigur, după cum spune Tacit, „Agripina e de multă vreme deprinsă cu crimele". Ea încercase să-l asasineze pe Caligula. Îşi otrăvise primul bărbat. Pusese să fie sugrumată rivala ei, Lolia Paulinia, şi omorîtă cumnata sa, Domitia Lepida, îl ucisese pe preceptorul lui Britannicus, Sosibius, îşi otrăvise cel de-al treilea soţ, Claudiu, şi pricinuise condamnarea ministrului Narcissus. Sentimentele lui Nero faţă de această criminală sînt tulburi : îl înspăimîntă şi totodată îl atrage. Treptat, îi micşorează din puterea pe care ea şi-o rezervase. Agripina însă n-are de gînd să se plece. Pentru a-şi recăpăta autoritatea maternă şi imperială, se oferă fiului ei. Curînd Roma află despre incredibila legătură dintre ei. În „Cetatea Cetăţilor", oamenii erau de mult obişnuiţi să nu se mai mire de nimic ; de data aceasta, uimirea ia forma mîniei. Luminat de poveţele favoritei sale — Acteia, o sclavă eliberată — Nero îşi dă seama de monstruozitatea actului său. O blestemă pe Agripina. La sfîrşitul anului 55 îi ordonă să părăsească palatul. Îi dă drept reşedinţă vila Antonia, o locuinţă splendidă. Însă îi retrage detaşamentul de gardă care veghea asupra securităţii ei... De acum înainte nu va mai fi apărată decît de cîţiva pretorieni de serviciu. Cu alte cuvinte este dizgraţiată.

Nu era însă Agripina femeia care să se lase atît de uşor înfrîntă. Ea încearcă să se apropie de duşmanii lui Nero. Complotează, ţese intrigi. Pînă cînd Nero se decide. „A sfîrşit prin a înţelege — spune Tacit — că, oriunde s-ar afla, ea reprezintă un pericol pentru dînsul. Şi a hotărît moartea ei".

Un prim atentat eşuează : o corabie pe care se afla Agripina se scufundă. Dar ea, bună înotătcare, reuşeşte să ajungă la mal. Nu peste mult, asasinii tocmiţi de Nero pătrund în camera ei. Ea se ridică şi-l înfruntă pe şeful lor.

— Dacă ai venit după veşti, poţi spune celor care te-au trimis că mă simt bine. Dacă ai venit cu gînduri criminale, află că nu-l cred în stare pe fiul meu de această faptă, el nu a putut da porunca de a se săvîrşi un matricid !

Răspunsul e tăcerea. O tăcere înspăimîntătoare. Unul din bărbaţi, înarmat cu o măciucă, înaintează şi o loveşte în cap. Căzînd, îl vede pe centurion scoţîndu-şi paloşul. Agripina îşi smulge cămaşa, arătîndu-şi goliciunea :

— Loveşte în pîntecele care l-a purtat pe Cezar !

Nici un istoric n-a încercat să-l dezvinovăţească pe Nero de această crimă. Cel mult, unii au încercat s-o explice, invocînd moravurile vremii, crimele Agripinei. Pare ciudat că poporul Romei, care dezaprobase

vehement incestul, nu-şi manifestă nici o nemulţumire aflînd de moartea Agripinei. Dimpotrivă, Nero primeşte felicitări din partea Senatului.

Faţă de soţia sa Octavia — care i-a fost impusă de Agripina — Nero n-are decît repulsie. Se pare că nu-i numai urîtă, ci şi proastă. O repudiază, pentru a se căsători cu o femeie de care s-a îndrăgostit : Poppeia. Octavia este trimisă în mica insulă Pantelleria, unde, nu peste mult, va fi gîtuită. La trei săptămîni după repudierea Octaviei, Nero se însoară cu Poppeia, care, nouă luni mai tîrziu, îi va dărui o fiică. Bucuria lui Nero este tot atît de mare ca şi durerea cînd, în vîrstă de numai patru luni, micuţa Agrippa moare.

Printr-un reflex pe care l-ar putea explica cu uşurinţă psihanaliştii noştri moderni, Nero n-o mai suportă pe Poppeia. Şi vine o zi cînd, certîndu-se aprig cu ea, care e din nou însărcinată, o va lovi — cu piciorul se zice — atît de puternic, încît o va ucide.

Să fie muzele de vină că a ars Roma?

Unde este blîndul şi paşnicul Nero, cel de la începuturile domniei sale? Acum ia parte la cele mai oribile destrăbălări, trăieşte înconjurat de cabotini care-i încurajează înclinaţiile păcătoase. Dă impresia că, înainte de orice, îl interesează jocurile de circ. Firea sa îl face să caute zi de zi noi rafinamente. Într-o zi, unul dintre prietenii lui rosteşte în treacăt o frază proverbială la Roma :

— N-are decît să ardă lumea, cînd eu nu voi mai fi !

Nero răspunse pe dată :

— Eu unul spun : să ardă şi s-o văd !

Dacă urmărim relatările biografilor latini, după un praznic copios el ar fi dat ordin să se pună foc în cele patru colţuri ale Romei, ca să se bucure de un spectacol care ar fi amintit de „groaza sublimă a arderii Troiei". Nero nu va ezita să acuze de această crimă mica colonie de creştini din Roma. Tacit povesteşte că aceştia, capturaţi şi condamnaţi pe loc, au fost răstigniţi în grădinile imperiale, „unşi cu substanţă inflamabilă şi, odată cu lăsarea serii, luminînd întunericul ca nişte lampadare." Pentru posteritate, nici o îndoială. Incendierea Romei e fapta lui Nero. Istoricii moderni intervin şi de această dată. Léon Homo, Gérard Walter, Georges-Roux, cred că vinovăţia lui Nero nu este dovedită.

La originea tuturor celor spuse pe seama lui Nero îl găsim pe Tacit. În ceea ce priveşte însă povestea represiunii anticreştine, n-avem alte cunoştinţe de la Tacit decît cele furnizate de un manuscris datînd din secolul XI. Profesorul Hochart, de la facultatea de litere din Bordeaux, şi-a pus întrebarea dacă nu cumva zeloşii călugări din acea vreme n-or fi adăugat povestirii istoricului latin acest pasaj zguduitor. Fapt cert este că, în momentul catastrofei, Nero nu se găseşte la faţa locului. El se află de opt zile la Antium, pe malul mării, la vreo 50 de kilometri de Roma. Dăduse oare ordinele cu o săptămînă înainte ? Şi, în acest caz, fără să dorească să supravegheze personal o operaţie atît de delicată ? Se afirmă că Nero a vrut să-şi satisfacă o plăcere estetică, văzînd cum arde oraşul. Dar tocmai Nero, pasionatul colecţionar al unor comori fără de preţ, să fi aprins el însuşi incendiul şi chiar la poalele palatului său, cu riscul ca acesta să ardă cu tot ce era înăuntru, aşa cum s-a şi întîmplat de altfel ? Léon Homo observă : „Noaptea precedentă catastrofei era o noapte cu lună plină, destul de puţin propice punerii în aplicare a planului atribuit lui Nero". La urma urmei, presupunerea se întemeiază doar pe un text a lui Pliniu, ce pomeneşte de arborii centenari, care, declară el, „au existat pînă la incendiile împăratului Nero". Pe nimic altceva. Suetoniu mai precizează : „Nero a incendiat Roma". Tacit se fereşte de precizări : „Anul acesta s-a abătut asupra noastră un dezastru care nu ştim pe seama cui trebuie pus, pe seama întîmplării, sau a perversităţii împăratului, căci s-a spus şi una, şi cealaltă". Dintre toţi cel mai precis rămîne Suetoniu — despre care unii dintre comentatorii săi, ca de pildă, profesorul Wilhelm Gollub afirmă : „El accepta atît zvonurile cît şi faptele... Nu are cîtuşi de puţin spirit istoric... Trebuie să fim, faţă de el, de o prudenţă extremă"...

S-a spus că Nero voise să asaneze cetatea, arzînd cocioabele. De fapt au ars cartierele cele mai frumoase. Cartierul Trastevere şi împrejurimile au rămas intacte. Focul a izbucnit în barăcile din apropierea marelui circ. Aceste barăci erau locuite. Locatarii ar fi stat liniştiţi, îngăduind să le fie arse casele, fără să protesteze, fără să se opună cu înverşunare ? „S-ar fi iscat încăierări — spune Georges-Roux — şi s-ar fi aflat, s-ar fi vorbit". Şi mai ciudată este atitudinea populaţiei romane. După incendiu, ea îl aclamă pe Nero cu un entuziasm reînnoit. Dacă această populaţie ar fi fost convinsă de culpabilitatea împăratului, l-ar fi întîmpinat oare astfel ?

Marele istoric Léon Homo a putut concluziona : „Culpabilitatea lui Nero este neverosimilă".

Nu mai puţin discutabilă este însă învinovăţirea creştinilor şi persecuţia lor, aşa cum ne-a fost relatată. Savanţii au criticat de pe o poziţie pur ştiinţifică descrierea acestor persecuţii. Trupurile răstignite cărora li s-ar fi dat foc nu puteau arde ca nişte torţe. Trupurile se calcinează lent. Deci încă un detaliu care nu corespunde realităţii.

Roma a fost reconstruită. Pe drept putem spune că această reconstrucţie este o reuşită, un exemplu de urbanism. Un oraş şi mai frumos s-a născut din cenuşa incen-

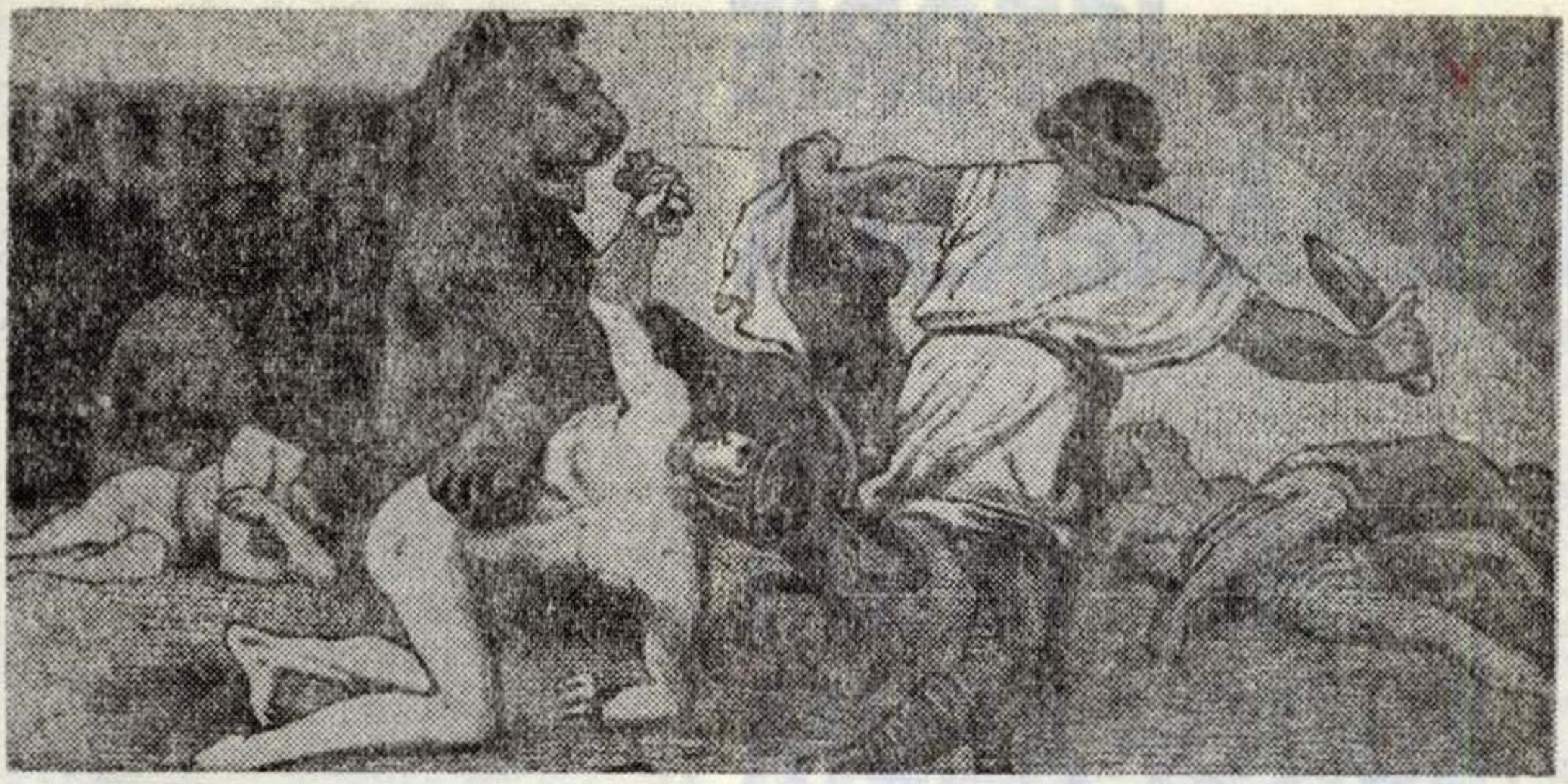

Infruntarea dintre om și fiară: spectacol favorit al Romei imperiale

diului. Noul palat — „Casa de Aur" — construit pentru Nero este o adevărată capodoperă. Aceste lucrări de mari proporții contribuie la prosperitatea generală, care, nici ea nu poate fi negată. Prețul pămîntului crește, meșteșugarii se îmbogățesc. Șomajul nu există. Cei care l-au ponegrit pe Nero se feresc să semnaleze acest aspect pozitiv al domniei sale.

Moartea unui artist

Cu toate acestea, opoziția crîcnește. Mai mult aristocrația decît păturile de jos. Exhibițiile lui Nero, la circ și în amfiteatre, provoacă disprețul claselor superioare. Cînd termină de declamat, Nero obișnuiește să îngenuncheze în fața mulțimii, luînd o atitudine sfielnică, de parcă s-ar teme de verdictul contemporanilor săi. Nu se liniștește decît sub ploaia de aclamații. Aceste aclamații sînt provocate de o brigadă special angajată. Vai de cei care manifestă indiferență! Într-o zi, un spectator adoarme, în timp ce Nero declamă. Este trezit brusc și se pregătesc să-l înșface. Spectatorul își spune numele și nu scapă de moarte decît demonstrînd că este un înalt funcționar. Se numește Vespasian. Într-o zi va fi împărat.

O primă conspirație, cea pe care o pune la cale unul din favoriții împăratului, Pison[2], este dejucată de Nero. Pentru a-i pedepsi pe conspiratori, împăratul varsă rîuri de sînge. Dușmanii lui Nero nu se dau bătuți. Vindex, guvernatorul Galiei Celtice, și Galba, guvernatorul Spaniei, denunță domnia lui Nero și-i neagă acestuia puterea asupra provinciilor lor. Deodată, totul se precipită. O parte din imperiu recunoaște ca împărat pe Galba. Senatul Romei, pretorienii se alătură lui Galba. Proscris, prin decret public, abandonat de toți, Nero fuge din Roma, ducîndu-se la vila sclavului său eliberat, Faon. Știe că va fi ajuns din urmă, că este căutat pentru a fi pedepsit „după legile străbune". Întrebînd în ce constă acest supliciu, i se răspunde: „în despuierea criminalului, strîngerea grumazului său într-o furcă și bătaia cu vergi pînă la moarte".

Atunci ia hotărîrea de a scăpa de acest destin dezonorant. Pune să i se sape groapa sub ochii lui, repetînd de mai multe ori la rînd:

— Ce moarte pentru un artist atît de mare!

Cînd cavalerii s-au apropiat și-a înfipt pumnalul în gît.

Traducere de
Ileana Vasilescu Someșan

[2] Care s-a sinucis, tăindu-și venele după ce făcuse în prealabil un testament în favoarea lui Nero, în grija căruia își lăsase și soția.

ISTORIE ROMÂNEASCĂ ÎN THEATRUM EUROPAEUM

dr. D. CIUREA

şef de secţie la Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi

Domnitorul Vasile Lupu. În pagina următoare, fiica sa, Maria, şi soţul acesteia, Janusz Radziwill, aşa cum sînt înfăţişaţi în Theatrum Europaeum *(Biblioteca Academiei R.S.R.)*

În luna februarie a anului 1645 se desfăşurau la Iaşi festivităţile căsătoriei fiicei domnitorului Vasile Lupu, Maria, cu ducele lituan Janusz Radziwill. La 29 ianuarie, acesta din urmă ajunsese pe solul moldovenesc, iar nunta a început la 5 februarie. Se relatează că banchetul nupţial a fost „regesc" şi că nu ar fi dezonorat nici pe cel mai de seamă monarh. Nunta a ţinut 12 zile. Au luat parte la ea Petru Movilă, mitropolitul Kievului, şi diverşi reprezentanţi ai unor monarhi şi principi europeni. Trei zile au fost rezervate numai pentru oferirea darurilor de nuntă, dintre care unele proveneau de la oraşele transilvănene. Pentru delectarea oaspeţilor, au fost aduşi muzicanţi turci, de la curtea sultanului, comedianţi şi dansatori pe funie. Au avut loc simulacre de asedii şi lupte navale. Masa femeilor s-a desfăşurat separat de a bărbaţilor.

Festivităţile s-au încheiat la 16 februarie 1645. Vasile Lupu cu doamna sa au însoţit pe Radziwill distanţă de o milă, apoi acesta a fost condus de fratele şi sora domnitorului şi de spătarul Ureche. De la Cameniţa, ducele lituan s-a îndreptat spre Varşovia, unde trebuia să participe la Dietă.

Detaliile călătoriei lui Radziwill în Moldova şi ale desfăşurării festivităţilor nupţiale sînt redate în prima colecţie de istorie universală, publicată la Frankfurt pe Main între 1662 şi 1738, colecţie rămasă cvasinecunoscută şi neutilizată de istoricii noştri, deşi conţine şi importante date de istorie românească. Denumirea colecţiei este *Theatrum Europaeum*, publicată în 21 de volume, în folio, fiecare de circa 1 000 de pagini.

Scopul ei declarat era informarea marelui public și documentarea oamenilor politici asupra cursului evenimentelor pe plan european și mondial. Colecția își propunea să redea fidel evenimentele, de ordin politic și militar, social și cultural, adoptînd deviza „Nuda veritas".

Ca și în cronicile medievale, volumele colecției mai redau inundații, cutremure, foamete, erupții vulcanice, epidemii, așa-zise „semne prevestitoare" etc. Desigur, pe primul plan apar evenimentele din Imperiul german, dar nici celelalte țări ale Europei, nici lumea extraeuropeană nu sînt neglijate. Colecția abundă în imagini de epocă (episoade, figuri de oameni de stat), planuri și profiluri de orașe și fortărețe și nu este nici lipsită de unele hărți, mai mult sau mai puțin corecte. Într-o astfel de hartă sînt cuprinse și Valahia, și Moldova. Datele conținute în *Theatrum Europaeum* privind țările române constituie, cum arătam și în numărul 6/1969 al revistei „Studii", un aport substanțial la cunoașterea istoriei acestora, care permite să se facă precizări în probleme și aspecte atît minore, cît și importante. Informația din colecție permite, în mod particular, reconstituirea mai fidelă a situației politice a Moldovei între 1645 și 1653, 1686 și 1691 și între 1716 și 1717.

Nu este ignorată participarea românilor transilvăneni, alături de suedezi, în 1643, la războiul de 30 de ani. Interesante sînt detaliile privitoare la campania polono-turcă din 1620, care s-a desfășurat în Moldova, realist redate. Armata turcească de intervenție era de 7 ori mai mare decît armata polonă (90 000 față de 12 000). Cancelarul polon, Zolkievski, n-a evitat totuși lupta, care s-a terminat dezastruos. S-a pus, în Consiliul de război, problema unei retrageri nocturne, dar Zolkievski nu s-a declarat de acord. În urma ciocnirilor care au avut loc în timpul retragerii, el a fost găsit decapitat. Un obelisc, la care se referă și Miron Costin, amintește și azi de acest episod.

Sînt prezentate expedițiile represive tătărăști ordonate de Poartă în Moldova și Transilvania, cu efecte dezastruoase.

În volumele al XII-lea și al XIII-lea ale colecției se redau, cu detalii, și cele două expediții ale lui Jan Sobieski în Moldova (1686—1691) împotriva tătarilor și, implicit, împotriva turcilor.

Prezența lui Petru I la Iași, în iunie-iulie 1711, este, de asemenea, amplu redată. Dimitrie Cantemir ar fi ținut legătura cu el înainte de intrarea în Moldova, prin Castriota, necunoscut suficient din alte surse. Se reproduce, integral, textul „manifestului" lui Dimitrie Cantemir.

Acestea sînt unele dintre episoadele redate în interesanta colecție amintită. Prin funcția ce și-a asumat-o, prin proporțiile ei și prin vastitatea materialului documentar pus în circulație, *Theatrum Europaeum* iese din comun în cadrul publicisticii istorice a epocii barocului.

Monedă de aur emisă cu ocazia inaugurării forului în anul 112, în al V-lea Consulat.

Pe avers: Traian

Pe revers: Una dintre frumoasele construcții ale Forului

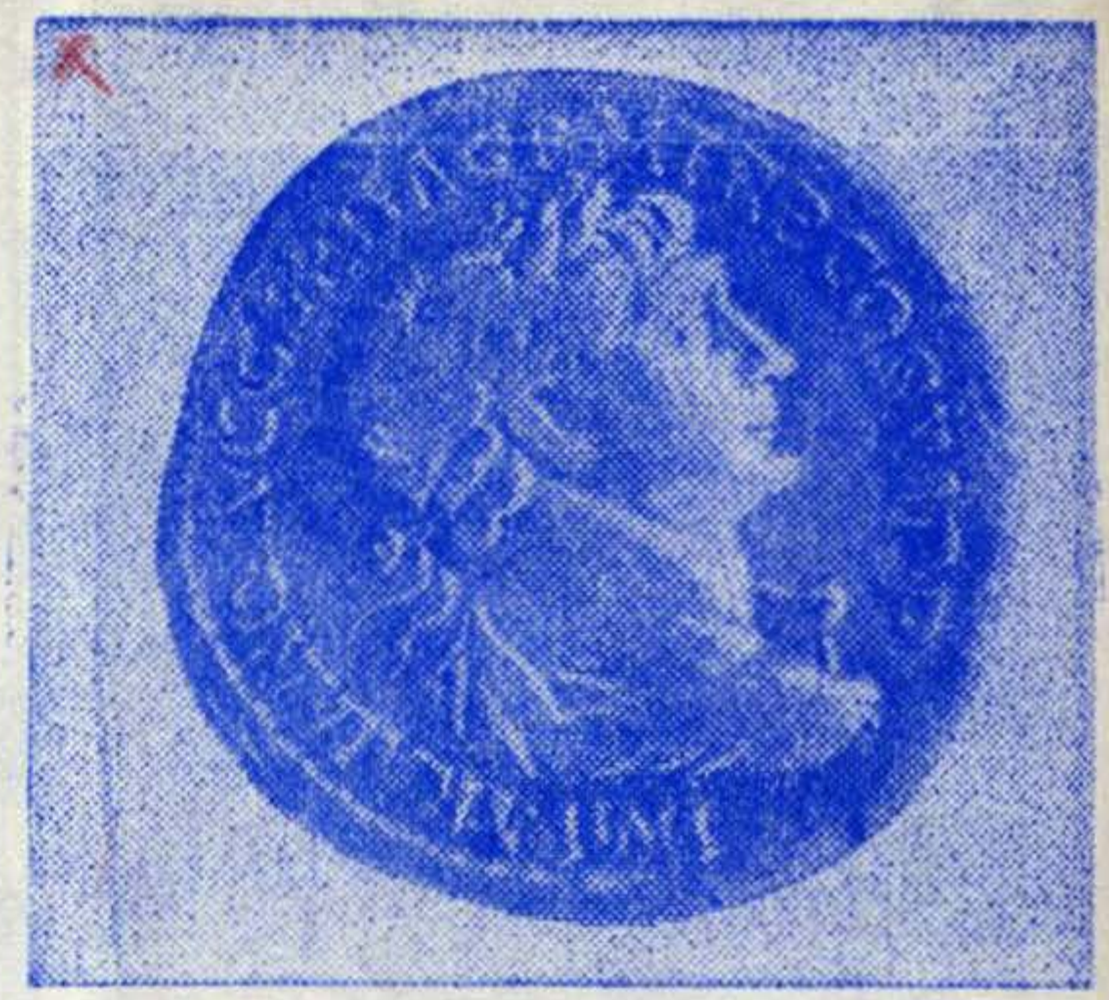

FORVM TRAIANI

—așa cum a fost

FLOREA BOBU FLORESCU

Forul lui Traian — ultimul din seria forurilor romane imperiale — a fost inaugurat, după cum reiese dintr-o inscripție descoperită în anul 1932, în fostul oraș roman Ostia, din apropierea Romei, în calendele lui ianuarie din anul 112 e.n. Forma lui s-a putut determina cu precizie numai în urma săpăturilor arheologice, efectuate în mai multe etape, începînd cu cele din anii 1812—1814 și terminînd cu cele din 1923—1929. Potrivit datelor furnizate de aceste lucrări, el a fost conceput cu un plan dreptunghiular.

După mărturia lui Aurelius Victor Sextus, Forul lui Traian — construit de Apolodor din Damasc — a fost început încă în timpul lui Domițian. Istoriografia modernă însă nu acordă suficient credit acestei știri, afirmîndu-se că relatarea ar privi unele reparații ce s-ar fi întreprins în Forul lui Caesar. Este însă în afară de orice îndoială că, într-adevăr, Domițian a întreprins lucrări de nive-

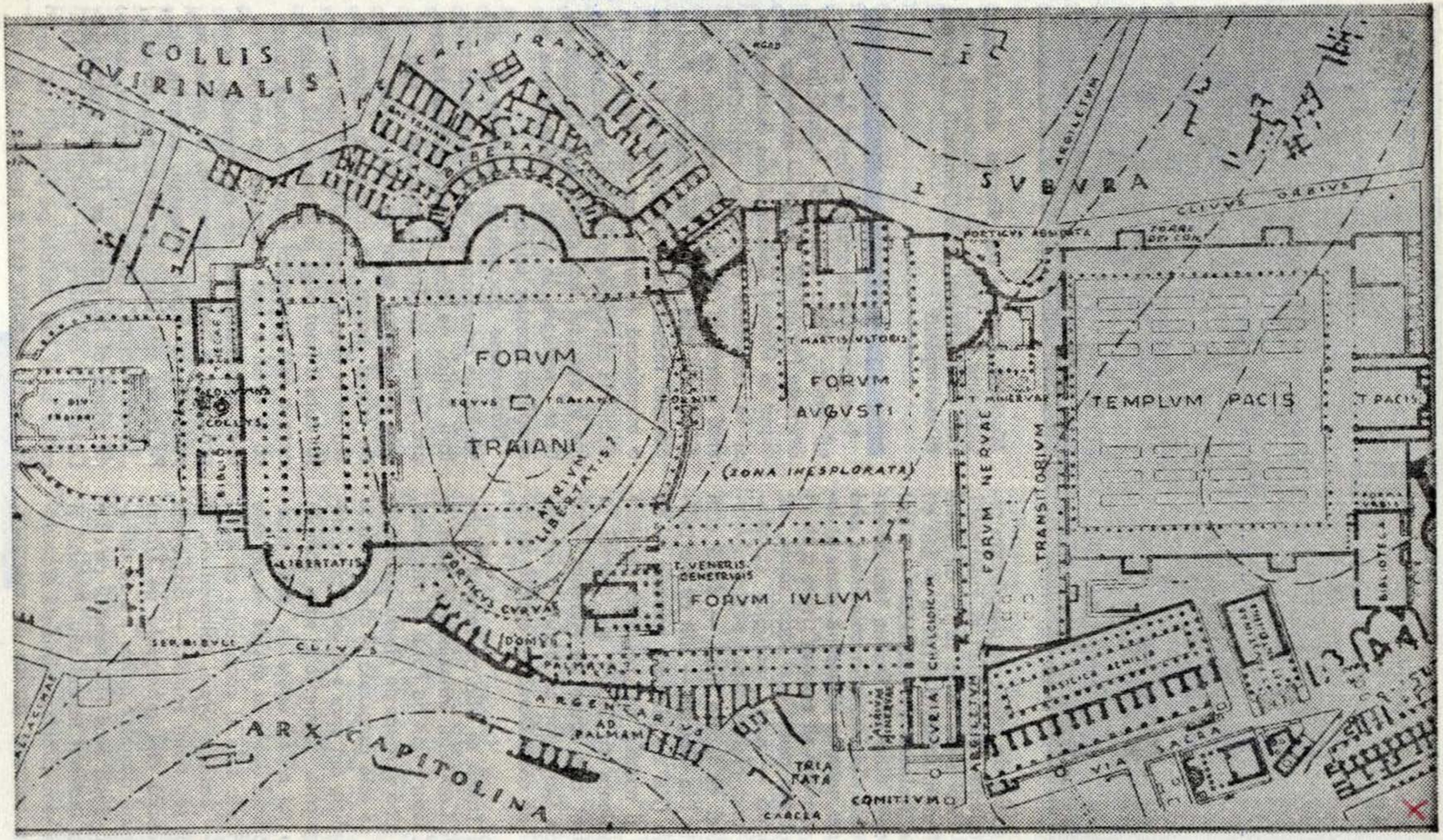

Plan de ansamblu al Forului lui Traian

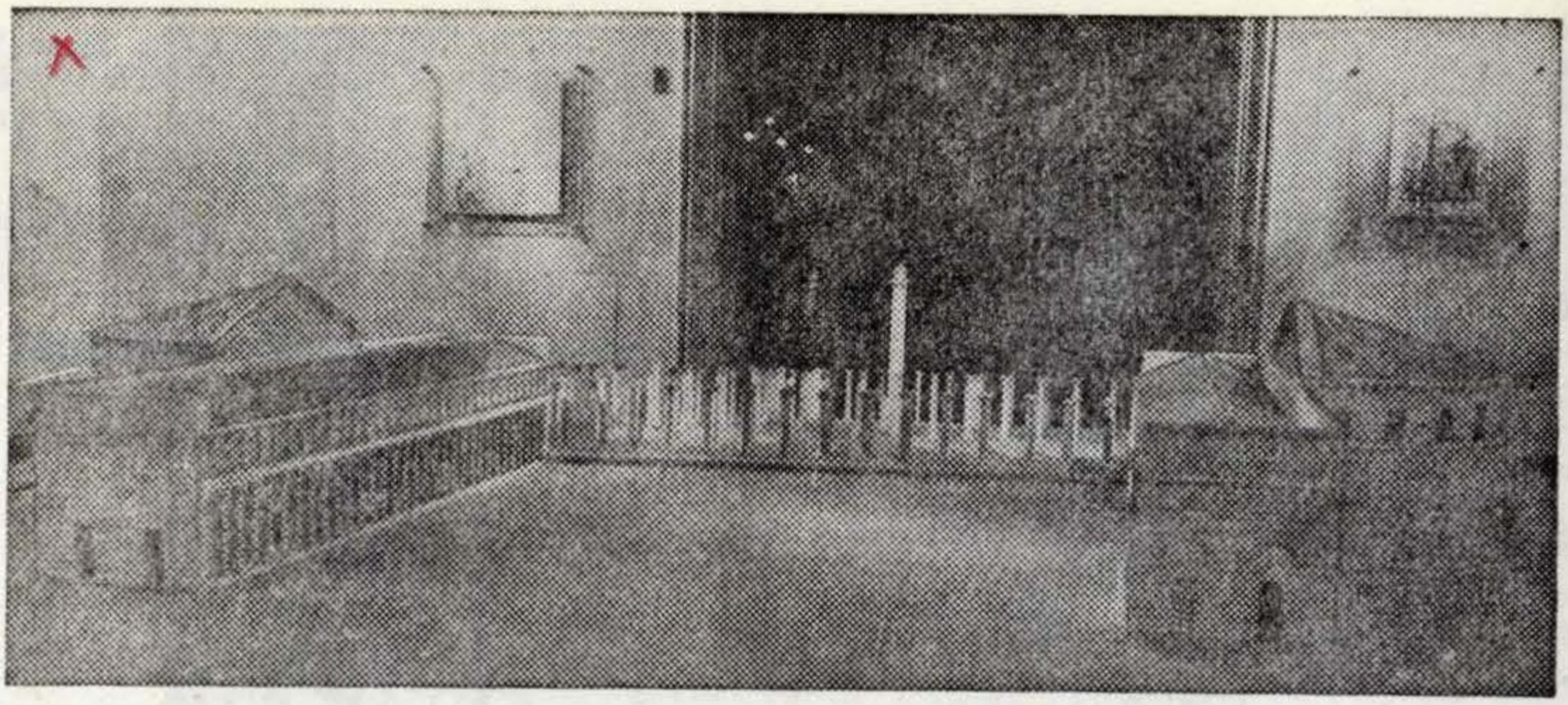

Macheta Forului lui Traian din Muzeul Columna lui Traian *de la Bucureşti, realizată de arhitectul Italo Gismondi, în forma ei incompletă*

lare a terenului de coline ce despărțeau colinele învecinate Quirinalului și Palatinului, tocmai în locul unde avea să fie amplasat Forul lui Traian. Această nivelare — atît cît cerea forul proiectat de Apolodor — a fost dusă la capăt abia sub Traian, fapt ce explică rîndurile din inscripția columnei : **„Ad declarandum quantae altitudinis mons et locus tantis operibus sit egestus"** (spre a se ști cît de înalt era muntele și locul săpat cu atîtea eforturi — **n.a.**) ; inscripția consemnează, în fond, efortul depus pentru nivelarea terenului ce fusese înalt — după cum mărturisește Dio Cassius — atît cît s-a înălțat coloana (100 de picioare romane — de unde vine și numele de „columna centenaria", echivalente cu 29,779 m). Numai în acest context cele spuse de Aurelius Victor Sextus și de Cassiodor cu privire la începerea forului de către Domițian capătă un înțeles just.

Forul lui Traian se afla pe terenul dintre Quirinal și Capitolin, întinzîndu-se pînă la Forul lui Caesar ; lipit de Forul lui Augustus, el înainta pînă aproape de cîmpul lui Marte. Forma lui ne este cunoscută și dintr-o hartă a Romei antice, din care s-au păstrat numeroase fragmente. Elementele sale componente erau tot atîtea opere de artă, începînd cu porticul dublu cu absidă de pe cele două laturi ale sale și continuînd cu arcul de triumf — Basilica Ulpia, columna —, cu impunătorul său relief spiralat — biblioteca și statuia aurită ce-l reprezenta pe Traian călare. Acestui complex unitar i s-au adăugat ulterior, după anul 117, templul pe care Hadrian l-a închinat tatălui său. Porticul și construcțiile semi-circulare absidate erau decorate prin coloane dorice de marmură.

În reconstituirea grafică făcută de arhitectul italian, Italo Gismondi, materializată în macheta Forului lui Traian — **exemplar unic expus la Muzeul Columnei din București —**, ni se dezvăluie concepția arhitectonică a unui ansamblu de o rară armonie, ce exprimă din plin geniul lui Apolodor. Pentru această reconstituire, Gismondi a întreprins o minuțioasă documentare de teren, participînd la săpăturile arheologice efectuate în for în decursul mai multor ani. Datorită lui ni se restituie, în toată splendoarea sa, imaginea acestor edificii.

Numeroase documente rezultate fie din săpăturile arheologice, fie transmise de scriitorii antici, ne dau indicații suficiente asupra Forului lui Traian, așa cum a fost și cum s-a relevat celor ce l-au vizitat. Arcul de triumf apare pe monedele bătute de Traian în timpul consulatului al V-lea, consulat care a ținut pînă în ianuarie 112, dată la care a fost inaugurat forul, de unde reiese că și arcul a fost inaugurat tot atunci. Potrivit reprezentărilor de pe monede, acest arc avea o bogată decorație, în partea superioară, cu figuri omenești, ecvestre, etc. Pe revers este inscripția cu numele forului : „Forum Traiani". (După W. Froehner, arcul de triumf al lui Traian ar fi fost distrus de Constantin cel Mare, iar statuile care îl decorau ar ti fost mutate pe propriul său arc de triumf. Aceasta este o ipoteză și ea tre-

buie privită cu rezervă, pînă cînd cercetările așteptate de atîta vreme își vor spune cuvîntul.) Printre elementele decorative ale arcului trebuie menționate statuile din registrul inferior și medalioanele de pe fațadă.

În centrul forului, înconjurat de coloanele unui atrium (curte interioară), era statuia ecvestră a lui Traian. În această reprezentare, împăratul ne apare îmbrăcat cu lorică și o mantie deasupra ; calul se află în poziție de galop. Inscripția este redată prin litere care urmăresc efecte artistice. La extremitatea nord-vestică a forului se află Basilica Ulpia, denumită așa după primul nume al împăratului. A fost inaugurată o dată cu forul și era și ea de formă dreptunghiulară, cu abside la extremități și măsura, în lungime, 130 m. Această clădire era alcătuită dintr-o aulă centrală și un portic dublu. Fațada impunea prin decorul arhitectonic. Datorită înălțimii sale, basilica domina toate edificiile forului. Pe fațadă erau concentrate elemente de decor caracteristice : zeități înaripate și cvadrigi. Basilica era acoperită cu plăci de bronz aurit, care, împreună cu strălucirea marmurelor policrome ale pilaștrilor dădeau forului un aspect somptuos. Planul ei imens și vestigiile rămase — între care și coloanele impunătoare — sînt mărturii ale amploarei și măreției acestei construcții.

În partea nord-estică a Basilicei Ulpia se afla Biblioteca Ulpia, cu cele două secții, una pentru textele grecești și alta pentru cele romane. Ele erau dotate cu exemplare prețioase legate în in și ivoriu. Printre cele două secții se înălța columna. Fațada clădirilor era alcătuită din splendide coloane de marmură dispuse pe două nivele și medalioane cu portretele scriitorilor celebri ai antichității. După unele știri antice, cărțile valoroase ale acestor biblioteci au fost mutate de Dioclețian în biblioteca pe care o amenajase în termele sale.

În curtea cu laturile de 16/24 m, delimitată pe trei părți de Basilica Ulpia și de cele două secții ale bibliotecii, Columna lui Traian se înălța solemn spre cer, reprezentînd epopeea războaielor cu dacii, care-i aduseseră împăratului cea mai mare victorie din viața sa. Columna este singura piesă a forului care a rezistat vicisitudinilor timpului. Ea a rămas intactă pînă în zilele noastre.

Templul lui Traian este o operă mai tîrzie ce vine să completeze seria construcțiilor ce aparțin forului. A fost ridicat de către Hadrian, care-și diviniza tatăl. Și imaginea acestui edificiu ni s-a păstrat datorită reprezentărilor de pe monede. Particularitatea templului se datorează pronaos-ului lung, porticului sub formă de atrium.

Alături de Forul lui Traian s-a ridicat și Piața lui Traian, despre care, încă în 1845, Luigi Canina susținea că „spre a domina și a marca săpătura făcută la poalele celor două coline ale munților Quirinal și Palatin cît și pentru a asigura o extindere mai mare forului în lățime, Traian a construit două clădiri în formă de semicerc, cu deschidere atît spre interior cît și spre exterior, ultima întinzîndu-se spre Quirinal". Acest edificiu a fost descoperit prin săpături arheologice abia pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Spre surprinderea lui Canina el era alcătuit din nișe dreptunghiulare, la parter, care au servit probabil ca prăvălioare, în timp ce etajul superior era prevăzut cu portic în arcuri și diferite camere și scări. Construcția, așa cum au arătat săpăturile întreprinse de Carlo Ricci, în anii 1923—1929, era, de fapt, tocmai complexul pieței „Mercati Traiani". Străzile interioare, ca și scările de acces, permiteau circulația vehiculelor și a oamenilor, fără ca priveliștea de ansamblu să fie afectată din punct de vedere urbanistic și edilitar. Această modalitate de tratare constituie pînă astăzi un model al ingeniozității arhitecților romani în urbanistică.

Și la „Mercati Traiani", decorația exterioară s-a bucurat de aceeași grijă pentru echilibrul întregului ca și la edificile forului : stîlpi de marmură, arcade etc. Dintre acestea se păstrează și astăzi intacte suficiente exemplare, astfel că ne putem da seama de imaginea încîntătoare a unui colosal edificiu de odinioară.

Forum Traiani, inclusiv columna, alcătuia împreună cu Mercati Traiani superbul ansamblu constructiv de o rară concepție arhitectonică și strălucire artistică. Aceste edificii adăugau un plus de frumusețe Romei antice. În anul 356, după ce a văzut forul care l-a impresionat în mod cu totul deosebit, împăratul Constanțiu al II-lea a exclamat : „Dacă vezi Roma, poți să mori !"

Robert E. Peary : omul care a mințit o lume intreagă ?

Frederick A. Cook : victimă a imprejurărilor ? ▶

O dispută ce rămîne deschisă

CINE A DESCOPERIT

CĂLIN IONESCU

La 6 aprilie se vor împlini 61 de ani de cînd primul om a ajuns pînă în regiunea situată la 90° latitudine boreală, cu alte cuvinte la Polul Nord. Se încheia astfel cu bine o epopee care dura de aproape trei secole — o suită lungă și grea de speranțe și deceptii, de tentative și eșecuri, de eroisme și laşități, de drame și tragedii, ale căror personaje reale suferiseră de foame, de frig, de singurătate și mai ales de teamă. Dar piedicile nu descurajaseră pe călătorii spre necunoscut. În cele două decenii care precedaseră descoperirea, raidurile și expedițiile deveniseră foarte numeroase și candidații la gloria de a păși primii pe calota de miazănoapte a globului terestru se numărau cu sutele.

Cele mai multe șanse de reușită părea să le aibă, în 1909, încercatul explorator american Robert E. Peary, care pornise la 1 martie, cu o caravană de 19 sănii trase de cîini. Trei săptămîni mai tîrziu, el depășise latitudinea de 85°23′ și își continua drumul, trimițîndu-și pe rînd însoțitorii, în grupuri mici, înapoi, la baza principală.

Dar iată că, la 5 septembrie 1909, lumea află că succesul fusese repurtat de un alt american, pe nume Frederick A. Cook. Sosit la Copenhaga, pe un vas care venea din Groenlanda, el declară, imediat după debarcarea în capitala Danemarcei, că ajunsese la Pol cu peste un an înainte, la 21 aprilie 1908.

Deși nu se bucura de o faimă deosebită, Cook nu era un novice : în 1898, el participase la expediția spre Pol a belgianului Adrian de Gerlache, care se soldase cu un eșec. I se acordă creditul cuvenit și ziarele de pretutindeni își făcură datoria, scriind pe larg despre strălucita victorie a americanului. Mai toate își puneau însă o întrebare care era destul de firească : de ce îi trebuise îndrăznețului explorator un an și mai bine pentru a face cale întoarsă ? Cook răspunse prompt : banchiza pe care se afla derivase mult spre apus, astfel încît numai cu prețul a mii de dificultăți el izbutise să treacă prin Labrador și Țara lui Ellesmere, pentru a ajunge în cele din urmă în Groenlanda. Explicația suna verosimil și fu acceptată.

Dar exact la 24 de ore după sosirea sa la Copenhaga, Peary dădea de știre că ajun-

trebările venite din rîndul auditoriului, exploratorul nu se dovedi capabil să furnizeze datele precise care i se cerură.

— Am lăsat în localitatea Etoh din Groenlanda o ladă plină cu releveuri, calcule, observații și fotografii, spuse el în încheierea conferinței. Un american îmi va aduce de acolo tot materialul, direct în Statele Unite.

Misterul unei lăzi

Între cei doi pretendenți la premiera polară se născu o polemică înverșunată. Fiecare dintre ei își găsi susținători și adversari, atît în S.U.A. cît și în Europa. După unii, Peary era „un farsor de proporții fără precedent". După alții, „numai ignoranții și naivii" puteau da crezare relatărilor lui Cook. În mica familie internațională a exploratorilor, părerile erau, de asemenea, împărțite. Otto Nordenskjoeld opta, „cu oarecare rezerve", pentru versiunea lui Peary, în vreme ce Nansen și Amundsen opinau că cele spuse de Cook aveau „logica interioară a adevărului și autenticității".

POLUL NORD?

sese la Polul Nord în ziua de 6 aprilie 1909. Cook nu se tulbură :

— Bravo lui ! se mulțumi el să spună. Nu e lucru simplu să ajungi la Pol, chiar dacă ești al doilea...

Lui Peary însă nici nu-i trecea prin minte să-și cedeze întîietatea. Cînd i se aduseră la cunoștință afirmațiile lui Cook, el se grăbi să telegrafieze că nu dăduse peste nici o urmă a unei expediții anterioare și că se considera — și cerea să fie considerat și de restul lumii — drept primul descoperitor al Polului Nord.

Încă pe drumul de înapoiere, Peary făcu o mică anchetă, așa încît, la debarcarea sa în Statele Unite, el declară ziariștilor pe un ton peremptoriu :

— Cele spuse de Cook sînt basme pentru copii ! Am stat de vorbă cu doi eschimoși din expediția lui. Ei recunosc că nu au parcurs mai mult de 20—30 de mile spre nord și că au avut grijă să nu piardă nici un moment din vedere țărmul Groenlandei.

Fără voie, Cook dădea apă la moară rivalului său. Într-o conferință ținută la Copenhaga în ziua de 12 septembrie, el relată voiajul său, făcînd o captivantă descriere, plină de imagini lirice, dar în termeni foarte vagi din punct de vedere științific. Nici la întrebările venite din rîndul auditoriului, explicațiile nu fură mai precise.

Pe măsură ce se scurgeau săptămînile, balanța începea să încline de partea lui Peary, grație datelor precise pe care le pusese la dispoziția celor interesați. La 260 km de Pol el se despărțise de prietenul său Bartlett și pornise mai departe, spre nord, însoțit numai de patru eschimoși și de... valetul său negru, Matthew Hansen. La ora 10 din dimineața zilei de 6 aprilie, Peary se afla pe o banchiză zguduită de valuri și amenințată cu dislocarea din cauza fisurilor tot mai numeroase. Pe jumătate orbit de o oftalmie, datorată frigului, Peary calculase poziția și, constatînd că nu mai avea decît cîțiva kilometri pînă la țel, parcursese și restul drumului în cursul aceleiași zile.

Cook era mult mai zgîrcit (sau mai sărac) în materie de amănunte. El continua să afirme, imperturbabil, că ajunsese la Pol în ziua de 21 aprilie 1908, „însoțit de cîțiva eschimoși". Singurele indicații furnizate de el priveau două insule pe care pretindea că le descoperise, botezîndu-le Crocker și Bradley.

Cît despre faimoasa ladă care conținea documentația de sprijin, ea nu mai apucă să ajungă în S.U.A. Peary refuză să o accepte la bordul vasului său și cel căruia Cook i-o dăduse în grijă o abandonă pe chei, de unde dispăru fără urme.

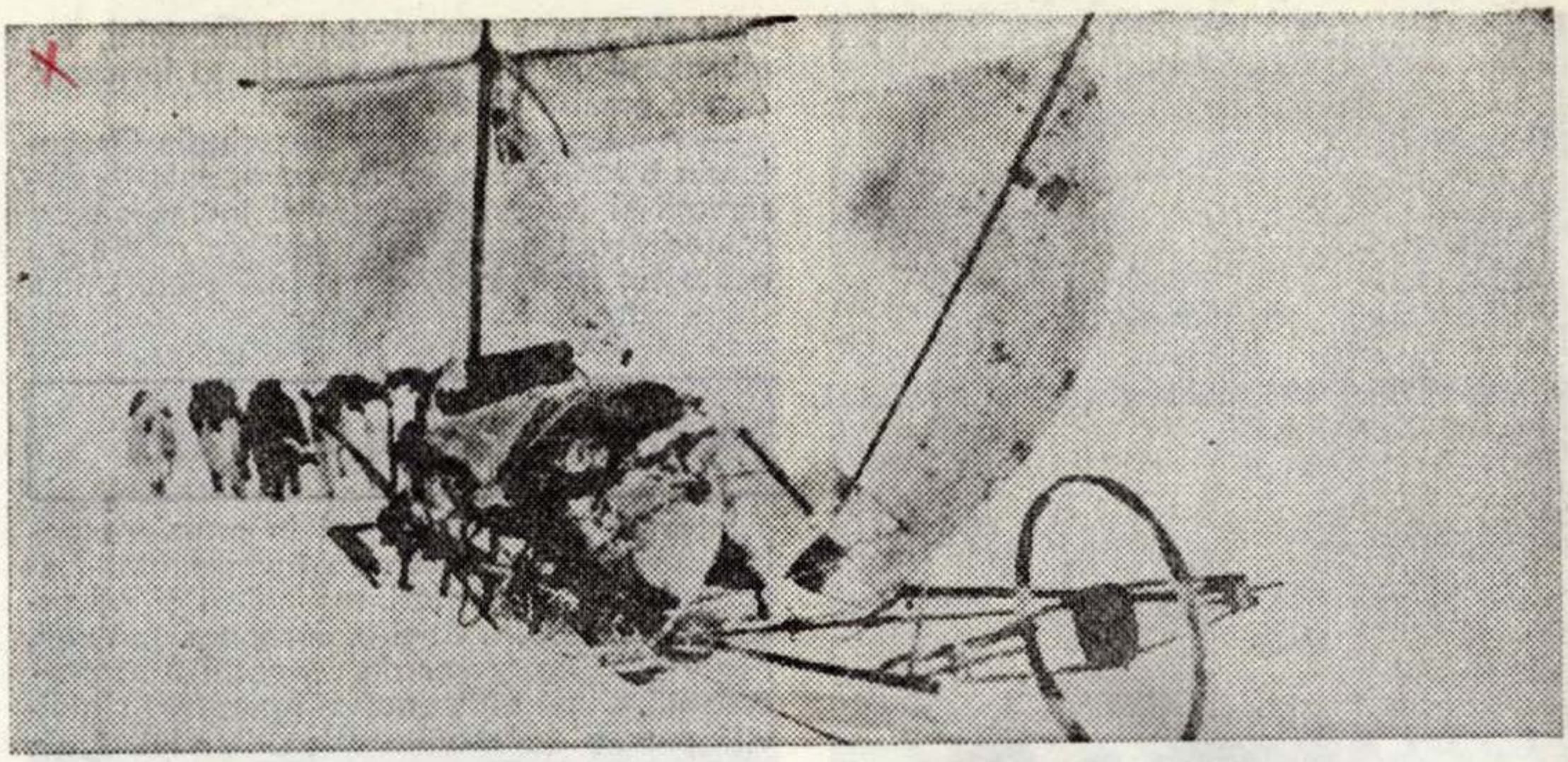

Sanie cu pînze : Peary nu a folosit acest mijloc de locomoție și totuși a atins viteze neverosimile. Sau poate le-a născocit

— Peary mi-a furat-o, pentru a se servi de notele mele ! tună indignat Cook.

— Lada e un bluff ! ripostă disprețuitor concurentul său. Probabil că era plină cu zdrențe și că dispariția ei a fost pusă în scenă pentru a se evita demascarea impostorului.

Singura mărturie în favoarea lui Cook veni din partea unui om pe care nimeni nu-l putea bănui de subiectivitate. Ralph Davidson, secretarul „Clubului Arctic al Americii" — o respectabilă societate științifică formată din geografi, meteorologi, geologi și exploratori preocupați de cercetarea Polului Nord — declară că lada lui Cook existase cu adevărat și că era plină de documente. Mai mult, Davidson adăugă :

— Peary are cunoștință de conținutul lăzii. Sînt în posesia unei depoziții, luată sub prestare de jurămînt, care arată că el a deschis-o și a scos dintr-însa un vraf de hîrtii.

Din păcate pentru Cook — și în ciuda strădaniilor lui — forurile științifice americane nu luară în seamă comentariile făcute de Davidson. Susținătorii lui Peary lansară teza că depoziția la care se referea secretarul „Clubului Arctic" provenea de la un eschimos și fusese obținută ca urmare a mituirii lui. Nimeni nu-și luă osteneala să cerceteze mai îndeaproape problema și, pe baza materialelor pe care le adusese cu sine, Peary fu declarat în mod oficial descoperitorul Polului Nord.

Anti Peary și pro Cook

Opinia publică nu se ralie însă de la început acestui punct de vedere. Unii se ridicară împotriva ușurinței cu care se trecuse peste cele spuse de Davidson. Alții remarcară că atitudinea lui Peary era cel puțin bizară : dacă Cook mituise pe cineva pentru a face o depoziție falsă și dacă Davidson dădea crezare unui martor mincinos, nu ar fi fost normal ca cel frustrat astfel să intenteze proces calomniatorilor săi ? De ce nu adusese Peary întreaga chestiune în fața unui tribunal, preferînd să o mușamalizeze, lăsînd-o fără replică ?

Sentimentele de care era însuflețit publicul s-au manifestat din plin în cîteva rînduri. Astfel, la 2 octombrie 1909 avu loc în Statele Unite o ceremonie în memoria lui Robert Fulton, inventatorul navigației cu aburi. Invitat să asiste la solemnitatea care se desfășura pe rîul Hudson, Peary veni „ca un rege", după cum scrie presa vremii, la bordul navei sale **Roosevelt** (numită așa în cinstea fostului președinte al S.U.A., Theodore Roosevelt). La un moment dat, strigăte puternice răsunară pe ambele maluri ale Hudsonului. Crezînd că erau aclamații care i se adresau, Peary flutură din mînă, în semn de răspuns. Abia peste cîteva minute își dădu seama că mulțimea îl huiduia și îl fluiera. Pe malul drept, un grup masiv de spectatori scanda : **Peary is a thief ! Peary is a thief !** (Peary e un hoț). Pe malul stîng fu arborată o imensă pînză albă pe care scria cu majuscule roșii : **THE NORTH POLE BELONGS TO COOK** (Polul Nord aparține lui Cook).

Încetul cu încetul însă, spiritele se potoliră. Oficialitățile refuzară să revină asupra hotărîrii lor, cu atît mai mult cu cît nici o expediție ulterioară efectuată la Pol nu confirmă existența celor două insule pe care le văzuse Cook, Crocker și Bradley. Așadar, Peary rămase înscris în cartea de aur a marilor descoperitori, ca primul om care răzbise pînă la extremitatea arctică a globului. Treptat, Cook fu dat uitării, deși el însuși nu se recunoștea înfrînt. In 1937, de exemplu,

Tabăra polară a lui Cook. Sau poate o fotografie trucată

dădu în judecată **Enciclopedia Britanică,** cerînd daune în valoare de 25 000 de dolari, deoarece în articolul „Polul Nord", celebrul dicționar scria că „pretențiile lui Cook au fost respinse de unanimitatea oamenilor de știință". În 1954, Cook publică volumul **Return from the Pole** (Întoarcere de la Pol), în care făcea din nou o sinteză a întregului „caz", afirmînd că dreptatea era de partea lui.

Printr-o bizară întorsătură a destinului, afacerea Peary-Cook a reînceput să pasioneze, în ultimii ani, cercurile de specialiști. În 1954, revista americană de călătorii și explorări geografice „Blue Book" a publicat un portret al lui Robert Peary, scriind dedesubtul lui : „Acest om a mințit !". În articolul ce însoțea fotografia se expuneau o serie de motive pentru care se aprecia că trebuiau puse la îndoială afirmațiile celui învestit cu titlul de descoperitor al Polului Nord. Cîțiva ani mai tîrziu, savantul suedez Walter Schytt a reluat lista „semnelor de întrebare referitoare la sinceritatea lui Peary", adăugîndu-le altele noi. În sfîrșit, în 1968, Theon Wright, membru al „Clubului exploratorilor" din New York, a consacrat acestui caz un volum întreg, pe care l-a intitulat **Cuiul cel mare,** după numele dat de eschimoși Polului Nord.

Iată cîteva dintre argumentele lui Schytt și Wright. După cum susținea Peary, ultimele sale etape fuseseră parcurse cu o viteză excepțională : 35, chiar 40 km pe zi. Nimeni pînă atunci sau de atunci încoace nu a mai reușit să atingă acest record, folosind ca vehicule săniile cu atelaje de cîini, nici măcar cînd animalele erau odihnite și bine hrănite. Cu atît mai neverosimilă apare pretenția americanului, ai cărui cîini erau istoviți de un lung și obositor traseu. Starea banchizei, așa cum a descris-o Peary, pleda și ea împotriva vitezei invocate : gheața era accidentată și numeroasele crăpături care o despicau impuneau o extremă prudență în traversarea ei. O goană neîntreruptă, de tipul celei menționate de Peary, ar fi implicat riscuri enorme, la care el nu făcuse însă nici cea mai mică aluzie.

Deosebit de suspectă era perioada care urma imediat după despărțirea de Bartlett. „Să nu uităm — invită Wright pe cititorii săi — că acesta era ultimul însoțitor **alb,** ultimul tovarăș de drum **egal în drepturi** cu Peary și deci **neinfluențabil** de către el. Servitorului de culoare și eschimoșilor nu li se recunoștea nici o calitate independentă, nici o opinie demnă de luat în seamă : ei nu puteau **controla** nici calculele, nici concluziile **patronului** lor".

Interesant este și faptul că, tot după despărțirea de Bartlett, jurnalul lui Peary, pînă atunci foarte precis și detaliat, devine din ce în ce mai vag. Notațiile pe care le conține nu mai dau nici o indicație exactă și recunosc că grupul înainta „după o orientare aproximativă". Astfel, în cinci zile consecutive, Peary nu a efectuat decît un singur calcul de poziție după soare. „În asemenea condiții — scrie Wright — păstrarea direcției corecte ține mai curînd de domeniul miracolelor decît de cel al științelor exacte".

Stranie se dovedește și o altă coincidență. La 6 aprilie, Peary notează în jurnal : „...După cîte am impresia, mă găsesc în vecinătatea imediată a Polului". Două ore mai tîrziu, el își calcula poziția și înregistra o latitudine nordică de 89°57'. „E prea frumos pentru a fi adevărat — comentează Wright. E mai probabil că, obosit și bolnav de ochi, neputînd accepta ideea unui eșec după atîtea eforturi, Peary nu a constatat, ci **a decis** că se află la Pol".

„Probele" anti-Peary nu se opresc aici. Fără îndoială, ele sînt speculații față de care este greu ca cineva să ia o poziție foarte netă. Să mai semnalăm însă că la dosar s-a adăugat și un argument în favoarea lui Cook. O serie de raiduri aeriene polare, efectuate în ultimul deceniu de aviatori sovietici și americani, au dus la descoperirea a două gigantice blocuri de gheață, care se deplasează lent în derivă și care au fost botezate T 1 și T 2. Un glaciolog din Leningrad Valerii Inostrantev, a avut ideea să calculeze itinerarul lor trecut și viitor. Spre surprinderea lui, el a ajuns la concluzia că în 1908 blocurile ocupau exact poziția în care Cook descrisese „insulele" Crocker și Bradley. În felul acesta, devenea explicabil și faptul că exploratorii de mai tîrziu nu le-au mai găsit acolo.

Cine a avut dreptate prin urmare ? Cine a mințit și cine a spus adevărul — Peary sau Cook ? Cine a descoperit, la urma urmelor, Polul Nord ?

Disputa rămîne deschisă.

O copie muntenească după un manuscris moldovenesc?

EVANGHELIARUL DE LA REIMS

MATEI CAZACU

În anul 1717 s-au petrecut numeroase fapte pe care „bunul popor al Franței" avea să și le amintească multă vreme după scurgerea lor. Pe lîngă viața de desfriu a nobilimii din vremea Regenței, zugrăvită atît de caustic în **Memoriile** lui Saint-Simon, pe lîngă calamitățile naturale și veștile despre războaiele îndepărtate ale lui Eugeniu de Savoia, francez și el, dar slujind Austriei împotriva turcilor, mai era ceva care nu putea fi trecut cu vederea : venirea în Franța a unui uriaș de 6 coți și 10 palme, croit parcă pe măsura imperiului de la răsărit de unde sosise. Era țarul pravoslavnic al Rusiei, Petru zis Cel Mare. Mare era și la stat, dar și în fapte, căci se lupta aprig pentru izbînda creștinilor cu păgînii turci și ereticii suedezi.

Se spuneau despre el multe lucruri deosebite : îndoia potcoava în mîini, putea să ridice o trăsură cu doi cai, avea tăria să bea un butoi cu vin și cîte și mai cîte. Dar ceea ce izbea cel mai mult la el era modestia portului, fiind „nemîndru" și darnic cu toată lumea. Pe episcopii de Amiens și Beauvais îi lăsase să aștepte o zi întreagă cu mesele puse, cu toate luminările aprinse, o vizită împărătească de care nu îi învrednicise. Circula zvonul că dormise la niscaiva hanuri, la Breteuil, pe paie, ca țăranii. La Paris nu-i plăcuse să locuiască la Luvru — era prea luxos pentru el — și trăsese tot la un han. La un ospăț dat de ducele de Orléans, „Monsieur le régent", ceruse ridichi cu pîine și băuse două căni de bere.

Dar întîmplarea cea mai neobișnuită s-a petrecut tot la Reims, la sfînta catedrală.

Veniseră episcopul, călugări, preoți și diaconi, cu mic cu mare, să-i arate împăratului bogățiile lor, adunate încă, se zice, de pe vremea regelui Clovis și a sfîntului Rémi, cel ce l-a botezat pe rege și l-a trecut în rîndul creștinilor : vase de aur și argint bătute în pietre scumpe, odăjdii, cărți ferecate și multe altele. Printre ele, un odor era cel mai de preț — evangheliarul cu ferecătură grea, numită **le texte du sacre** („textul ungerii regelui"), pe care jurau regii Franței, la încoronare. Scrierea nu putea fi citită de nimeni, într-atît era de veche, de pe vremea cînd oamenii scriau cu alte litere. Năzdrăvanul de țar însă, luînd cartea în mînă și deschizînd-o, început-a să cînte pe glasul al optulea evanghelia de la Ioan, de au răsunat bolțile bătrînei catedrale ca după un cor întreg. A mai cetit din carte preț de cîteva clipe, după care a înapoiat-o episcopului, chicotind ușor : „Cartea aceasta este sfînta evanghelie scrisă pe limba noastră, slovenească". Și zicînd aceasta a plecat la hanul unde trăsese.

La descoperirea că „textul ungerii regelui" Franței e, de fapt, un manuscris slavon, mirarea preoților de la Reims din secolul al XVIII-lea a fost fără margini ; după cum fără margini a fost curiozitatea savanților în a-i descifra soarta care îl adusese tocmai aici. Mai întîi s-a crezut că el fusese adus de către Ana de Kiev, fiica cneazului Iaroslav cel Înțelept, soția regelui Franței Henric I, a căror căsătorie avusese loc în anul 1051. Se și crease astfel legenda despre regescul dar de nuntă, ajuns apoi în catedrala unde se încoronau regii Franței.

* * *

Abia în anul 1843, evangheliarul de la Reims a fost copiat în facsimil, din ordinul Curții Imperiale Ruse, și savanții au putut să-l cerceteze în amănunt. S-a putut astfel constata că manuscrisul este format din două părți distincte, legate împreună la o dată care n-a putut fi deter-

minată : o parte a fost scrisă cu alfabet chirilic, iar o alta cu alfabet glagolitic. După particularităţile de limbă şi forma literelor, manuscrisul nu datează în nici un caz dinainte de 1051 — deci ipoteza aducerii lui de către Ana de Kiev a trebuit să cadă, ca şi posibilitatea scrierii lui la Kiev.

Mai clară părea a fi însemnarea descifrată în partea glagolitică, al cărei text este următorul : „Anul Domnului 1390. Aceste evanghelii şi epistole scrise în limba slavă (textul glagolitic — *M.C.)* se cîntă la sărbători mari de peste an, cînd egumenul slujeşte liturghia cu mitră, iar cealaltă parte a acestei cărţi (textul chirilic — *M.C.)*, scrisă după credinţa legii rutene, a scris-o sfîntul Procopiu egumenul cu însuşi mîna sa, iar acest manuscris rutean răposatul Carol al IV-lea, împăratul roman, l-a dat spre cinstea acestei mănăstiri şi pomenirea fericitului Ieronim şi a sfîntului Procopiu. Dă-i Doamne pace în veci. Amin".

Asupra autenticităţii datelor din această însemnare, savanţii s-au pronunţat în moduri felurite. După ce s-a constatat că manuscrisul nu poate fi din secolul al XI-lea, s-a văzut imposibilitatea scrierii lui de către sfîntul Procopiu, care a trăit înainte de anul 1053, la mănăstirea Sazawa din Boemia. Prin urmare, împăratul german Carol al IV-lea (1346-1378) s-a înşelat crezind că manuscrisul ar aparţine sfîntului Procopiu.

Dar atunci, cine şi cînd a scris manuscrisul ? În 1848, filologul rus Petre Biliarski a putut da un răspuns valabil, care a fost apoi adăugit şi corectat de savantul Bogdan Petriceicu Hasdeu : partea chirilică a manuscrisului datează de la începutul veacului al XIV-lea şi reprezintă o copie după un manuscris mai vechi, datînd de la sfîrşitul secolului al XII-lea. În ceea ce priveşte persoana autorului, concluzia lui Biliarski este că ar fi vorba de un **român din Moldova,** în a cărui limbă slavă apar şi influenţe rutene. Părerea — revoluţionară pentru acea dată — a fost susţinută cu căldură de Hasdeu, care, în articolul său **Limba slavică la români pînă la anul 1400,** apărut în ziarul „Traian" (1869—1870), a atras atenţia cel dintîi, la noi, asupra acestei probleme.

Ca principale argumente în favoarea tezei care atribuie scrierea acestui text unui român se observă, în primul rînd, confuziile repetate între cazurile genitiv şi dativ. Or, după cum se ştie, în limbile slave aceste cazuri sînt total deosebite, pe cînd în româneşte terminaţia lor este aceeaşi, fapt subliniat de către Hasdeu.

O altă remarcă ce se poate face este utilizarea cazului nominativ în loc de genitiv, însă cu terminaţii specifice limbii vechi româneşti : Mihai**lu,** Gavrii**lu,** Danii**lu,** sau Azari**e,** Istrati**e** (aşa cum nu folosesc limbile slave moderne).

Textul slav al evangheliarului cuprinde şi unele forme curioase de contracţie a cuvintelor, explicabile numai prin limba română, în care **pre-in** a dat **prin, nu am** a dat pe **n-am, c-un** derivă din **cu un** şi aşa mai departe. Manuscrisul în forma actuală datează de la începutul secolului al XIV-lea şi a fost copiat în Ţara Românească.

Că acest manuscris este opera unui român din secolul al XII-lea nu trebuie să surprindă. În Moldova acelei vremi se dezvoltau formaţiuni feudale, ca voievodatul Bîrladului — în jurul oraşului cu acelaşi nume —, voievodatul Brodnicilor — al oamenilor locuind la vaduri —, care aveau ca centre importante gurile Dunării cu oraşe înfloritoare ca Vicina (Isaccea de azi) şi altele, autonomiile locale ale Vrancei şi Cîmpulungului Moldovenesc.

Credem însă că manuscrisul a fost scris undeva în nordul Moldovei, acolo unde cronicile ruseşti şi în special **Letopiseţul lui Ipatie** amintesc între anii 1150 şi 1257 pe **bolohovi** şi ţara lor **Bolohovo.** Bolohovenii locuiau în nord-estul Carpaţilor, fiind vecini cu cnezatul Haliciului. Erau conduşi de cnezi şi constituiau, fără nici un fel de îndoială, o populaţie românească. Amintirea acestui cadru politic stăruie probabil în împărţirea Moldovei în Ţara de Sus şi Ţara de Jos. În veacul al XIII-lea, bolohovenii s-au manifestat ca element politic, împotrivindu-se principilor ruteni care încercau să-i aducă sub suzeranitatea lor. La 1277, populaţia amintită a dus o luptă cu rutenii, care şi-a găsit ecou în cronicile germane ale vremii. În secolele XIV-XVI, ei locuiau în sate, în Galiţia şi Podolia, conducîndu-se după „legea valahilor" şi avînd în frunte cnezi şi voievozi.

Copierea evangheliarului de către un român dovedeşte încă o dată nivelul de dezvoltare culturală atins de locuitorii ţării noastre în acele vremuri îndepărtate. Dacă nu uităm că şi alte importante monumente ale culturii slavone — cum sînt **Codex Suprasliensis, Savina Kniga** şi altele, datînd din secolele XIII-XIV şi păstrate în bibliotecile din România şi din străinătate — sînt operele unor români din provinciile ţării noastre, atunci scrierea evangheliarului de la Reims nu mai apare ca un fapt izolat, ci produsul unei societăţi în care se practica un comerţ activ pe mare şi pe uscat, se construiau biserici şi mănăstiri de piatră, iar dezvoltarea politică se îndrepta cu paşi repezi spre formarea statului feudal.

Las lui Hasdeu pana pentru încheierea acestor rînduri : „Manuscriptele slavice din România trebuie să fi avut, în genere, o mare căutare în toate provinciile de pe-nprejur. În adevăr, fragmentul în chestiune (partea chirilică — *M.C.),*

(Continuare în pag. 99)

ISTORIE RĂZEŞEASCĂ

„Mulţi răzeşti păstrează încă, pentru toată proprietatea, numai uricile şi documentele, ca o dovadă a strigătelor la cer că pămîntul ce-l cumpără astăzi cu muncă şi sudoare a fost odată dobîndit de strămunii lor cu preţul sîngelui lor, apărîndu-l despre năvălitorii de afară, pămînt pe care urmaşii lor nu l-au putut apăra de năvălitorii de năuntru".

Din propunerea făcută de deputaţii răzeşilor în Divanul ad-hoc al Moldovei, la 21 decembrie 1859.

DREPTURI STRĂVECHI

PETRU PONI

„Copil sărac, am venit la Iaşi de la Tîrgu-Frumos, unde învăţasem şcoala primară, norma mică şi norma mare, cu dorul în suflet să învăţ mai departe, să mă fac şi eu om. M-am prezentat lui Laurian (August Treboniu Laurian — *n.r.*), i-am spus ce voiesc. El s-a uitat lung la mine, parcă voia să vadă ce este în creieraşul şi în inima mea. Mi-a pus cîteva întrebări, mi-a dat să fac o socoteală, m-a pus să scriu şi să analizez cîteva fraze şi, netezindu-şi barba, mi-a zis: «Băieţele, eşti primit la Academie intern, în clasa întîia gimnazială»".

Aşa îşi începe Petru Poni (1841—1925) istorisirea amintirilor sale, aşternute la bătrîneţe.

Dorul i s-a împlinit. Poni a învăţat, a muncit, s-a „făcut om". A fost un om de seamă, un mare savant-patriot. A organizat, în capitala Moldovei, primele laboratoare de chimie bine înzestrate, a elaborat cele dintîi manuale de chimie şi fizică în limba română — utilizate decenii la rînd în şcolile noastre —, a efectuat cercetări de mare valoare, a fost unul dintre ctitorii şcolii româneşti de chimie. Sub conducerea lui, s-a susţinut primul doctorat în ştiinţe din ţara noastră. Poni a devenit, în 1879, membru al Academiei Române, fiind în mai multe rînduri preşedinte al acestui înalt for ştiinţific.

Prestigiul dobîndit nu l-a făcut să uite nici o clipă obîrşia sa ţărănească. Fiu de vrednici răzeşi din satul Secăreşti, judeţul Iaşi, el a rămas profund legat de popor şi a luptat toată viaţa pentru drepturile ţăranilor, dezvoltarea învăţămîntului sătesc, organizarea de cămine culturale etc. În acest context se înscrie şi valorosul volum *Statistica răzeşilor*[1], apreciat ca unul dintre cele mai temeinice studii ale problemei răzeşeşti. Prof. univ. H. H. Stahl, autorul *Satului devălmaş românesc*, consideră că scrierea lui Poni este o „lucrare de bază, în care ni se dau singurele informaţii statistice serioase (despre răzeşi — *n.r.*), de care ne putem folosi, împreună cu o serie de analize istorice şi geografice deosebit de interesante" (vol. I, 1958, p. 51.).

Prin *răzeşi* (în Ţara Românească — *moşneni*) se înţelegeau, în feudalism, ţăranii liberi (spre deosebire de *iobagi*). Erau organizaţi în obşti, stăpînind în comun moşia satului lor, lucrînd însă pămîntul deosebit, pe familii; păşunile, izlazurile şi pădurea se aflau în folosinţă comună. Marii boieri au încercat, şi au reuşit în numeroase rînduri, să încalce drepturile răzeşilor. Au avut loc judecăţi aprige, care au durat uneori decenii la rînd. Decăderea proprietăţii răzeşeşti s-a accentuat în secolul al XIX-lea, în urma loviturilor primite de la moşierimea şi burghezia coalizate. În 1904, dr. C. Diaconovich consemna în *Enciclopedia Română*: „O foarte mare parte din răzeşi însă sînt scăpătaţi şi nu posed nici un palmac de pămînt, ci iau pămînturi de la proprietari şi arendaşi, pentru a le munci în parte şi cu dijmă. O bună parte din ei a ajuns în starea pălmaşilor şi zilerilor" (vol. III, p. 733).

În cele ce urmează, dăm o serie de extrase din lucrarea lui P. Poni *Statistica răzeşilor*.

---

[1] Cartea românească şi Pavel Suru, Bucureşti, 1921.

Bătrîni din satul Nereju

ŞI ZAPISE VICLENE

Referindu-se la procesul dezvoltării satelor răzeşeşti, Petru Poni spune :

Românul e înainte de toate sociabil. El nu poate trăi decît simţindu-se alături cu semenii lui, împărtăşind cu dînşii bucuriile şi suferinţele lui, amintirile trecutului. Dacă această sociabilitate nu ar fi fost baza vieţii poporului român, nu ar fi putut lua naştere nici limba noastră, nici admirabila noastră poezie populară, nici poveştile fantastice, nici credinţele şi moravurile, care constituiesc unitatea noastră naţională.

Cu legile şi obiceiurile lor*

În ceea ce priveşte starea actuală a răzeşilor, noi nu ştim nimica, sau aproape nimica. Nu cunoaştem măcar satele în cari ei locuiesc ; nu ştim care este numărul lor, cîţi din ei mai au pămînt şi cîţi nu mai au. Diversele recensăminte nici nu fac menţiune despre dînşii ca şi cum nu ar exista.

În timpul cît m-am ocupat de lucrările *Consiliului General al Agriculturii* am căutat să îndeplinesc, cel puţin în parte, această lacună în cunoştinţele noastre asupra ţării, adunînd numeroase date atît prin autorităţile administrative cît şi prin inspectorii agricoli. Deşi aceste date nu pot prezenta exactitatea unui recensămînt bine organizat şi bine executat, ele ne vor da totuşi o idee generală îndestul de aproape de adevăr despre ce sînt răzeşii în România. [...]

După statistica din 1912, noi aveam în comunele rurale [...], 1 272 519 menaje sau capi de familie. Din aceştia 334 234 erau răzeşi. Prin urmare 26,2%, sau mai mult de o pătrime din populaţia rurală a vechiului regat, erau răzeşi. Aceşti răzeşi nu sînt distribuiţi în mod egal în deosebitele părţi ale ţării[...]

Judeţul Vîlcea. Răzeşii din acest judeţ întrec numărul de 30 000, cifră care nu este atinsă în nici unul din celelalte judeţe din ţară. Ei ocupă aproape în întregime valea de sus a Oltului, pînă la gura Lotrului, precum şi valea acestui rîu. Mai jos, pe Olt, satele lor devin mai rare. Ele se îngrămă-

* Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

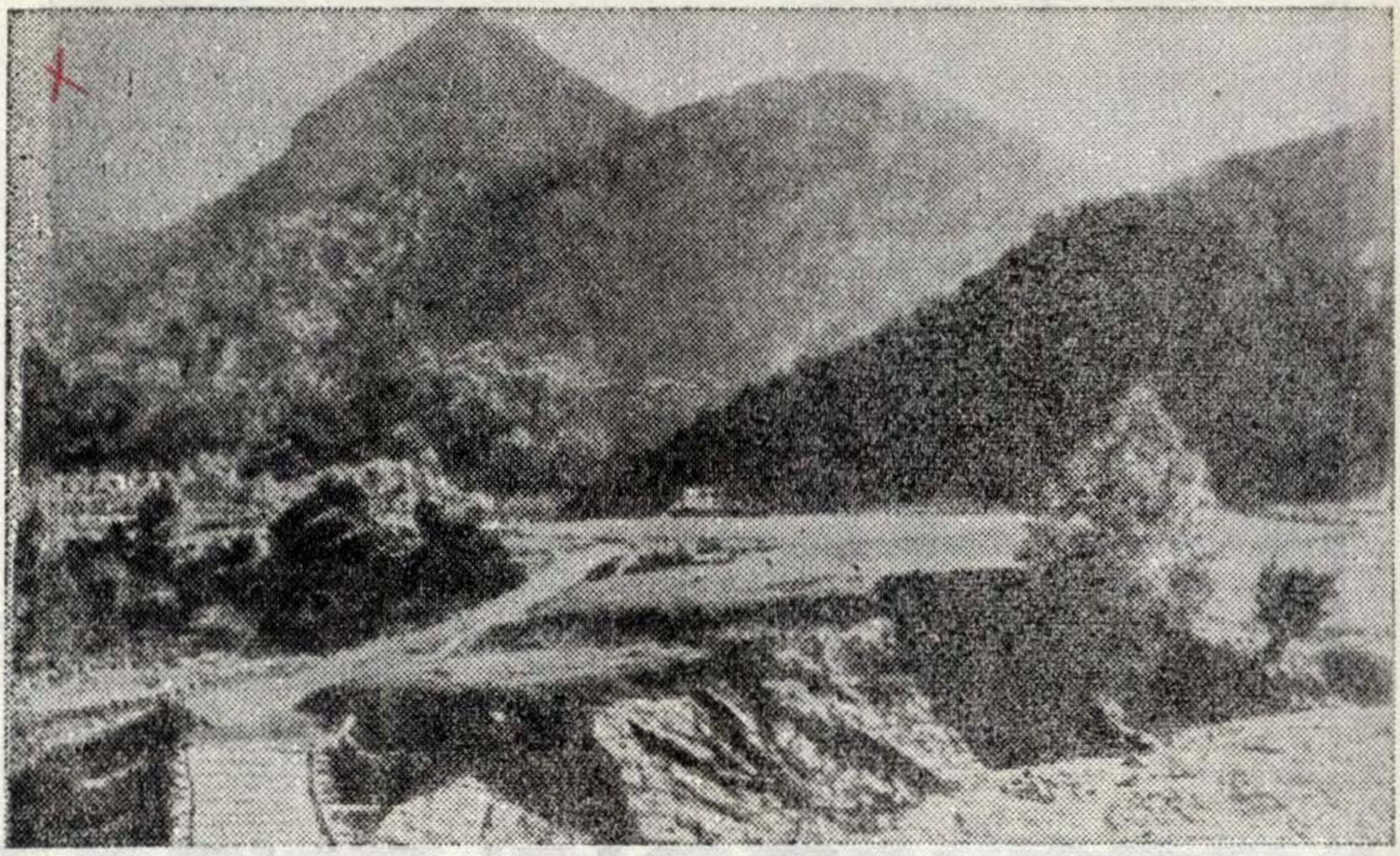

Munții — simbol al statorniciei și libertății — pe care răzeșii îi apărau. Peisaj caracteristic din Valea Tișiței

desc însă pe părțile de sus ale micilor afluenți ai Oltului (Olănești, Cheia, Bistrița, Luncăvița) și mai cu seamă pe văile Cernei și a Oltețului[...]

Județul Putna. În acest județ se află grupa compactă a răzeșilor din Vrancea, care ocupă tot masivul muntos de la sud-vestul Moldovei, pînă la munții Sovejei și ai Vizantiei, cari se ridică la sudul Șușiței. Două văi principale, aceea a Putnei și a Zabalei, cari se întrunesc la ieșirea lor din mun i, cuprind Vrancea, una la nord și alta la sud, ca într-un mare arc de cerc.

Toată această regiune este locuită numai de răzeși ; într-însa nu găsim nici un sat de foști clăcași și nici măcar unul mixt.

Mai de mult, toată Vrancea forma o singură circumscripție administrativă, cunoscută sub numele de Ocolul Vrancei. Vrîncenii se bucurau de oarecari privilegii. Așa, ei aveau dreptul de a lua, pentru trebuințele lor, sarea din mina de la Valea Sării. După Cantemir, ei plăteau pe an la domnie o dajdie știută și hotărîtă și se țineau cu legile și obiceiurile lor, iară porunci și judecători nu primeau[...]

Și de vor îndrăzni unii...

Mai multe sate cari astăzi sînt răzețești le găsim trecute[...] ca fiind stăpînite de un boier. Așa, întreg ocolul Vrancei, din ținutul Putnei, este înscris ca aparținînd Vornicului Iordachi Roset.

Se știe că Domnul Moldovei C. A. Ipsilant a pus stăpînire în ianuarie 1801 pe tot pămîntul cu toate satele din ocolul Vrancei, pe motivul că răzeșii neavînd nici un act de danie din partea unui Domnitor, ocinile lor trebuiau să fie considerate ca moșie domnească. El a dăruit acel pămînt, cu satele de pe el, lui Iordachi Roset, cu condiția ca jumătate din venit să-l deie fiului său Alexandru. Șaptesprezece ani s-au judecat vrîncenii pentru a-și recăpăta munții și libertatea, care le fusese hrăpită de Domnitorul fanariot. În ianuarie 1817 Obșteasca Adunare a Moldovei a dat acea însemnată anafora, redactată de vestitul legist Andronachi Donici, prin care se stabilea că vrîncenii stăpîneau pămîntul lor dinaintea descălecării lui Dragoș și că lunga stăpînire a moșinașilor răzeși este o dovadă de dreptatea stăpînirii, fără să aibă nevoie de un act scris.

Afară de această încercare nereușită a lui Ipsilant de a-i cotropi, vrîncenii au rămas neatinși în stăpînirea munților lor. Nici un străin nu s-a putut introduce în mijlocul lor ; nici un boier nu a putut cumpăra sau căpăta prin danie partea vreunuia dintr-înșii. Un singur boier, Spătarul Iorgu Lipan, a izbutit să cumpere de la Vasile Steclaru partea lui de răzeșie din Bîrsești, însă nu a putut s-o stăpînească și a restituit-o răzeșilor pentru suma de 14 550 lei vechi.

Vrîncenii nu au avut, sub nici o denumire, fie de rumâni, de vecini, de clăcași, vreun muncitor străin. Ei au rămas izolați, păstrîndu-și obiceiurile strămoșești, și s-au dezvol-

tat în mod natural în cursul veacurilor. Studiul lor este important din toate punctele de vedere. De la ei vom putea afla ce au fost unii din cei mai vechi locuitori ai Moldovei[...]

O mare parte din satele răzeșești sînt trecute în Condica proprietăților ca aparținînd unui boier și răzeșilor[...]

Marele număr de boieri cari, după cum vedem din această condică, izbutise să devină în prima treime a secolului al XIX-lea, proprietari ai unor părți din moșiile răzeșești, dovedește că dreptul de protimisis și măsurile luate prin unele hrisoave, pentru a apăra moșiile răzeșilor contra cotropirei boierilor [...] căzuse în desuetudine. După dreptul de protimisis, un boier nu putea să cumpere pămîntul unui răzeș, căci neamurile și răzeșii vînzătorului aveau dreptul să răscumpere pămîntul vîndut și să anuleze astfel zapisul de vînzare. Pentru a înlătura acest drept, boierii cumpărau cîte o răzeșie, însă în loc de a face un zapis de vînzare făceau un act de danie. Ei deveneau astfel răzeși și, în această calitate, puteau să cumpere alte pămînturi fără ca ceilalți răzeși să poată exercita dreptul lor de protimisis.

Pentru a pune capăt acestor danii, făcute prin „zapise viclene", Obștească Adunare a supus lui Alexandru Mavrocordat o anafora, prin care se reglementa facerea daniilor, și Mavrocordat prin hrisovul din octombrie 1785 a întărit propunerile făcute.

Anaforaua începe prin a constata că sînt danii care se fac *„cu cuvîntul dreptății și aceste fiind drepte și cu cale rămîn statornice și întemeete. Iar daniile acele ce s-au obicinuit a se face, de către cei de starea de gios și săraci, la cei mai puternici și chivirnisiți, nefiind puntul de rudenie la mijloc, socotindu-le cineva cu luare-aminte, lesne se pot cunoaște că nu au nici un temeiu, de dreptate sau cuvîntă"* [...] Ca concluzie, anaforaua propune ca *„de acum înainte daniele să fie slobod a se face numai între rudenie și între cei de starea de o potrivă, sau și de către cei puternici, de vor vrea, la cei săraci și de către toți la sfintele mănăstiri.*

Și de vor îndrăzni vreunii, după hotărîrea aceasta, a da sau a lua niscaiva danii de acest feliu (de la cel sărac la cel bogat) să nu se ție în seamă, ci să se socotească ca [și] cum nu s-ar fi făcut orice tocmeală sau învoială să va face asupra acestui punt; iar care va cuteza a metahirisi vicleșug dînd și luînd, împotriva hotărîrilor acestora, asemene danii prin zapise viclene, și veleturile mai dinainte, unti ca aceștia aflîndu-se și dovedindu-se, să fie supuși la pedeapsă a păgubi amîndouă părțile, atît lucrul ce se va face danie, cît și prețul lui, cu care să se folosească neamurile lor sau răzeșii".

Asupritorii: „Marea ciupercă boierească" — caricatură de Henri Trenk (1860)

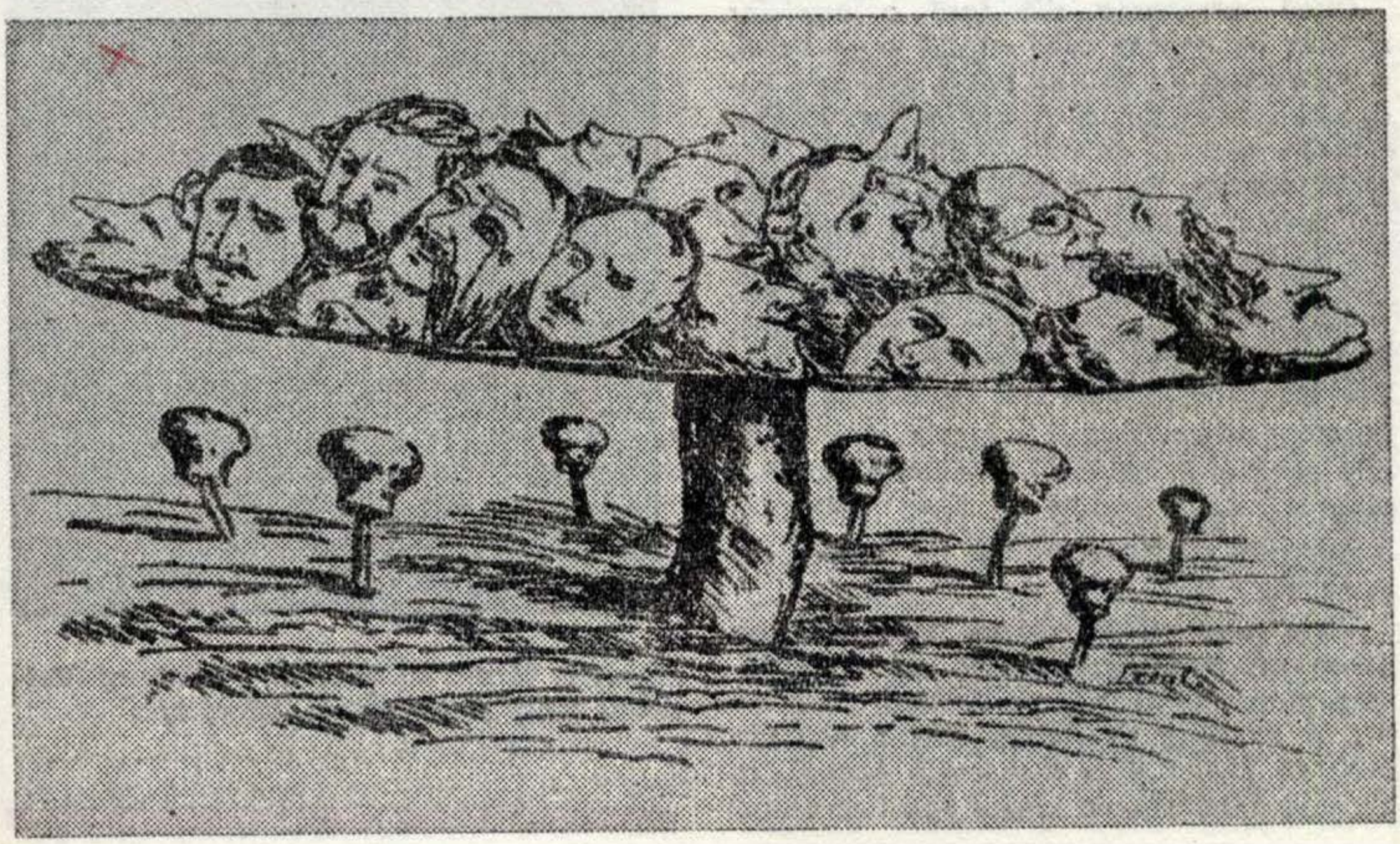

Prin o interpretare dată dispozițiilor cuprinse în hrisovul lui Mavrocordat, Mihai Sturdza le-a anulat și astfel el a putut lua întreaga avere a logofătului Teodor Balș, care îi fusese lăsată danie.

Cărți de hotărîtură

Astfel s-a făcut, în prima treime a veacului al XIX-lea, jaful moșiilor răzețești. Despoierea moșinașilor de pămîntul lor și reducerea lor în stare de șerbi clăcași a continuat și a ajuns punctul culminant între 1830 și 1850. Nelegiuirile făcute în acest timp au fost date pe față în Divanul ad-hoc al Moldovei. Să știe că în Divanul ad-hoc răzeșii erau reprezentați prin cîte un deputat ales în fiecare ținut. Acești deputați [...] au prezentat, în ședința de la 21 decembrie 1857, o propunere *atingătoare de procesele nelegiuit hotărîte de la punerea în lucrare a Regulamentului Organic încoace.*

În motivarea propunerii, deputații zic :

„Că clasa răzeșilor nu numai că reprezentează pe locuitorii băștinași ai României, dar mulți din ei sînt și coborîtori din familiile cele mai ilustre ale nației, care făceau odată fala și apărarea țării. Hrisoavele și uricile vechi, cari constituă proprietatea răzeșilor, fac dovadă că aceste proprietăți, în cea mai mare parte sînt cîștigate de suitorii lor ori cu prețul sîngelui pe cîmpurile luptelor pentru apărarea țării, ori pentru slujbe însemnătoare făcute în timpurile păcii și vrednice de răsplata patriei [...]

După retragerea din țară a armielor străine, nu apucau bine răzeșii a se liniști, a se bucura de liniștea păcii, a-și mai îmbunătăți bucatele și cîmpurile lor jăfuite, cînd se vedeau atacați și bîntuiți de megieșii moșiilor lor, megieși tari și puternici, unii prin mijloacele lor, alții prin legăturile lor de familie cu domnii, alții prin puterea directă și indirectă ce aveau în cîrmuire ; și așa bieții răzeși, prigoniți de toți, nesprijiniți de nimenea, își vedeau și își văd moșiile lor parte perdute prin strîmbe judecăți, ba chiar prin directă și în putere răpire ; iar altă parte prin cheltueli impilătoare și fără folos ce erau osîndiți să facă, tîrîndu-se îndelungați și nenorociți ani pe la ușile tribunalelor [...]

De cîte ori venea cîte un domn nou, de atîtea ori megieșii răzeșilor, cei puternici, care pînă atunci le luase de mai multe ori cîte o bucățică de moșie, spre a legitima ceea ce răpise și a mai lua o bucată, se tînguiau Domnului că răzeșii i-au împresurat

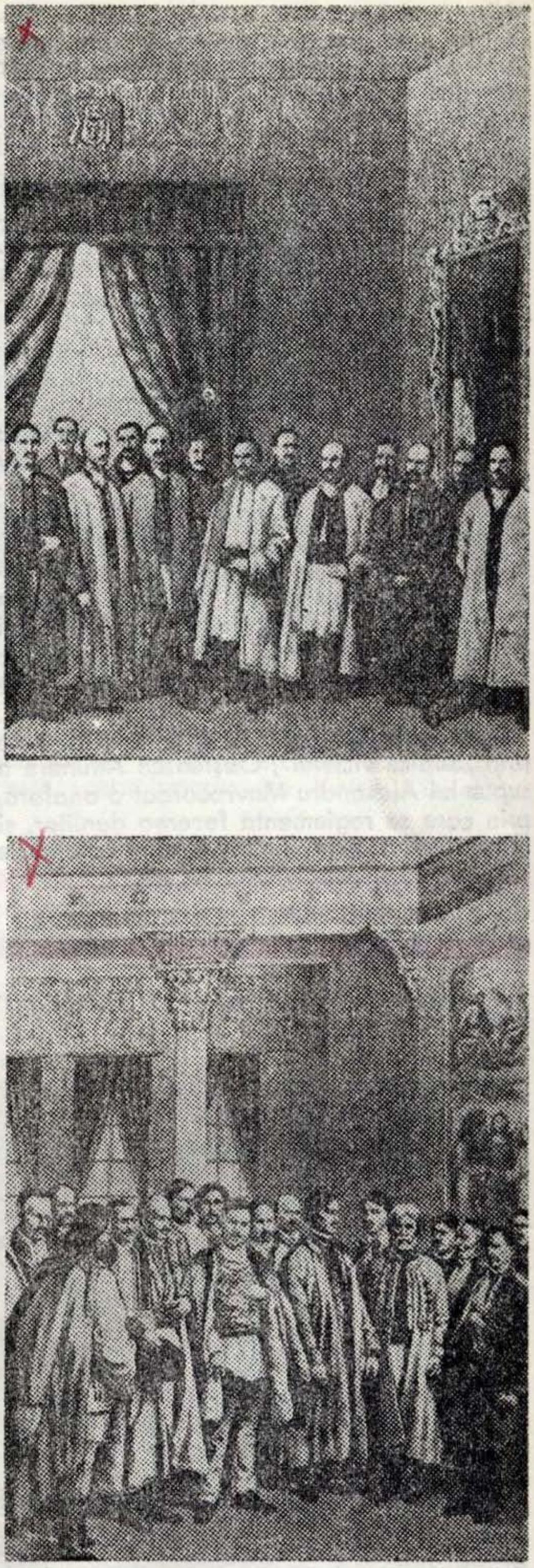

Deputați țărani în Divanul ad-hoc al Moldovei (sus) și al Munteniei (jos)

Țărance din Vrancea, vrednice urmașe ale răzeșilor

moșia sau că are schimburi ori cumpărături în moșia lor și ei o stăpînesc, ori nu voiesc a le recunoaște drepte ; scoteau îndată cărți de hotărîtură, cărți de judecată de la Domni, de la velitii boieri, și sub nume de împresurare, de îndreptarea hotarului, pe semne firești, pe semne înțelese sau cu drit de părtășie își mai făcea un document și așa mai lua de la bieții răzeși cîte o bucată de moșie [...]"

Obștească Adunare a votat, la 1834, legea pentru primirea reclamațiilor de împresurări, prin care se stipula ca aceste reclamații să nu poată fi făcute decît în termen de un an. După ce trecuse de mult acest termen, iese o deslegare prin care se hotărește că cineva se poate folosi, și după trecerea acestui termen, de reclamația făcută potrivnicului său.

„Această deslegare a dat drumul nelegiuirii și a spîrcuirii proprietății răzășești. S-au văzut proțesuri înființate de unde nu aveau ființă ; s-au văzut semnele cele mai firești răsturnate, movilele seculare schimbate în moșinoae, rîurile întoarse din cursul lor, podișurile prefăcute în văgăuni și șesurile suite pe vîrfurile dealurilor și ale munților ; s-au văzut reclamații că moșia cutare împresură cu o bucată de loc pe moșia cutare, și judecata a hotărît ca moșia întreagă să se dea acelui care reclamă, sub nume de împresurare, numai o parte dintr-însa.

Din astă stare de lucruri, mai multe moșii răzășești, ce mai rămăsese, mai s-au desființat cu totul, iar pe alte locuri li s-au lăsat numai vatra satului, încît, strîmtoriți din toate părțile, oprindu-li-se drumurile, apa de băut, adăpătorile vitelor, mulți din nenorociții răzeși au fost siliți a-și părăsi chiar vetrele strămoșești și a se împrăștia în lume, ori a se supune la megieșii lor, a face boerescuri și numai cu acest chip scăpau în pace [...]"

În urma acestei expuneri, deputații răzeșilor au cerut :

„Ca Obștească Adunare a țării să fie îndatorită de a numi din sînul ei o comisie de 18 bărbați probi și competenți, cari, într-un termin îndelungat de larg, să primească tînguirile împilaților, și cîte din aceste tînguiri le va găsi drepte, adică : cîte hotărîri se vor descoperi că nu sînt întemeete pe Reglement, pe legi sau pe regulele procedurii, ci pe deslegările, pe

drumul arbitrarului și a nelegalității, acele hotărîri, în sine fiind nule, să se declare desființate ; stăpînirile să se pună în statu-quo, adică : cum se găseau înaintea răpirii sau a aducerii întru împlinire a nelegiuitei hotărîri. Și cei ce se vor socoti în dreptate, să-și facă reclamațiile și să se judece după legi, prin instanțiile competente [...]"

Majoritatea Divanului ad-hoc nu a primit să discute această propunere. Astfel s-a terminat, prin un vot de trecere la ordinea zilei, singura încercare ce s-a făcut de a veni în ajutorul nenorociților răzeși.

Pentru hrana copiilor

Răzeșii nu au perdut moșiile lor numai prin judecățile strîmbe făcute de tribunalele din această epocă [...] ; ei au fost despoiați și prin alte mijloace. Între acestea, vom cita împrumuturile ce erau nevoiți să facă la vreme de nevoie, pentru a-și procura hrana lor și a copiilor lor.

Moșiile pierdute de răzeși, de la 1803 pînă în 1864, pot fi grupate în următoarele trei categorii :

1) Moșii pierdute în întregime ;
2) Moșii pierdute în parte și
3) Sate dispărute.

Studiul catagrafiilor și al condicilor [...] ne permite să aflăm cari sînt moșiile pierdute în întregime de răzeși în intervalul de la 1803 pînă la 1864. În adevăr, în aceste catagrafii și condici găsim un mare număr de sate, cari de la 1803 și pînă la 1833 erau trecute ca fiind stăpînite de răzeși, însă în cari la 1864 nu mai era nici un răzeș. Sătenii dintr-însele deveniseră clăcași și, în această calitate, fuseseră împroprietăriți conform legii lui Cuza Vodă. Este evident că aceste sate, împreună cu moșiile dimprejurul lor, trecuseră în stăpînirea marilor proprietari, iar sătenii, foști răzeși, consimțiseră să muncească boerescul în schimbul bucățelii de pămînt din care se puteau hrăni [...]

Sînt alte moșii răzețești pe care boierii nu au putut să le ia în întregime. Un număr de răzeși dintr-însele au izbutit să păstreze, cel puțin în parte, pămînturile lor ; ei au rămas răzeși în mijlocul unui mare domeniu. Cînd treci prin o asemenea moșie, vezi sforile proprietăților lor lungi, de la un hotar la altul, și înguste de nu se poate întoarce, nu un plug, dar nici un car pe ele, iar locul dimprejurul caselor, plantat cu arbori fructiferi sau cu vie, îți arată ce erau mai demult satele acestor gospodari [...]

(Urmare din pag. 13)

milioane de clăcași trei milioane de proprietari, a înapoia țării a cincea parte din pămîntul uzurpat [în sensul de închinat, înstrăinat — *n.r.*] de clerul grec locurilor sfinte, a da tuturor românilor, fără excepțiune, drepturile electorale de care era lipsită pe nedrept marea majoritate a națiunii, a constitui puternic egalitatea civilă și politică și, în fine, a traduce în fapte mai toate dorințele Divanurilor ad-hoc din 1857 [...]

Principe, A.I. Cuza"

(Textul integral în Arhivele statului București, microfilme Franța, rola 13, vol. 29, f. 316—317 ; original în limba franceză)

IUBIREA DE POPOR ȘI IUBIREA POPORULUI

După moarte, atunci cînd popularitatea sa nu mai reprezenta o primejdie pentru monarhie și reacțiune, numele și faptele lui Cuza au fost adesea elogiate de oficialități de fiecare dată însă deformîndu-se, în întregime sau în parte, adevărul istoric.

Reprezentanții forțelor democratice s-au ridicat cu hotărîre împotriva acestor denaturări, exprimîndu-și dragostea și prețuirea față de marele domnitor.

„[...] Cuza a fost sărbătorit, lui Cuza i s-a dezvelit monumentul, Cuza a fost declarat cel mai mare erou al neamului. Bine, foarte bine. Dar Cuza n-a domnit pînă la moarte. Cuza a fost detronat și izgonit din țara sa. Și, vorbindu-se atîtea ceasuri despre Cuza, nimeni nu și-a amintit despre acest mare eveniment din viața lui, nimeni nu s-a întrebat, n-a spus pentru ce și de **ce Cuza a fost detronat** [...]

Nu puteau reacționarii vorbi despre «democratul» Cuza ; nu putea regele reacționar, piedica cea mai mare a democrației românești, distrugătorul de caractere, să permită un discurs în care s-ar fi vorbit despre Cuza democratul. Nu se putea vorbi despre iubirea de popor a lui Cuza, despre iubirea poporului pentru Cuza de către oamenii care opresc poporul de la orice manifestație, de către oamenii care au bătut, schingiuit și împușcat poporul. Nu putea permite Vodă-Carol ca în fața lui să se vorbească de iubirea pe care și azi țăranii i-o păstrează lui Cuza, căci i s-ar fi urcat tot sîngele în obraz, amintindu-și că dînsul nu are nici o legătură cu acest popor, că niciodată n-a venit în mijlocul lui, niciodată nu s-a interesat de nevoile lui [...]"

(„Serbările de la Iași", articol publicat în „România muncitoare" din 3 iunie 1912)

Grupaj realizat de
MARIAN ȘTEFAN
G. D. ISCRU
SANDA RACOVICEANU

O ctitorie a unui domn moldovean

Dintr-un număr anterior, cititorii revistei au aflat despre Dimitrie și Grigore, cei doi fii din prima căsătorie a lui Sturdza domnitorul moldovean care și-a părăsit scaunul în mai 1849. Din cea de-a doua căsătorie, cu Smaranda Vogoride, fiica prințului de Samos, Sturdza a mai avut doi copii : Maria (căsătorită cu prințul Constantin Gorceakov, la un moment dat prim-ministru al Rusiei), și Mihail, decedat la vîrsta de 17 ani și înmormîntat la Baden-Baden. Poate o dragoste nefericită sau poate pierderea unei sume importante la cărți l-a făcut pe tînărul Sturdza să-și curme viața și, odată cu ea, să pună capăt speranțelor tatălui său de a-și mai vedea vreodată numele legat de scaunul domnesc.

Pe lîngă o vilă la Sorento, în Italia, Sturdza mai avea una și în centrul stațiunii Baden-Baden. Luxul și eleganța seratelor lui au rămas multă vreme în amintirea contemporanilor. Una din pricinile acestei risipe era dorința fostului domn de a-și recăpăta tronul. El își urmărea cu perseverență țelurile, colecționînd „relații" utile în lumea internațională. Stațiunea Baden-Baden avea mare căutare, atît pentru apele sale termale, cît și pentru minunata ei așezare la poalele munților Pădurea Neagră, pe cursul mijlociu al Rinului. Veneau aici de pretutindeni oameni avuți, politicieni celebri și nume ilustre în cultura timpului. Sturdza încerca să le cîștige prietenia sau cel puțin bunăvoința, folosind averea fabuloasă, adunată cît fusese domn și care se ridica, după unii, la 125 milioane de franci aur. Hitler a cerut dărîmarea „vilei Sturdza" : după cît se pare, motivul nu a fost de ordin urbanistic. Aflînd de bogăția celui care o clădise, Führerul sperase să găsească aurul ascuns în ziduri, după obiceiul oriental.

Din vremea lui Sturdza a rămas o biserică singuratică, străjuită de stejari masivi, căreia localnicii îi spun „Capela românească Sturdza" și care este un interesant monument de artă. Proiectată de renumitul arhitect Léon de Klenze (1787-1864), care, printre altele, a construit și biserica Sf. Isaac din Leningrad, și de G. Dollmann, ea a fost împodobită de cunoscuți artiști ai vremii, germani și străini. Lăcașul poartă amprenta stilului bizantino-rus ; se remarcă însă și elemente românești, mai ales în decorația interioară. Pe peretele dinspre apus al bisericii se află tabloul votiv al familiei, pictat pe plăci mari de aramă, de către pictorul francez Perignon (în 1866 la Paris). Demne de semnalat sînt icoanele românești ale bisericii, elementele lor decorative constituind veritabile opere de artă ; nu mai puțin interesante sînt odoarele de cult, candelabrele și sfeșnicele de argint, evanghelia împodobită cu pietre prețioase, vasele de cult și odăjdiile dăruite de ctitori.

Din spusele localnicilor se știe că Sturdza a supravegheat personal lucrările de construcție și a adus meșteri din țară.

Lucrările de renovare ale casei parohiale, construită în aceeași perioadă, au scos la iveală sobele lucrate după obicei românesc (cu fumuri încrucișate).

Anumite elemente arhitecturale ce împodobesc biserica sînt asemănătoare cu cele ale unei alte ctitorii sturdzene din Iași, anume biserica Bărboi.

Din documentele păstrate în arhiva Consiliului de administrație al Fundației „Principele Mihail Sturdza", reiese că înălțarea bisericii și înzestrarea ei ar fi costat 2 milioane de guldeni germani.

C. C. G.

Unul din stejarii ce umbresc intrarea în capelă a fost adus în țară de domnul moldovean

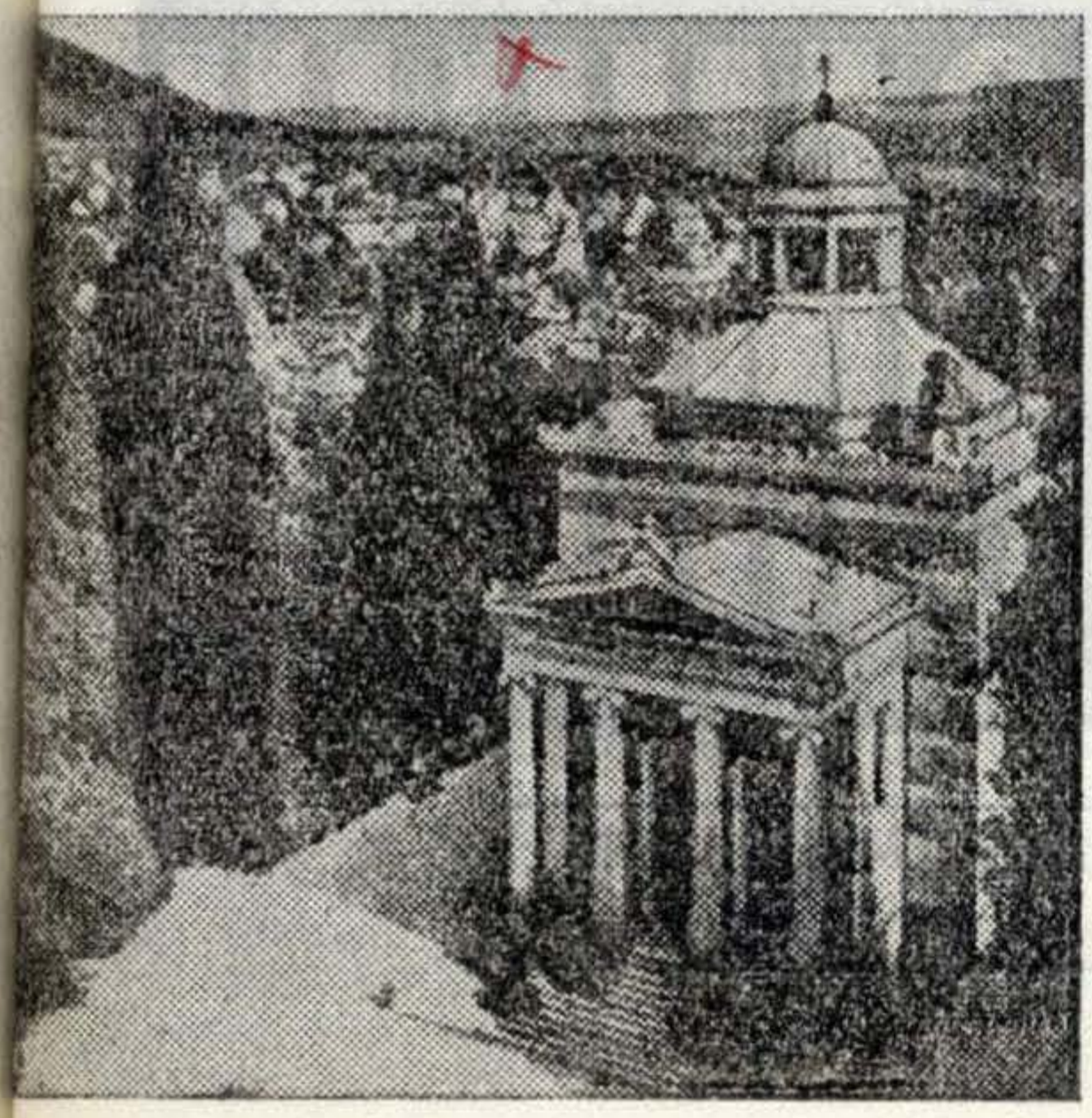

Începuturile „lumii dintîi“

Cu cît omenirea înaintează pe calea făuririi conștiente a istoriei viitoare, cu atît omul pătrunde mai adînc în tăcerea mileniilor trecute, căutînd să afle unde, cînd și cum s-a-nfăptuit „începutul lumii dintîi“. Pentru ce oamenii au fost și sînt frămîntați de asemenea întrebări? De ce în toate credințele, legendele și miturile popoarelor din toată lumea și din toate timpurile întrebările despre obîrșia omului, a lucrurilor și a lumii sînt nelipsite și lămurite în fel și chip? Ce au aflat oamenii — și cum — despre „începutul lumii dintîi“?

VÎRSTA OMULUI

dr. DARDU NICOLĂESCU-PLOPȘOR
cercetător principal la centrul de cercetări antropologice

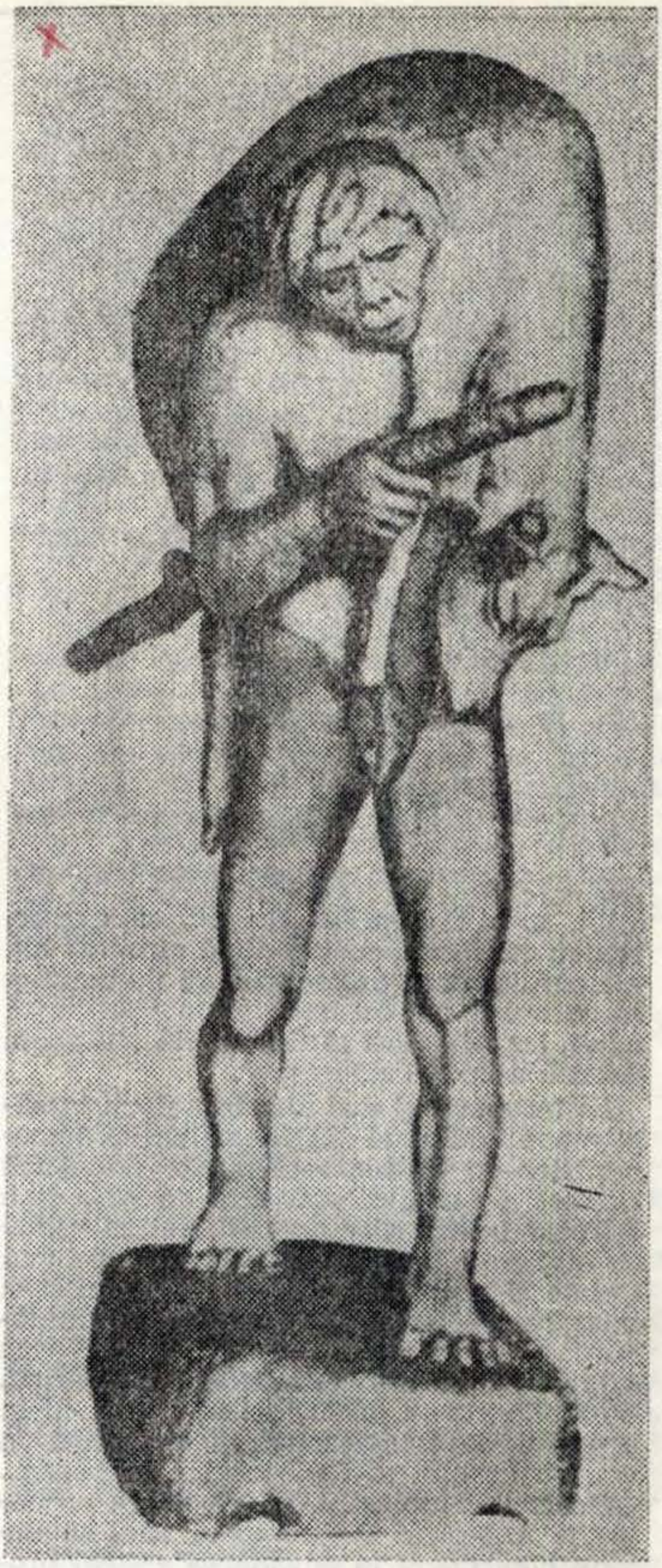

Sinanthropul se întoarce de la vînătoare (vezi și clișeele din vecinătatea titlului : în stînga — Sinanthropul, în dreapta — omul de Neanderthal). Reconstituirea aparține cunoscutului sculptor sovietic M. M, Gherasimov

Cade „adevărul" biblic

În nici o ramură a științelor naturii nu au fost dezbateri mai aprige și neînțelegeri mai mari ca în jurul fiecărei descoperiri legate de problema originii omului și a evoluției lui.

La început, situația era explicabilă. Spre deosebire de plante și animale, care puteau fi binecunoscute prin studierea unui număr foarte mare de exemplare, rămășițele de oameni fosili, fragmentare și de obicei prost conservate, erau atît de puține încît nu constituiau dovezi îndeajuns de grăitoare ca să poată convinge imediat. Pe de altă parte, omul, vrînd să-și afle locul pe care îl ocupă în natură, devenea propriul său clasificator. Și nu-i era tocmai ușor să se așeze — singur — alături de celelalte viețuitoare, mai cu seamă că, mai înainte de a se fi făcut întîile descoperiri de oameni fosili, înainte ca știința să fi acumulat suficiente dovezi despre originea lui animală, omul „cunoștea" un singur adevăr despre sine : „adevărul biblic". De aceea, cele dintîi dovezi au fost primite cu neîncredere. Descoperirile lui Boucher de Perthes, în 1824 la Abbeville (în Franța), care dovedeau că omul a fost contemporan cu marile mamifere de mult dispărute, zise pe atunci „antediluviene", adică înainte de potop, au fost confirmate de învățați după 35 de ani. Primele oseminte fosile ale Omului de Neanderthal, descoperite în 1856 de Fuhlrott pe valea rîului Neander în Germania, au fost acceptate după o jumătate de veac de controverse. Aceeași soartă a avut-o și Pitecanthropul de la Trinil, în insula Java, găsit de medicul olandez Eugène Dubois în 1891—1893. Controversele au durat 30 de ani și n-au încetat decît odată cu descoperirea Sinanthropului la Ciu-Ku-Tien, în China. Iar don Marcellino di Sautuola, descoperitorul picturilor din peștera Altamira, a închis

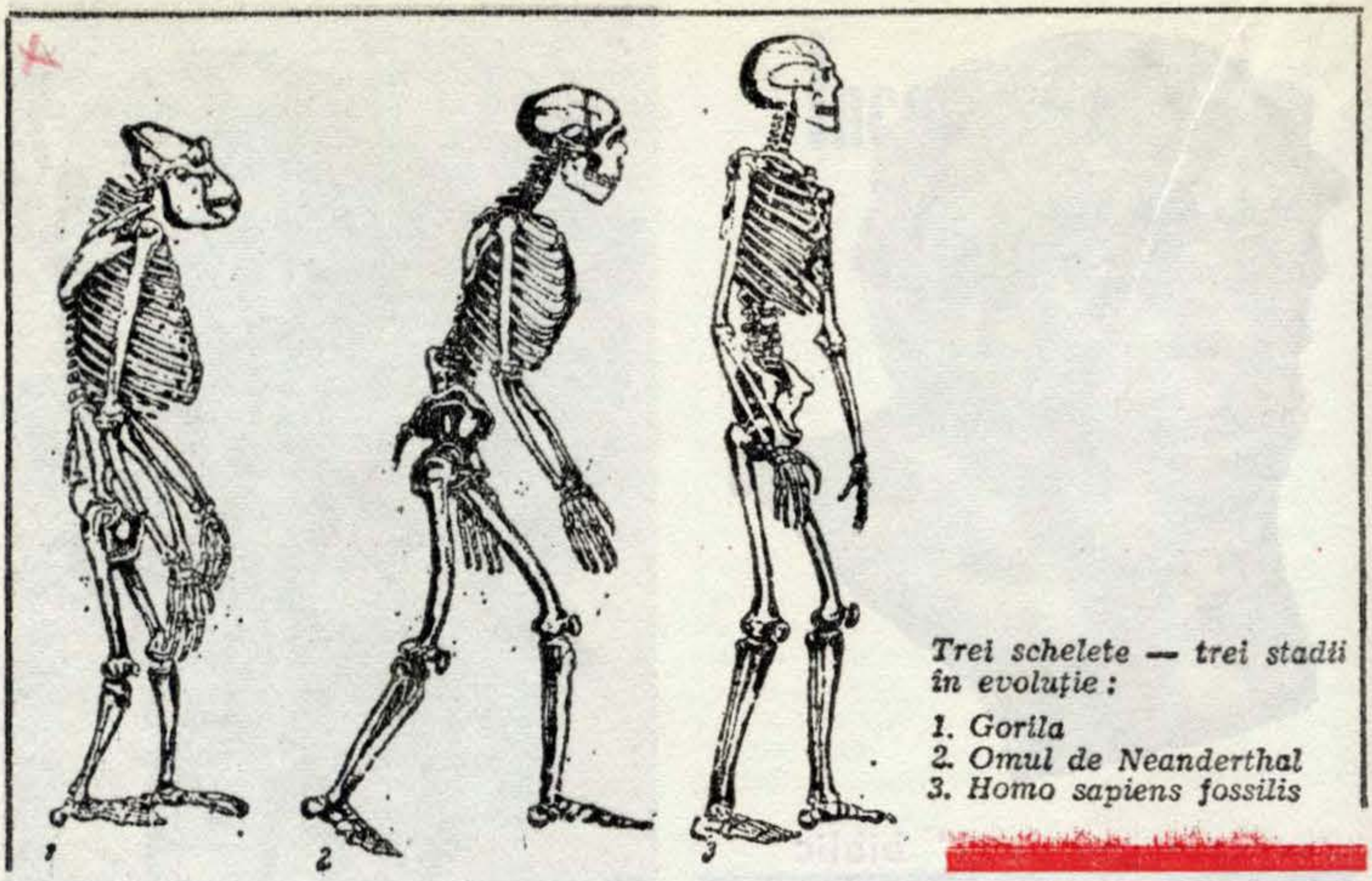

Trei schelete — trei stadii în evoluție:

1. Gorila
2. Omul de Neanderthal
3. Homo sapiens fossilis

ochii, socotit și privit de toți ca excroc, pentru ca, foarte curînd după moartea lui, extraordinara sa descoperire să fie unanim recunoscută de cei mai mari savanți ai lumii, iar Altamira să fie numită... „Capela Sixtină a artei cuaternare".

La începutul și mai ales în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, lanțul descoperirilor de oseminte și unelte de piatră cioplită ale omului străvechi, la care s-au adăugat informațiile și materialele culese de etnografi în călătoriile lor în cele mai izolate și necunoscute regiuni ale lumii și interpretate în spiritul teoriei revoluționare a lui Charles Darwin, ca și teza antropogenetică fundamentală formulată de F. Engels cu privire la rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om, au început să facă lumină în bezna... „adevărului biblic". Venise vremea ca dovezile materiale despre omul fosil să devină hotărîtoare în elucidarea acestei probleme. Oseminte ale omului străvechi, unelte de muncă făurite din piatră cioplită, cărbuni din vatra focului, precum și resturi ale animalelor vînate, mărturii din acele vremuri tăinuite în adîncurile peșterilor, în malurile înalte ale vechilor rîuri ori în aluviunile cărate și depuse de apele lor, sînt scoase la lumină și, treptat, *încep ele să vorbească* despre primii oameni, despre munca și viața lor.

Patru milioane de ani

Treptele evoluției omului în dezvoltarea lui istorică de-a lungul a aproape patru milioane de ani — de la origine și pînă în zilele noastre — sînt cunoscute azi nu numai specialiștilor. Este unanim admisă teza antropogenetică formulată de F. Engels cu privire la rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om.

Eliberarea mîinilor de funcția de sprijin în timpul mersului, prin dobîndirea unei stațiuni și a unui mers biped — condiție indispensabilă pentru ca mîinile să devină cu adevărat mîini omenești —, a început a fi realizată de o specie de maimuță fosilă numită *oreopitec*, „maimuța munților". Știm că acest proces s-a produs încă acum aproape douăsprezece milioane de ani. Știm, iarăși un fapt important, că maimuțele antropomorfe *actuale* — și probabil tot astfel și *cele fosile* — trăiesc în grupuri familiale alcătuite de obicei din 2—3 masculi, 3—5 femele și puii lor care rămîn în cadrul grupului pînă la pubertate, cînd îl părăsesc pentru a-și constitui și ei grupuri aparte. Or, pubertatea la antropomorfele actuale se realizează în jurul vîrstei de 7—9—11 ani, ceea ce denotă *o dezvoltare mai lentă decît la celelalte specii de maimuțe*, avînd consecințe de cea mai mare importanță : o îndelungată „ucenicie" în cadrul grupului familial.

Urmare a aceluiași proces (lent) este, de asemenea, dezvoltarea cerebrală. Munca socială, conștientă, a modelat necontenit omul nu numai în evoluția sa comportamentală, ci și în cea morfologică. Este aici un adevăr absolut obiectiv, pe care-l constatăm — ca pe un rezultat al unui adevărat experiment de laborator — în decursul întregii istorii evolutive a umanității.

De la primele descoperiri și pînă în zilele noastre, grație lucrărilor desfășurate mai cu seamă în ultimii 20—25 de ani de numeroși cercetători de renume mondial, dintre care amintim pe prof. L.S.B. Leakey, prof. Camille Arambourg, Yves Coppens, prof. Ralf von Koenigsvald, am ajuns să cunoaștem cît de largă a fost răspîndirea Omului de Neanderthal, din vestul Europei pînă în sud-estul Asiei, în Java, și pînă în sudul Africii, în Rhodesia ; a Pitecanthropului cunoscut sub diferite denumiri : Sinanthropul în China, Omul de Heidelberg în Germania, Omul de la Wertesszöllös în Ungaria, Atlanthropul în Algeria și Telanthropul în sudul Africii, care a ocupat și el partea locuibilă a celor trei continente.

Omului de Neanderthal, creatorul și purtătorul culturii numită de așchii „musteriene", primul stăpîn al meșteșugului obținerii focului, i-a urmat omul fosil de tip actual — Homo sapiens fossilis —, creatorul culturii lamelare și al minunatei arte rupestre, iscusit vînător, inventatorul suliței, harponului și arcului cu săgeată, care surprindea vînatul în fugă, de la distanță.

Pitecanthropul și Sinanthropul — creatorii toporașelor de mînă și cei dintîi oameni care au folosit focul luat din natură pentru nevoile lor de viață — au fost considerați înaintașii omului de Neanderthal și urmașii australopithecilor. Aceștia din urmă au fost socotiți, abia după aproape 35 de ani de dispute și controverse, drept unii dintre cei mai vechi strămoși ai noștri, făuritorii „culturii de prund", documentată astăzi nu numai pe întinsul continentului african, ci și în Europa și Asia.

Cercetătorii s-au întrebat dacă nu cumva există unelte făurite conștient, într-o etapă mai veche ? Analizînd cu atenție, ani în șir, mii și mii de oase sparte pentru extragerea măduvei, descoperite în stratele de locuire ale australopithecilor de la Makapansgat (Africa de sud), profesorul Raymond Dart a dovedit nu numai că *unele oase sparte* au fost folosite *ca unelte*, dar că au fost *făurite chiar și cîteva unelte compuse*, un fel de pumnale realizate dintr-un os de antilopă, în care era înțepenit, în canalul medular, ca într-un mîner, un vîrf de corn, cu vîrful ascuțit în afară.

În urma descoperirilor și discuțiilor purtate pînă în prezent, australopithecii au ajuns să reprezinte astăzi, în accepția aproape generală a antropologilor și arheologilor, *prima etapă* evolutivă din istoria omenirii. Ei sînt făuritorii celei mai vechi civilizații din cîte cunoaștem pînă azi, a cărei vîrstă numără mai bine de 3 700 000 de ani, după cum ne-o dovedesc descoperirile recente din Etiopia, pe valea rîului Omo.

Cea mai veche etapă de muncă conștientă

Nenumărate cercetări făcute pînă în prezent documentează — în țara noastră — existența Pitecanthropului, a Omului de Neanderthal și a omului fosil de tip actual (Homo sapiens fossilis) în numeroase locuri : pe vechile terase ale rîurilor și în straturile de locuire din peșteri. Craniului uman de la Cioclovina, descoperit întîmplător, i se alătură altul mai vechi, cel din Peștera Muierilor (Baia de Fier). Vîrsta acestuia din urmă stabilită pe baza analizelor de laborator cu metoda carbon 14, este de circa 29 000 de ani (numărul probei de laborator Mo-105).

Pentru sfîrșitul epocii pietrei cioplite — epipaleoliticul — menționăm cercetările de la Schela Cladovei, lîngă Turnu-Severin, unde, începînd din 1965 și pînă în prezent arheologii M. Davidescu și V. Boroneaț au descoperit osemintele umane fosile provenite de la peste 20 de indivizi. În zona Porților de Fier, la Cuina Turcului, au fost puse în evidență de către Al. Păunescu primele manifestări de artă ale oamenilor epipaleolitici : cîteva piese de os gravate foarte frumos.

O atenție deosebită a fost acordată însă și cercetărilor privind etapele de început ale procesului de umanizare : epoca pietrei cioplite. Descoperirea unor unelte de piatră cioplită aparținînd „culturii de prund", la început pe valea Dîrjovului, lîngă Sla-

Șantier de lucru la valea lui Grăunceanu

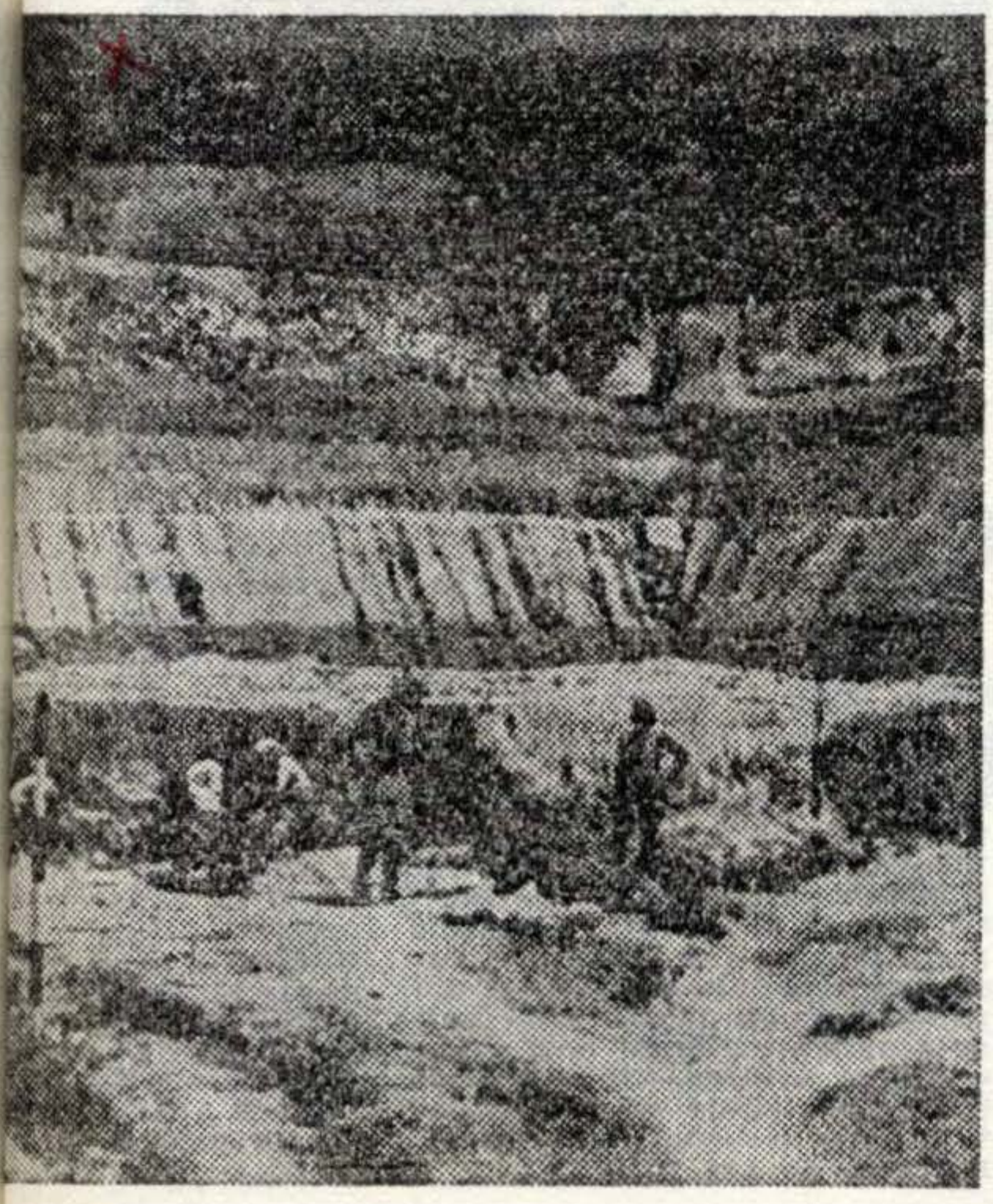

tina, și mai apoi pe valea Dîmbovnicului, lîngă Pitești, pe valea Oltului, la Fărcașele, lîngă Caracal, și în apropiere de valea lui Grăunceanu, la Bugiulești, au făcut dovada că și etapa de început a paleoliticului, vremea în care au viețuit australopithecii, este bine reprezentată pe teritoriul țării noastre.

În valea lui Grăunceanu însă, descoperirile coboară mai jos în timp, *pînă dincolo de începuturile epocii pietrei cioplite.* E vorba de o bogată serie de unelte de folosință permanentă, făurite intenționat, din oasele animalelor care le-au servit oamenilor drept hrană, *unelte aidoma celor descoperite de profesorul Raymond Dart*, în sudul Africii. Dar în vreme ce uneltele din os — cu tipuri funcționale variate, pentru străpuns, zdrobit, tăiat, despicat — denotă o experiență îndelungată și o bună cunoaștere a tehnicii de prelucrare a osului, în mod paradoxal piatra — deși adusă intenționat de la zeci de kilometri depărtare — rămîne în stare naturală, fiind folosită fără nici cea mai stîngace încercare de prelucrare și de cioplire. Aceasta l-a îndreptățit pe regretatul meu părinte, profesorul C. S. Nicolăescu-Plopșor, să susțină că ne aflăm aici, la Bugiulești, în fața *celei mai vechi etape de muncă conștientă*, pe care a numit-o *pre-paleolitică*, deoarece e premergătoare „culturii de prund" cu care începe epoca pietrei cioplite.

Descoperirile de pe valea rîului Omo, în Etiopia, făcute în 1967 și mai ales în 1968, sînt de-a dreptul senzaționale prin analogiile și concluziile pe care le prezintă. Timp de aproape două milioane de ani au coexistat, în această regiune, un australopithec mai robust, cu un regim alimentar predominant vegetarian, de tip Paranthropus, alături de un alt tip de australopithec, mai gracil și cu un regim omnivor de tipul micului Homo habilis, acesta din urmă fiind considerat astăzi în unanimitate ca cel dintîi și cel mai vechi „om în formare". Faptul că pentru o perioadă de viețuire atît de îndelungată aici nu s-a descoperit nici măcar o singură unealtă de piatră cioplită, ci numai oase sparte intenționat și folosite ca unelte, vine să *confirme concluzia, formulată pe baza descoperirilor din valea lui Grăunceanu, de la Bugiulești, că în istoria culturală a umanității a existat o etapă timpurie prepaleolitică.*

Numeroși oameni de știință care ne-au vizitat țara și au examinat descoperirile din valea lui Grăunceanu au subliniat importanța deosebită a acestei descoperiri, socotind-o ca „prima stație a australopitecului din Europa" (L. Vertes, J. Barta, K. Valoch) și „atît de neașteptată încît e greu de crezut că va mai fi descoperită în altă parte în Europa" (Müller, Beck); ei au apreciat că aceasta ar reprezenta „o cotitură hotărîtoare pentru istoria antro-

Unealtă pentru despicat a străvechilor locuitori ai țării noastre. Materia primă: osul de elefant

pologiei în Europa" (Raymond Dart), descoperirea uneltelor de piatră necioplită, aduse intenționat de la mare depărtare și folosite în mod conștient avînd o foarte mare importanță, deoarece ele „pun problema celei mai timpurii etape din istoria umanității" (R. Feustel).

Dar nu numai culturile materiale din paleolitic și de mai tîrziu, ci și oamenii care au trăit în neolitic, în epoca bronzului și a fierului, în perioada migrațiilor popoarelor și chiar și pînă în feudalismul tîrziu ne sînt din ce în ce mai bine cunoscuți în urma descoperirilor tot mai numeroase de necropole și a studiilor antropologice, ceea ce ne îngăduie să reconstituim și fizionomia lor.

* * *

Și, ca un fir conducător, de legătură peste veacuri, din marea sinteză culturală și etnică daco-romană, care a dus la formarea poporului și a limbii române, se desprind o seamă de trăsături antropologice pe care le întîlnim la populația actuală, ca o caracteristică esențială a unității de structură antropologică păstrată de-a lungul veacurilor mai liniștite ori mai tulburi ale istoriei noastre milenare.

Notă: In intervalul dintre redactarea și tipărirea acestui articol, antropologia istorică a înregistrat noi succese, confruntate într-o sesiune internațională sub egida UNESCO la Paris. 146 de specialiști, dezbătînd problema originii omului modern, ne dau temeiuri să revizuim vechile concepte și definiții ale antropologiei clasice și să întrezărim pe baza ultimelor descoperiri, existența unei singure specii umane — Homo Sapiens — începînd cu etapa australopitecului. Originile omului modern coboară astăzi pînă aproape, dacă nu chiar peste patru milioane de ani vechime.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

OR SĂ SE SCHIMBE, VOTEZ...

S-a început astăzi în adunare discuțiunea generală a bugetelor. Steagul reacțiunii, ca s-o numim astfel, s-a ridicat destul de franc de fracțiune *. Mai mulți dintre representanții sei, precum d. G. Brătianu și d. Codrescu, au vorbit mult și lung spre a conchide la nevotarea bugetelor. Argumentele pe care și-au bazat conclusiunea lor au fost foarte curioase. Dupe ce d-lor au afirmat că toate merg rău și au insistat îndeosebi asupra stării celei rele a finanțelor noastre și asupra deficitului ce ne bîntue și golului ce au lăsat bugetele din 1869 adică cele din 1868 ale d-lui Ion Brătianu, au conchis că spre a se ameliora astă situațiune, spre a se acoperi deficitul și a se împlea golul să mergem tot cu deficitul de peste 22 de milioane franci. Minunată logică și excelent patriotism.

Eată ce deputați au trimis unele colegiuri din țară. Deputați care resping un buget cum este cel pentru 1870, prin care deficitul s-a redus la 11 milioane, spre a se sprijini pe un buget în care deficitul este de 22 milioane.

PRESSA din 5 martie 1870

NU S-A LUAT ÎN CONSIDERARE VOINȚA ȚĂRII

Ziarul „Informațiunile bucurescene" reproduce din „Gazeta satelor" un comentariu în legătură cu situația din țară după patru ani de la aducerea domnitorului străin, scriind :

„Și țeara nu se pare a fi astăzi mai mulțămită ca atunci.

Care să fie causa acestei nemulțumiri ? Noi respundem că nemulțămirea provine din causă că nu s-au luat în băgare de seamă voința țărei...

Acum sîntem eșiți afară din toată rîndueala constituțională. Ce este de făcut ? Se întreabă fiecare. Noi respundem [...] că trebuie să se apuce iară-și lucrul din capet de acolo de unde am sclintit-o, adică : să se întrebe încă o dată alegătorii SUVERANI AI TĂREI și să se lase ca singuri să respundă fără nici o influență morală...

Să se lase anume ca sătenii să-și trimită ei singuri din sînul lor deputați, fără ca să mai cuteze cineva prin influența morală sau materială ca să usurpe drepturile lor. Și atunci de bună seamă, ceeace se va face bine va fi bine făcut, și toată lumea se va supune fără a avea dreptul a se mai plînge"...

GAZETTA SATELOR din martie 1870

REGII COSTĂ SCUMP

Ședința din 11 martiu

Se supune consiliului referatul D-lui cap al secțiunii Administrative prin care se arată că creditul acordat primăriei pentru ceremonia primirii în Capitală a M.M.L. Lor Domnului și Doamnei și pentru balul ce s-a dat cu această ocasiune, s-a sleit remîind numa suma de lei 83, bani 39, pe cînd mai sunt de plată alte cîte-va sume pe care le arată...

Lei bani

345 D-lui Leidesdorf pentru împlinirea sumei de 60 de galbeni cu care s-a contractat transcrierea actului de căsătorie al M.M.L. Lor într-un registru ad-hoc.

190 D-lui Voneberg în comptul întreprinzătorului facerii brazilor adunați pentru lucrarea ce cel d-inteiu a făcut la brazi.

1 300 Rămași a se mai răspunde D-nei Lița Ioanid spre împlinirea sumei de galbeni 200, prețul costumului național oferit M. Sale Doamnei.

1 433,33 D-lui L. Pavelescu, directorul fontanelor prin așezarea în două rînduri a unei fontane în sala teatrului pentru bal, după comptul d-lui Pavelescu ce s-a văzut și ce s-a aprobat.

3 268,33 Peste tot, pentru care se acordă primăriei un nuou credit extraordinar, asupra căruia se va cere și aprobarea D-lui ministru de interne.

PRESSA din 11 martie 1870

POȘTA DE ODINIOARĂ...

Avînd urechea în lume, auzim din toate părțile, de la locali și streini, că poșta română cu toate dificultățile timpului, căile nepracticabile drumurile sparte, podurile rupte, revărsarea apelor, nu lipsesce d-a fi foarte esactă cu purtarea corespondențelor și a tot ce depandă de ramul **telegrafo-postale...** Aceasta ne bucură nu puțin, și ne face a tresălta inima, auzind vorbindu-se de bine de ai noștri.

PRESSA din 21 martie 1870

SPRE GLORIA ARTEI ROMÂNE

Duminecă, zice un surezător afiș, MILLO, care s-a însănătoșit, va da o alegere din cele mai frumoase piese ce a creat. Cine nu va merge să mai vadă pre acel artist cărui am dori o vieață eternă spre gloria artei române ?

(27 martie)

*

Două trupe naționale s-au format : una Uniunea artistică sub conducerea d-lui Pascaly și alta sub a d-lui St. Velescu. Prima începe seria reprezentațiunilor ei cu „Dama cu camelii" și secunda cu „Bastardul", o piesă nouă și care avu mare succes în Paris. Urăm ambelor societăți succes bun.

INFORMAȚIUNILE BUCURESCENE din martie 1870

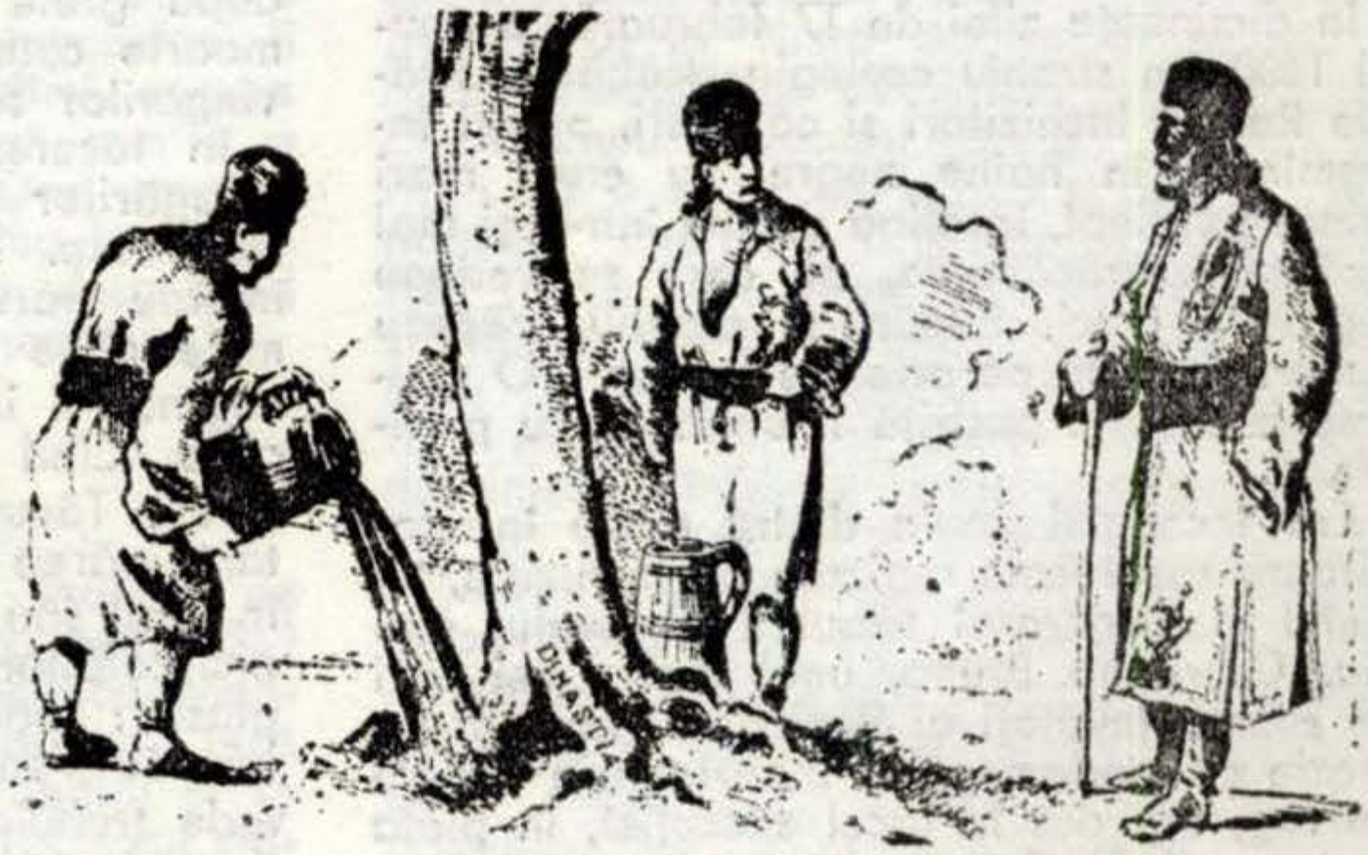

„Oricît l-ai uda, tot se usucă"

Din DARACUL din 22 martie 1870.

* Opoziție.

„Pe mine mă puteți arde, dar adevărul spuselor mele nu-l puteți distruge. Secolele viitoare mă vor înțelege și mă vor prețui"

Un titan al erudiției, al spiritului și al caracterului: GIORDANO BRUNO

ROGUL

VALERIU BUDURU

În dimineața zilei de 17 februarie a anului 1600, un straniu cortegiu străbătea străzile Romei. Inchizitori și călugări, preoți înveșmîntați în haine negre, cu cruci mari prinse pe piept, însoțind un om într-o și mai ciudată îmbrăcăminte, pe care se vedeau zugrăvite cruci, flăcări și diavoli, pășeau sumbri și tăcuți pe arterele orașului. O mulțime imensă și pestriță îi urmărea cu privirile.

Era începutul unuia dintre acele înfricoșătoare spectacole regizate de Inchiziție, temutul și sîngerosul tribunal al evului mediu. Giordano Bruno, unul dintre cei mai de seamă învățați ai Renașterii, învinuit de erezie și condamnat la moarte prin ardere pe rug, era dus la locul execuției, în piața Campo di Fiori.

La capătul drumului, totul era pregătit și condamnatul fu legat de stîlpul care se înălța în mijlocul rugului. Curioși și, totodată, înfricoșați, invitații se înghesuiau să vadă mai îndeaproape chipul celui care, după grele și nesfîrșite cazne, înfrunta o moarte cumplită, rămînînd credincios convingerilor sale.

În tăcerea ce se lăsa, răsunară vocile călugărilor însărcinați cu oficierea slujbei religioase. În pauzele dintre litanii, ei îl invitau stăruitor să folosească măcar ultimele clipe spre a-și „mîntui sufletul", renegîndu-și ideile. Dar condamnatul nu-i asculta. Cînd i se întinse crucea, refuză s-o sărute. Tăcut, cu privirea pierdută în depărtare, părea absent la cele ce se petreceau în jurul său și nu implora milă nici cerului, nici călăilor. Doar în două rînduri i se auzi glasul : mai întîi, adresîndu-se învățăcelului său Ventimilia, îi spuse că tot ceea ce vede trebuie să-i servească drept exemplu, și apoi, simțind arsura flăcărilor, își îndreptă privirea către inchizitori, strigîndu-le cuvinte ce aveau să străbată veacurile :

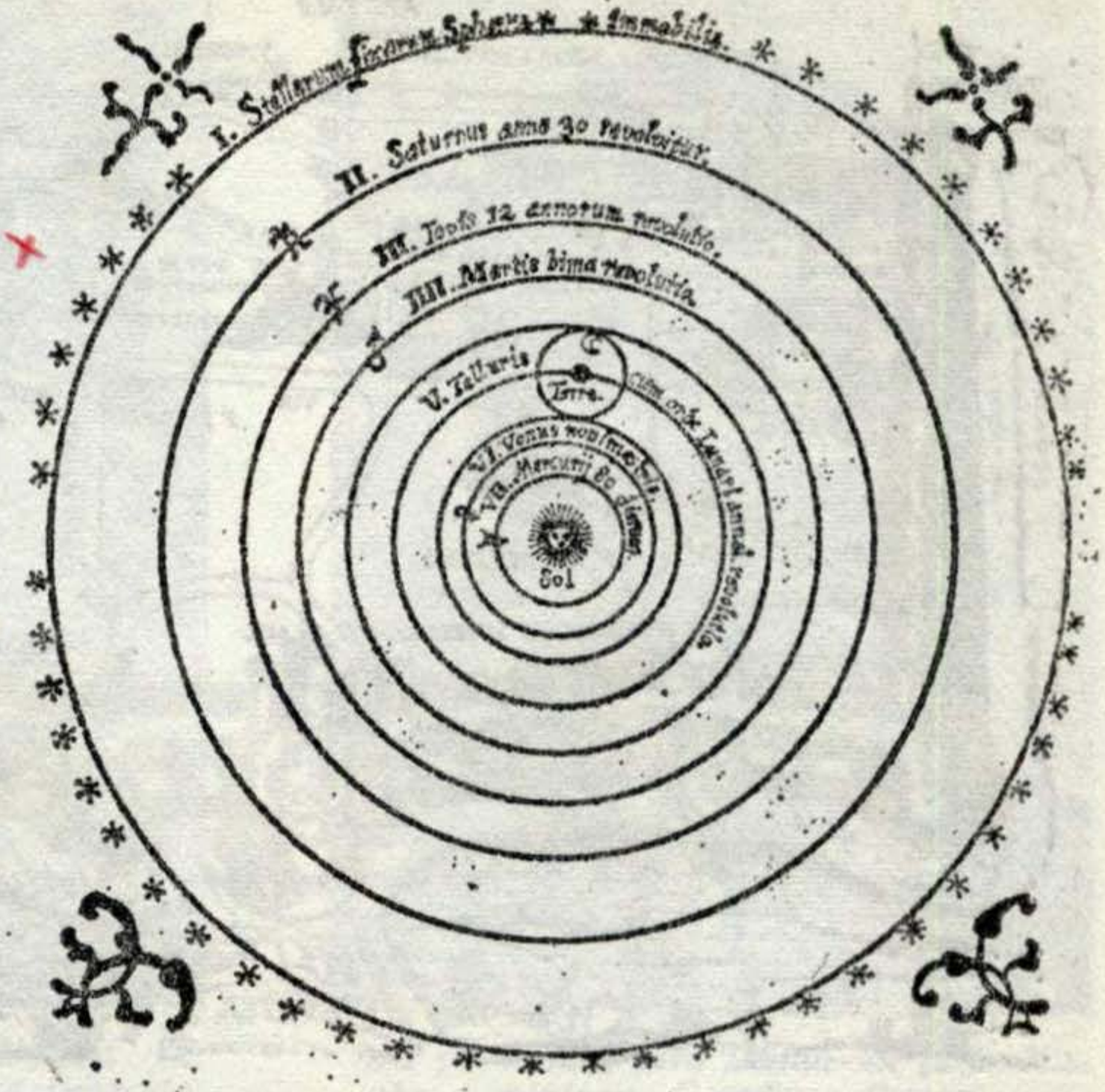

Imaginea sistemului solar al lui Copernic, din opera sa principală, *De Revolutionibus Orbium Coelesticum*

Din „vina" cîtorva cercuri concentrice — temniță, tortură și moarte. Pentru că așa arăta imaginea sistemului solar de la care a pornit Giordano Bruno în dezvoltarea concepției sale despre univers

DIN CAMPO DI FIORI

„Pe mine mă puteți arde, dar adevărul spuselor mele nu-l puteți distruge. Secolele viitoare mă vor înțelege și mă vor prețui".

Limbile de foc și fumul înecăcios îi curmară glasul. Cînd totul se sfîrși, cenușa trupului său fu zvîrlită în vînt pentru a șterge orice urmă a ereziei. Dar precauțiunea a fost zadarnică. Gîndirea lui Giordano Bruno a luminat o epocă, deschizînd omenirii drumuri noi spre cunoaștere.

DOMINI CANES

Cu trei decenii și jumătate înainte de execuția din Campo di Fiori, prin 1563 sau 1564, mănăstirea San Dominico Maggiore din Neapole primea în sînul său încă un fiu, pe călugărul Giordano. Inițial el se numise Filippo, așa cum atesta registrul stării civile din localitatea Nola, și era fiul lui Giovanni Bruno. După unii, acesta fusese „om de arme", care-și pierduse averea datorită unor împrejurări vitrege; după alții, fusese un simplu croitor. Mama lui era spălătoreasa Flaulisa Savolino. Ce îl aducea pe tînărul în vîrstă de numai 16 ani în rîndul călugărilor dominicani, acești „cîini ai Domnului" (Domini canes)? Nu atît dorința de a cutreiera lumea pentru a propovădui smerenia față de cuvîntul bisericii sau a cere donații destinate treburilor sfinte, ci setea de învățătură. Mănăstirile erau pe atunci singurul loc unde cei săraci puteau cerceta slova cărții. Ordinul dominican, înființat încă din secolul al XIII-lea ca reazem al papalității împotriva mișcărilor populare considerate eretice, cerea discipolilor săi cunoștințe nu numai religioase, ci și unele elemente de cultură laică. Spre a fi oricînd pregătiți să combată argumentele invocate de „eretici", dominicanilor, ca și franciscanilor, li se înlesnea cunoașterea unor lucrări valoroase ale învățaților vremii, îndeosebi cu caracter filozofic.

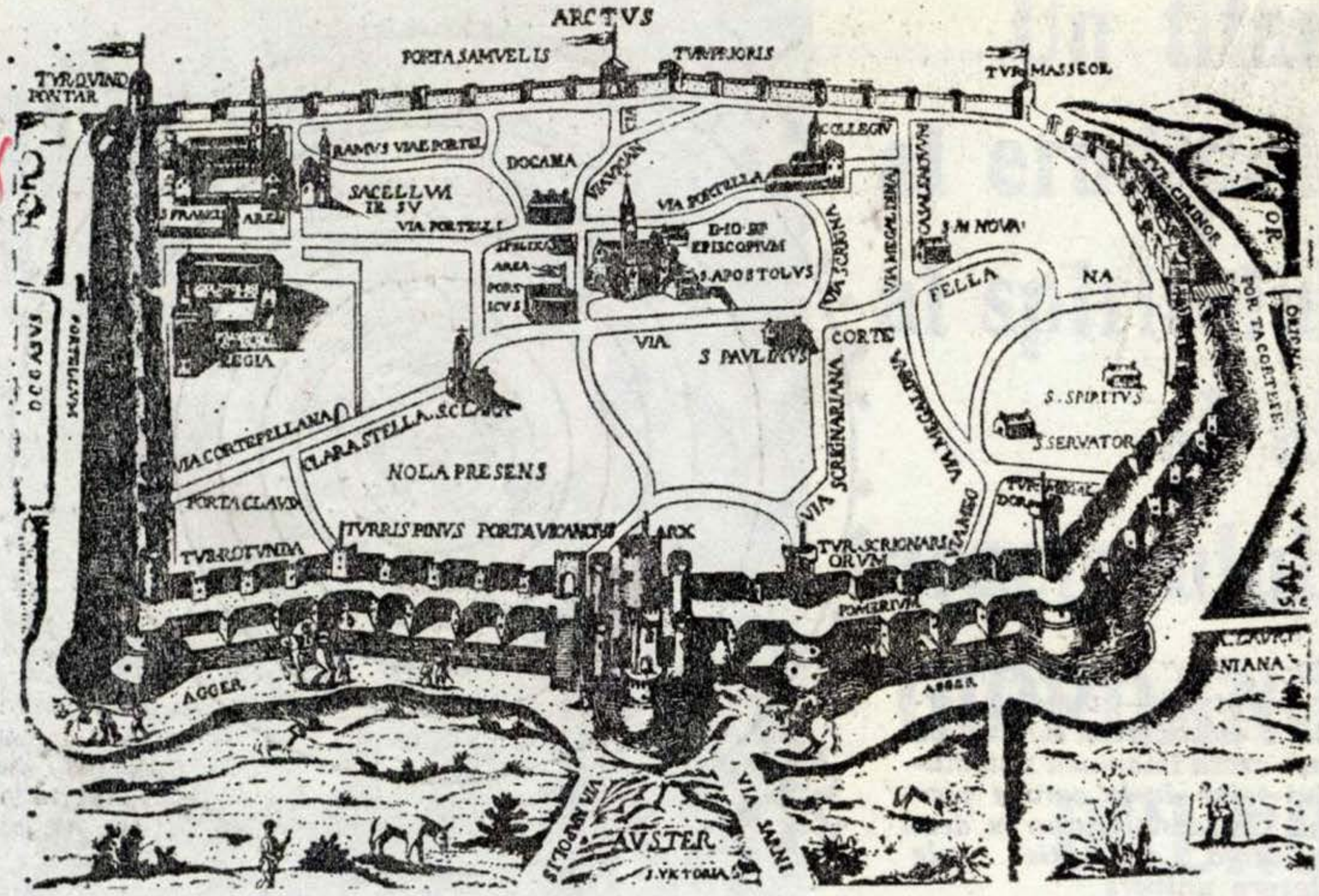

Planul micii localități Nola, unde s-a născut filozoful italian (desen din secolul al XVI-lea)

Dar chiar și în tăcerea chiliilor, știința stîrnea uneori furtuna răzvrătirii. Tînărul Bruno se avîntă cu nesaț în studierea lucrărilor din biblioteca mănăstirii. De la început se simți atras nu atît de textele sacrelor taine, cît de manuscrise vechi, rămase de la gînditorii antici, ca și de opere ale marilor învățați din epoca sa.

Treptat, în fața ochilor mirați ai lui Giordano Bruno apăru o altă lume. O lume reală, cu totul diferită de cea înfățișată în cărțile religioase. Ea își avea legile ei firești, pe care omul, învingînd sclavia ignoranței, bizuindu-se pe experiență și rațiune, putea să le cunoască. În confruntarea cu aceste legi, cu mersul firesc al lucrurilor, acceptarea oarbă a unor dogme lipsite de sens i se păru lui Giordano Bruno pe cît de naivă, pe atît de absurdă. El se ridică împotriva credințelor cărora nu le găsea nici un temei în cursul normal al fenomenelor naturii. În atmosfera austeră a mănăstirii, acest fiu al bisericii începu să formuleze critici și întrebări care, în multe privințe, sunau a răzvrătire împotriva a ceea ce biserica apăra de veacuri cu cea mai deplină străşnicie.

Firește, o astfel de atitudine nu putea fi tolerată. Printre cuvioșii călugări se găsiră destui care îl pîrîră autorităților eclezias-tice. Acestea erau tocmai pe punctul de a-l învinui de erezie și a-l preda Inchiziției, cînd el se hotărî să părăsească mănăstirea. Sătul de atmosfera apăsătoare care-i stăvilea avîntul gîndirii, plecă la Roma, în speranța că, în marele oraș, îi va fi mai ușor să-și desfășoare activitatea sa științifică. Dar constatînd că nici aici nu scăpa de ochii iscoditori ai clericilor, care îl acuzau de erezie, se hotărî să lepede rasa călugărească.

PE DRUMURILE EUROPEI

Începe o viață de nesfîrșite peregrinări în căutarea unui loc unde să poată gîndi fără constrîngere, dînd glas ideilor sale. Mereu hărțuit, Giordano Bruno cutreieră multe orașe, întîi în Italia, apoi în Elveția și Franța, în Anglia, în Germania și Cehia. Pretutindeni, concepțiile pe care le susține sînt întîmpinate cu o vădită simpatie de mințile luminate ale vremii și cu o înverșunată ostilitate de reprezentanții forțelor retrograde. Prin ceea ce e nou în gîndirea sa, Giordano Bruno își cîștigă mulți prieteni, dar stîrnește și multe dușmănii. La Toulouse, în Franța, cele cîteva prelegeri ținute la universitatea orașului au darul de a stîrni de la început mînia clericilor. În timpul cît se află în Anglia, unde găsește un scurt răgaz pentru a-și elabora principalele sale opere, celebra universitate din Oxford îl invită să ia parte la o dezbatere filozofică, dar regretă imediat acest gest, căci oaspetele din Italia reduce de patrusprezece ori la tăcere pe adversarii săi. La Geneva și Paris, la Praga, în orașele

Ceea ce Copernic n-a îndrăznit să afirme deschis, ținînd ascunsă timp de 36 de ani geniala sa teorie...

...a proclamat fără teamă un fost călugăr dominican, Giordano Bruno

germane Wittenberg și Helmstadt, ca și în alte locuri, ura și nemulțumirile însoțesc necontenit pe neobositul pribeag.

În timpul peregrinărilor, în contact cu știința și spiritele înaintate ale epocii, se cristalizează concepția sa filozofică, radical opusă afirmațiilor teologiei și scolasticii. Pe atunci, universul continua să fie privit în viziunea rămasă de la Aristotel și Ptolemeu, dar adaptată cerințelor Bibliei : în centrul lumii se află Pămîntul, care ocupă un loc aparte, iar deasupra lui, cerul — perfect, imuabil și absolut —, unde, potrivit afirmațiilor religiei, sălășluiesc forțele supranaturale ale divinității. Cu cîteva decenii mai înainte, Copernic răsturnase această concepție, situînd Soarele în inima universului și dînd o explicație mai firească mișcării planetelor. Dar biserica ignorase opera învățatului polonez, pentru ca apoi, sub amenințarea celor mai cumplite pedepse, să o pună la index.

În ciuda interdicției, Giordano Bruno preia și duce mai departe concepțiile lui Copernic, formulînd geniala idee despre *infinitatea și unitatea materială a universului*, idee pe deplin confirmată astăzi în lumina ultimelor cercetări ale astrofizicii. Apărînd cu fermitate învățătura predecesorului său despre rotația planetelor în jurul Soarelui, el face un pas înainte și nu recunoaște nici acestui corp ceresc poziția de centru al lumii. Filozoful italian susține că sistemul nostru planetar nu ocupă decît o zonă limitată a universului fără margini. Totodată, Giordano Bruno enunță părerea că viața nu este o însușire a naturii apărută exclusiv pe Pămînt, deoarece se poate considera că există nenumărate alte lumi locuite. Demascînd minciuna superstițiilor religioase, el se încumetă să afirme că universul nu a fost creat de nimeni și că pretutindeni acționează aceleași legi ale naturii.

Filozofia lui Giordano Bruno stîrnește mînia bisericii și a magistraților sclerozați de canoanele scolasticii : viziunea sa despre univers, elementele de gîndire dialectică, concepțiile sale materialiste, încrederea în posibilitatea cunoașterii umane nu pe calea revelației și a harului divin, ci a experienței, a observării atente și directe a lucrurilor reprezintă tot atîtea răzmerițe față de autoritatea teologică.

Desigur, în multe privințe, concepțiile lui Giordano Bruno poartă, cum e și firesc, limitele epocii sale, învelișul lor panteist : identificarea lui Dumnezeu cu natura. Filozoful coboară divinitatea din sferele înalte, o lipsește de atributele sale de creator și diriguitor din afara lumii, dar o păstrează în interiorul ei, considerînd că „natura este Dumnezeu în lucruri".

Dar pentru vremea în care a trăit, ideile lui Giordano Bruno, filozofia sa reprezintă

un uriaș pas înainte. Ele au făcut uriașe breșe în bezna obscurantismului, au dărîmat idoli, ridicînd vălul de pe dogme încremenite de veacuri și punîndu-le în adevărata lor lumină. Corespunzînd aspirațiilor păturilor sociale în ascensiune, opera lui Giordano Bruno a constituit o înflăcărată chemare adresată celor care sufereau tirania nobilimii feudale și a bisericii catolice de a se trezi și a înlătura vălul întunecat al misticismului și pasivității. Și tocmai acest mesaj a stîrnit atît de puternic ura de moarte a dușmanilor culturii și progresului, apărători ai vechilor rînduieli feudale.

TRĂDAREA ÎNVĂȚĂCELULUI

„Eu Zuane Mocenigo, credincios al prea milostivului domn Marco Antonio, denunț Dv., din datoria conștiinței mele și din porunca confesorului meu, că am auzit pe nolanul Giordano Bruno spunînd, de cîteva ori cînd a vorbit cu mine în casa mea : că este o mare nelegiuire din partea catolicilor să spună că pîinea se transubstanțiază în carne ; că el este dușmanul liturghiei ; că nu-i place nici o religie ; că Hristos a fost un șiret și că făcea șiretlicuri înșelînd popoarele..."

Așa începe scrisoarea pe care în anul 1592, nobilul Zuane Mocenigo (în unele lucrări, numele denunțătorului apare ca Giovanni Mucenigo) din Veneția o adresa Inchiziției, denunțîndu-l pe Giordano Bruno. Păcatele săvîrșite de filozoful din Nola erau, după părerea lui Mocenigo, multe și grele. „A arătat..., — scria denunțătorul — că ar trebui să se ridice cuvîntul și veniturile călugărilor, pentru că sînt o pată pentru omenire ; că sînt cu toții niște măgari..."

Invocînd faptul că cele declarate de el erau cunoscute și de alții, ca „Ciotto librarul și d-l Bertano, tot librar", care-i spuseseră despre Bruno că este dușman al lui Hristos și al credinței și că l-au auzit vorbind multe „erezii", Mocenigo preda Inchiziției, odată cu denunțul, trei cărți și un manuscris ale lui Bruno, menite să servească drept corpuri delicte.

Nobilul italian nu s-a limitat numai la rolul de denunțător : „Cînd am priceput că poate să plece, cum spunea că are de gînd să facă — relata el —, l-am închis într-o cameră".

Cel care îl sechestra astfel era propriul său „elev". Giordano Bruno se stabilise la Veneția, ademenit de Mocenigo, care-i propusese să-și încheie peregrinările prin lume, spre a-i fi dascăl în cunoașterea „regulilor și normelor memorării". În schimbul lecțiilor, nobilul italian îi făgăduise întreținere, sprijin și deplină libertate. Bruno crezuse în sinceritatea lui și sperase că cetatea de pe lagună, centru al meseriilor și negoțului, îi va oferi un adăpost sigur și libertatea atît de mult căutate. Obosit de lungile drumeții, amenințat și hărțuit pretutindeni de fanatici și chinuit de dorul de țară, părăsise orașul Frankfurt, unde se stabilise după multe pribegii, și revenise în Italia.

Dar chiar din primele zile, filozoful resimți o grea dezamăgire. Elevul său se dovedi tot atît de redus pe cît de inuman avea să fie. Zuane Mocenigo, în vîrstă de 34 de ani, nu avea înclinație spre învățătură. Stupiditatea elevului supără atît de mult pe maestru, încît acesta îi declară net că pleacă imediat. Mocenigo nu era însă un om să îndure o astfel de sfidare. Era mărginit, dar era și mîndru și răzbunător. Chiar în noaptea aceea a angajat cîțiva gondolieri și împreună au pătruns în camera în care dormea Giordano Bruno. L-au legat și a doua zi dimineața l-au predat zbirilor „Sfîntului oficiu".

FĂRĂ VĂRSARE DE SÎNGE

„Azilul protector", în care marele învățat își pusese atîtea speranțe, se transformă astfel într-o grea temniță. Autoritățile venețiene îl aruncară într-o celulă a închisorii „dei Piombi" (închisoarea de plumb), denumită astfel după metalul din care era construit acoperișul. Era unul din barbarele mijloace folosite de justiția medievală pentru torturarea deținuților, căci vara acoperișul se încinge, iar iarna devenea glacial.

Inchiziția ceru cu insistență ca Giordano Bruno să fie predat imediat oficiului său din Roma, spre a fi supus judecății. Dar magistrații venețieni, în virtutea autonomiei administrative de care se bucurau în acea vreme republicile italiene, nu executară ordinul, preferind să fie primii care să-l judece pe renumitul filozof. Acesta era învinuit de „propovăduire de erezii" și încercare de a abate și pe alții de la „dreapta credință", de răzvrătire împotriva convingerilor religioase, de încălcare a jurămîntului de călugăr dominican. I se imputa și faptul că „lăudase cu o însuflețire suspectă și revoltătoare pe unii suverani, protestanți, ca regina Elisabeta a Angliei, ducele de Braunschweig și alții".

Învinuitul se apără cu îndîrjire. Profesorul Dominico Berti a descoperit în arhivele Vaticanului șapte depoziții făcute de filozoful din Nola în fața anchetatorilor săi. Cei care le-au consemnat au fost zgîrciți în redarea argumentelor aduse de acuzat în apărarea sa, reținînd, în primul rînd, ceea ce servea învinuirii. Dar chiar și așa, trunchiate, documentele relevă logica, forța și perseverența cu care Giordano Bruno și-a afirmat concepțiile filozofice.

Timp de șase ani, acuzatul rămase între zidurile închisorii venețiene, deoarece Republica Veneția refuza să-l extrădeze. La aceasta contribuiau și demersurile făcute de Fra Paolo Sarpi, un cleric cu vederi mai largi, ridicat din păturile de jos și care se simțea atras de oamenii de știință. În cele

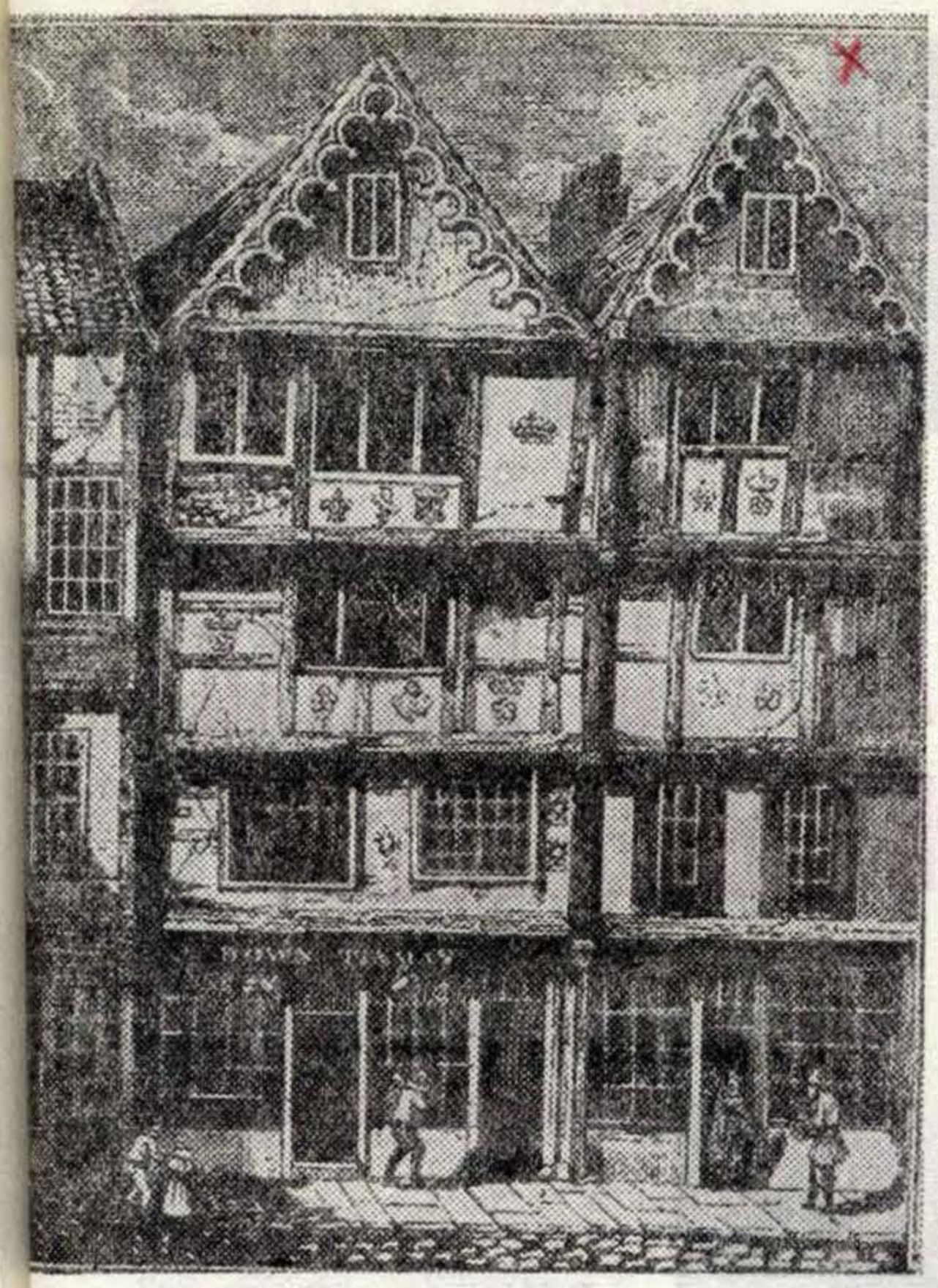

Imagine din Londra secolului al XVI-lea, pe unde Giordano Bruno și-a purtat pașii, în peregrinările sale

din urmă însă, Giordano Bruno schimbă închisoarea din Veneția cu cea din Roma. San Savarino, conducătorul „Sfîntului ofiiciu", în fruntea celor mai de seamă prelați și inchizitori, își propuse să folosească orice mijloc spre a-l determina pe acuzat să declare că, măcar în parte, ideile sale erau „false, nelegiuite și absurde".

Procesul dură doi ani. Și în tot acest timp, filozoful cunoscu din plin arsenalul metodelor justițiare ale evului mediu. Caznele cele mai grele alternau cu făgăduielile ademenitoare, amenințările cu mărturiile false. O practică îndelungată îi făcuse pe inchizitorii din Roma deosebit de versați în asemenea metode. Chiar în acea perioadă, în aceeași temniță era deținut un alt mare gînditor din epoca Renașterii, Tomaso Campanella, autorul lucrării *Cetatea Soarelui*, care a stat închis timp de 27 de ani.

Ca și în fața magistraților venețieni, Giordano Bruno se apără cu înflăcărare, suportînd cu o deosebită tărie schingiuirile. Din păcate, nici documentele despre acest proces nu aduc prea multe detalii despre teribilul dialog dintre învinuit și acuzatorii săi. Dar ele conțin suficiente date despre forța cu care acuzatul a știut să-și apere convingerile. Nimeni și nimic nu l-a putut determina să se abată măcar un pas de la adevărurile pe care le proclama.

La 9 februarie 1600, tribunalul îl declară vinovat. Inchizitorii respinseră toate argumentele bazate pe cunoaștere și adevăr aduse de acuzat, condamnîndu-l să fie predat autorităților laice spre a fi pedepsit pentru ereziile sale. Acuzatorii recomandară, cu perfidie, ca execuția să fie făcută cu „cît mai multă clemență și fără vărsare de sînge". Aceasta însemna un singur lucru: arderea pe rug.

În marea carte a istoriei au rămas înscrise cu litere de aur memorabilele cuvinte pe care Giordano Bruno le-a rostit la afișarea nelegiuitei osînde: „Voi proclamați condamnarea mea cu mai multă spaimă decît o ascult eu".

Pînă la execuție, condamnatului i se lăsă un răgaz de 8 zile. Călăii sperau că, măcar în aceste momente dinaintea morții, el va ceda. Dar Giordano Bruno rămase neclintit, dovedindu-se un luminos exemplu nu numai de gîndire creatoare, dar și de curaj și mîndrie în apărarea adevărului și a demnității umane.

* * *

În 1899, în piața Campo di Fiori, filozofului i s-a ridicat o statuie pe care stă scris: *Lui Bruno, din partea secolului prezis de el, acolo unde a ars pe rug.* Veacurile la care se gîndise marele învățat în clipele dinaintea morții își arătau astfel recunoștința. Dar cel mai de seamă monument ridicat de omenire gînditorului, pe care Engels l-a inclus în rîndul acelor „titani ai erudiției, ai spiritului și ai caracterului", este prețuirea de care se bucură și astăzi opera sa, în care au găsit izvor de inspirație mulți dintre marii filozofi ai lumii din generațiile care i-au urmat.

Cititorii care doresc să cunoască mai multe amănunte despre viața și opera lui Giordano Bruno pot să consulte următoarele lucrări:

V. ANESTIN: Giordano Bruno, viața și opera sa, București, 1911.

EDGAR PAPU: Giordano Bruno, viața și opera, București, 1947.

LUIGI FIRPO: Il processo di Giordano Bruno. Edizioni Scientifiche Italiene, Napoli, 1949.

DOROTHEA WALEY SINGER: Giordano Bruno. His Life and Thought. Ed. H. Schuman, New York, 1950.

— Giordano Bruno, Galilei, Campanella. Colecția „Texte filozofice", București, 1961.

ION ENACHE: Giordano Bruno, București, 1962.

B. G. KUZNEȚOV: De la Galilei la Einstein. București, 1966 (traducere din limba rusă).

ARHEOLOGIA CONFIRMĂ

RĂZBOIUL TROIEI

ÎNTRE ONOAREA LUI MENELAU ȘI LĂCOMIA MICENIENILOR

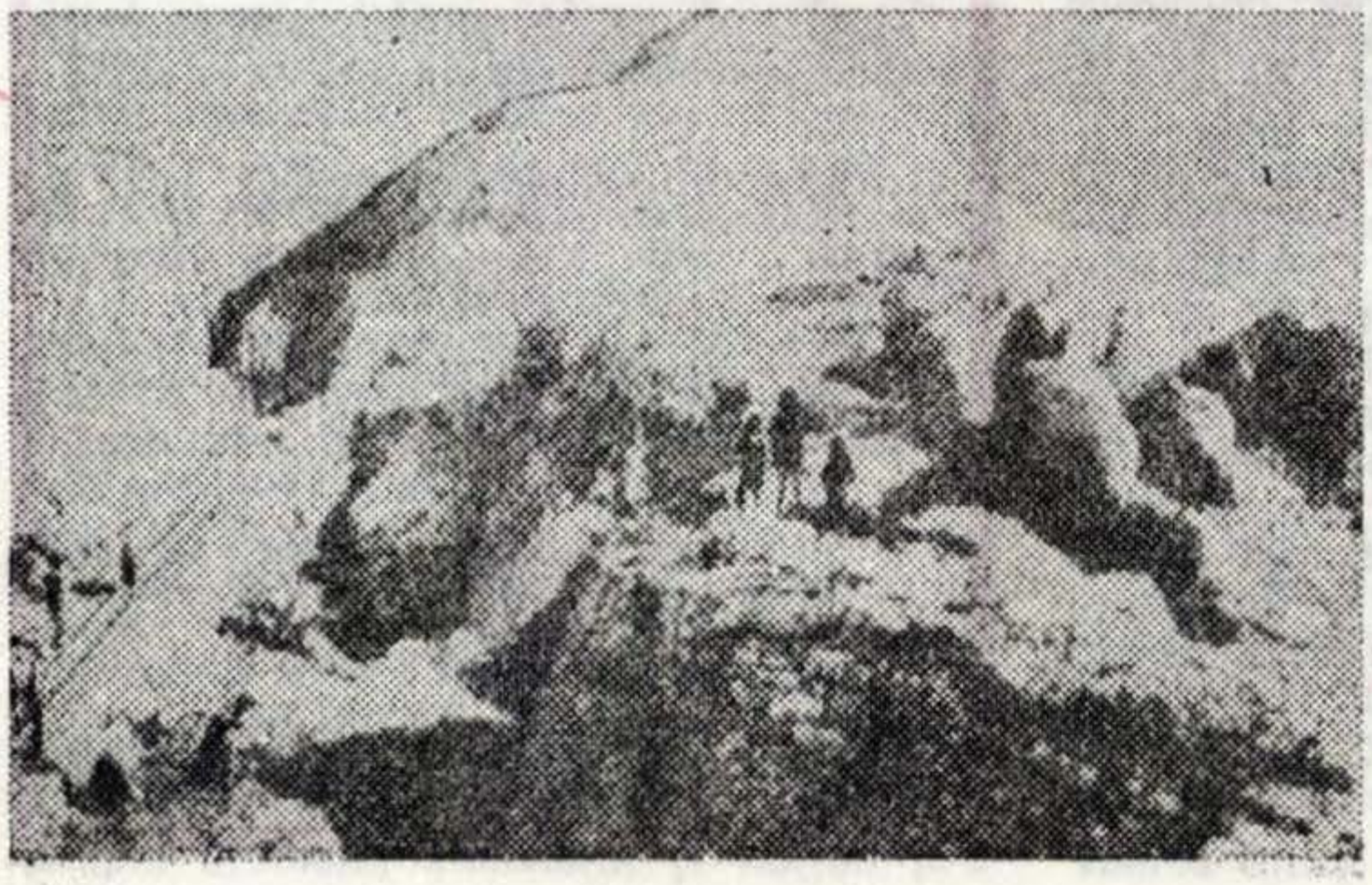

Două aspecte ale săpăturilor de la Hissarlîk

Printre oamenii care au privilegiul de a descoperi civilizații se numără și Heinrich Schliemann. O întreagă lume dispăruse: el a regăsit-o. Fără s-o caute, mai bine zis căutînd altceva. O aventură extraordinară, care a fost de multe ori istorisită (printre alții și de revista noastră, în numărul 1/1967) făcută parcă anume pentru a atrage atenția. Arheologia lui Schliemann este o arheologie romantică, ale cărei episoade sînt toate aureolate de legende și, în primul rînd, de legenda homerică.

Paris e nevinovat

Născut în 1822, în Mecklenburg, Schliemann a fost atras, încă din copilărie, de epopeile lui Homer; se spune că la 10 ani a scris chiar o disertație despre războiul troian. Dar abia în 1868 a putut să întreprindă o călătorie în Grecia și apoi în Asia Mică. Homer a fost ghidul său.

Schliemann urmărea să regăsească cu orice preț Troia și a ajuns repede la convingerea că ilustrul oraș se afla la Hissarlîk, un cătun din Turcia, la vreo 30 kilometri de micul orășel Canakkale, în sudul strîmtorii Dardanele.

La Hissarlîk s-au descoperit nouă așezări suprapuse. Cea mai veche este din epoca bronzului, cea mai recentă din vremea împăratului roman August. O astfel de suprapunere a ridicat grele probleme arheologilor. Dar Schliemann, preocupat în primul rînd să regăsească Troia epopeii homerice, nu a avut viziunea clară a acestor niveluri diferite. Săpăturile au fost reluate, după el, în 1893-1894, de către W. Dörsfeld, care fusese colaboratorul său, apoi, din 1932 și pînă în 1938, de o misiune a expediției din Cincinnati (S.U.A.), condusă de C. W. Blegen. Toate aceste cercetări au fost necesare pentru ca lucrurile să se limpezească pe deplin. Ceea ce nu înseamnă că arheologii au ajuns la un acord unanim; ei mai discută și astăzi despre cronologie și controversele lor nu vor fi soluționate prea curînd.

Din vechile relatări ale grecilor este destul de dificil să conchizi cît adevăr cuprind miturile. Legenda s-a înscris, în general, pe o schemă istorică, după cum arată Henri-Paul Eydoux în lucrarea *În căutarea lumilor dispărute. Marile descoperiri arheologice* (*Larousse*, Paris, 1967). Să amintim pe scurt faptele. Elena este soția lui Menelau, care domnește la Sparta. Într-o zi, la curtea din Sparta sosește Paris, fiul lui Priam, regele Troiei, un tînăr de o rară frumusețe și de o mare îndrăzneală, care abuzează de legile ospitalității, răpind-o pe Elena și ducînd-o la Troia. Grecii trimit soli, printre care pe Ulise, pentru a cere înapoierea reginei, dar sînt refuzați. Izbucnește un război care durează zece ani.

Această istorisire, mult timp socotită drept un mit lipsit de bază, cuprinde totuși un sîmbure de adevăr. Războiul a avut loc — astăzi nu ne mai putem îndoi de acest lucru —, dar nu provocat de răzbunarea unui soț nefericit, ci ca un episod al expansiunii micenienilor, doritori să domine strîmtorile și să acapareze bogățiile Troiei. Regiunea are, de altfel, și în epoca noastră o mare importanță strategică, ca dovadă bătăliile care s-au desfășurat aici în 1915.

Descoperitor al Troiei și cercetător al Micenei: Schliemann

Schliemann și-a început săpăturile la Hissarlik în 1871. În anul următor, el a descoperit un magnific tezaur, cu peste 9 000 de piese din aur, despre care s-a crezut că aparțineau lui Priam. Obiectele erau anterioare acelei epoci, dar ele dovedeau excepționala bogăție la care ajunsese Troia din cele mai vechi timpuri.

Schliemann a avut, fără îndoială, intuiții geniale. Troia nu i-a fost de ajuns și a început să se ocupe de Micene, cu admirabila sa acropolă care te duce cu gîndul la Agamemnon și la soția sa Clitemnestra.

De această dată, Schliemann avea la dispoziție opera lui Pausanias. După acest istoric și geograf grec, Agamemnon își are mormîntul între zidurile orașului. Fascinat de textele antice, Schliemann avea convingerea că va regăsi și mormintele grecilor uciși la asediul Troiei.

Micene este un deșert de piatră, ars de soare. În 1876, Schliemann descoperă o vastă incintă, înconjurată de o dublă centură, din dale verticale de piatră. Este convins că a găsit marea piață a orașului antic; de fapt, e vorba de un vechi ci-

Cele două zeițe cu copilul : o bijuterie a artei miceniene (statuetă de fildeș de 7,5 cm înălțime)

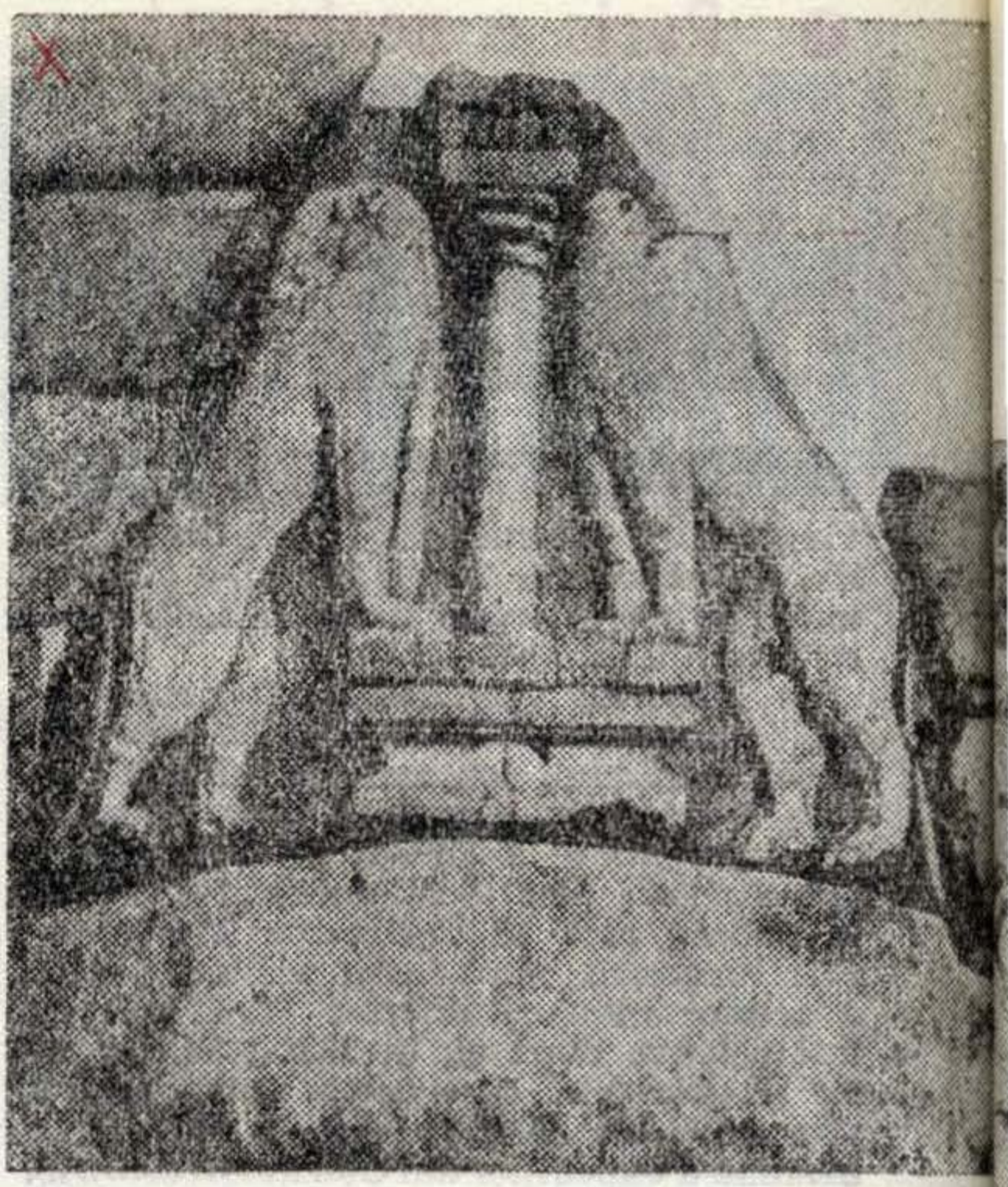

mitir regal. Continuînd săpăturile, au ieșit la iveală cinci morminte. Schliemann a avut, în mod hotărît, o mînă norocoasă : un tezaur fabulos, unde aurul abundă, și-a făcut apariția printre stînci. Fantoma lui Agamemnon îi scapă, dar el descoperă cu mult mai mult : are revelația extraordinarei civilizații miceniene, ajunsă la o mare înflorire în cel de-al doilea mileniu înaintea erei noastre, despre care nu se știa pînă atunci nimic. Tezaurul dezgropat constituie o mărturie grăitoare.

Ulterior, cercetările de la Micene au fost reluate de către arheologii greci și de către cei de la Școala britanică din Atena. Ele continuă și astăzi.

Precizie homerică

În arheologie, arată pe drept cuvînt P. H. Eydoux, nu se poate niciodată considera că un loc și-a dezvăluit toate tainele și toate avuțiile. Astfel, în 1925, I. Papadimitriu, efor al antichităților din Atica, a descoperit, în afara citadelei Micene, încă un grup de morminte regale, dispuse circular și săpate în stîncă. Ele cuprind bogate materiale funerare, care au scăpat atît de distrugere, cît și de jafuri. Unul dintre morminte aparține unei doamne din marea aristocrație — judecînd după bunurile pămîntești care o însoțesc în ultima călătorie. Un alt mormînt conține osemintele unei copile de doi ani, cu o diademă din frunze de aur și alte bijuterii somptuoase : o mică prințesă micenianâ, care, și ea, își păstrează anonimatul, poate pentru totdeauna.

Mormintele fără nume de la Micene... Visul lui Schliemann de a regăsi locul de veci al lui Agamemnon nu s-a împlinit. Dar o nouă lume a ieșit la iveală. Datorită arheologiei, sîntem astăzi bine documentați asupra civilizației miceniene. Datarea ei ? Aproximativ 1600-1200 î.e.n. Apogeul corespunde secolului al XV-lea, deci celei de-a 18-a dinastii egiptene. Declinul începe în vremea domniei lui Ramses al II-lea. O cunoaștem nu numai prin săpăturile de la Micene, dar și prin cele de la Tirint, datorate tot lui Schliemann. Ulterior, s-a săpat, cu rezultate importante, la Pilos, Argos, Midea etc.

Midea a fost cercetată de o expediție suedeză condusă de Axel Persson. Necropola a dat la iveală mormintele unei regine, unui rege și unei prințese — toți micenieni. Aceste morminte, foarte bogate, erau și ele intacte. S-au putut aci studia riturile funerare ale suveranilor micenieni, și acestea au fost comparate cu funeraliile lui Patrocle, așa cum sînt relatate, cu numeroase detalii, în Iliada lui Homer.

◀ *Poarta leoaicelor de la Micene*

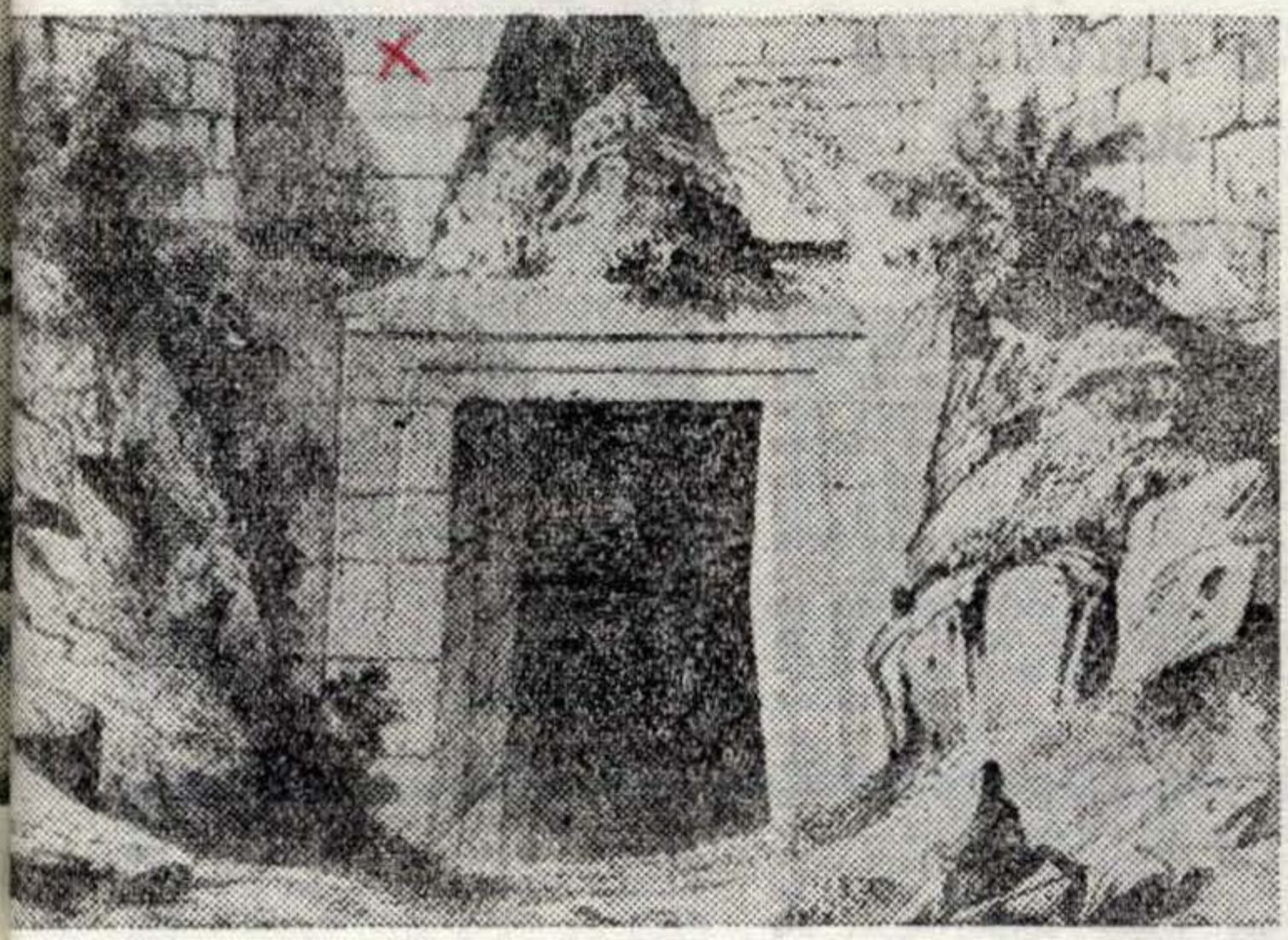

Intrare într-un mormînt micenian, atribuit inițial lui Agamemnon

Cap din stuc, descoperit la Micene (secolul al XIV-lea sau al XIII-lea î.e.n.)

Un alt mormînt, descoperit de Nicolas Verdelis în anul 1960, cuprindea o splendidă cuirasă și panoplia unui războinic micenian, amintind de multe dintre detaliile bardului orb.

Arhitectura micenianâ prezintă numeroase trăsături remarcabile. O locuință din Micene, zisă „casa cu coloane", amintește destul de bine de palatul lui Ulise, așa cum este descris în versurile epopeii homerice (încă o analogie tulburătoare). Arta construcției din Micene poate fi judecată după extraordinarele morminte cu cupole situate la picioarele acropolei, după sculptura vizibilă la celebra poartă a leoaicelor, ca și după arta frescei. Ceramica era fină, cu decoruri geometrice, reprezentări umane și animale schematizate cu meșteșug. Prelucrarea metalelor atinsese și ea un nivel foarte ridicat.

Ceea ce te izbește e imensa influență pe care Micene și orașele surori au avut-o asupra unei zone întinse, în ciuda teritoriului modest pe care ele însele l-au ocupat. Din ziua în care civilizația materială a micenienilor a fost bine cunoscută și caracterizată, s-a putut urmări cît de departe radia. Legăturile cu Egiptul erau strînse, iar vasele din Micene au fost găsite pînă și la Tell el Amarna. Produsele miceniene atingeau Rodosul, Ciprul, Fenicia, Palestina, Sicilia.

A venit o zi, la începutul secolului al XII-lea, cînd această civilizație s-a prăbușit, după veacuri de înflorire. Distrugerea a fost brutală, așa cum o dovedesc săpăturile.

Oamenii sînt preocupați să știe cum mor civilizațiile. În ce privește Micene, acest lucru n-a fost stabilit. Se bănuiește drept cauză o cotropire, aceea a dorienilor, populație coborîtă din nord, care ar fi copleșit progresiv toată Grecia continentală, ca și insulele ei, aducînd o viață aspră și obiceiuri războinice, nimicind în mod violent acea „dolce vita" la care ajunseseră civilizațiile existente. Dar, totodată, astăzi se consideră că civilizația micenianâ, ca și cea cretană, era minată și decadentă încă înainte de venirea dorienilor, care nu i-au dat decît lovitura de grație.

Așa s-a întîmplat și cu Roma, devenită în cele din urmă o pradă ușoară...

În acest fel, un capitol din antichitatea timpurie a Greciei — *a Greciei dinaintea Greciei*, s-ar putea spune — s-a închis. Aveau să se scurgă secole obscure, lipsite de strălucire, pînă la renașterea marcată de marea civilizație a Eladei.

panoramic

Figura unui înflăcărat patriot *

Personalitate complexă, a cărei activitate se întinde pe mai bine de cinci decenii, Gh. Magheru n-a constituit pînă acum obiectul unei lucrări mai ample.

Iată temele cîtorva capitole a căror enumerare ne poate da — credem — o imagine asupra conținutului lucrării: *Magheru în acțiunea de pregătire și dezlănțuire a revoluției de la 1848; activitatea revoluționară depusă de el în Transilvania și Austria; eforturile pentru organizarea emigrației; Magheru în acțiunea pentru Unirea Principatelor Române.*

Figura generalului Gheorghe Magheru este privită în contextul învolburatelor evenimente ale secolului al XIX-lea, reliefîndu-se rolul pe care acest militant pașoptist l-a avut în lupta de eliberare socială și națională a poporului român, fără a se neglija însă limitele sale, faptul că, în unele privințe, a fost depășit de evenimente.

C. M.

* Apostol Stan și Constantin Vlăduț: **Gheorghe Magheru**, Editura științifică, București, 1969.

Mărturii despre o răscolitoare suită de evenimente *

Vitejia, dragostea și sîngele vărsat de ostașii români, participanți activi la lupta de eliberare a Cehoslovaciei cotropite de hitleriști, au rămas mereu vii în conștiința poporului cehoslovac. Timp de 5 luni — de la 18 decembrie 1944, cînd au depășit frontiera de stat ungaro-cehoslovacă în zona de la sud de Kosice, și pînă la 14 mai 1945, cînd ultimele rezistențe ale armatelor hitleriste pe teritoriul cehoslovac au fost complet lichidate — trupele române (un total de 248 430 de militari), acționînd împreună cu mari unități sovietice, au luat parte la 259 de lupte importante, au pătruns în dispozitivul inamic pe o adîncime de 400 km, pînă aproape de Praga, au forțat 4 cursuri mari de apă, au străbătut numeroase masive muntoase, au eliberat 1 722 de localități, între care 31 de orașe, au provocat inamicului pierderi mari, umane și materiale.

Etape semnificative ale acestei glorioase epopei sînt evocate în lucrarea **Prietenia cehoslovaco-română** apărută sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Cartea se bazează pe numeroase documente adunate și cercetate de autori: cronici comunale și școlare, memorii despre bătăliile purtate de ostașii români etc. În cuvinte simple, emoționante sînt descrise momente ale sosirii trupelor române eliberatoare, adevărate sărbători pentru populația care îndurase din greu jugul opresiunii hitleriste.

M. I.

* Zdenek Konečný, František Mainuš: **Prietenia cehoslovaco-română. File din cronici de război**, Editura militară, București, 1969

Lucrări de istorie editate în jud. Maramureș

O serie de merituoase volume au fost elaborate și tipărite pe plan local în județul Maramureș. Este vorba de

Maramureşul şi Unirea — 1918 (dr. Trofin Hăgan, Ioan S. Mureşan, Valeriu Achim, Vasile Căpîlnean), *Pagini din istoria Maramureşului* (Octavian Bandula, Cornel Borhea, Ioan Nemeti, Aurel Socolan, Mircea Zdroba, Gheorghe T. Pop), *Dr. Vasile Lucaciu* (Valeriu Achim, Aurel Socolan)

Lucrările, îngrijit editate, sînt utile mai ales prin documentele inedite, provenite din surse cu caracter local, pe pe care le valorifică. Din păcate, circulaţia lor limitată a făcut ca nu toţi specialiştii să ia cunoştinţă de ele, motiv pentru care ne facem o datorie să le semnalăm. Un interes special prezintă ilustraţia, alcătuită mai ales din facsimile ale unor manuscrise inedite sau ale unor publicaţii apărute în trecut la Baia Mare, Sighet sau în alte localităţi.

I. M. Ş.

Civilizaţia medievală *

S-a înscris oare evul mediu ca o perioadă întunecată în istoria omenirii ?

Reliefînd unele puncte de vedere interesante asupra istoriei medievale a Europei apusene, istoricul american J. B. Russell, în lucrarea sa, subliniază că evul mediu trebuie privit ca o epocă în care societatea a făcut paşi importanţi înainte, schimbările fiind mult mai rapide decît în vremea antichităţii ; s-a produs o adevărată sinteză istorică între valorile şi instituţiile civilizaţiei clasice şi elementele sociale noi. Perioada aşa-numită a „invazillor barbare" nu trebuie apreciată ca o cezură intervenită în desfăşurarea procesului istoric, ci ca un interval în decursul căruia s-a desfăşurat trecerea treptată de la lumea greco-romană la cea medievală.

J. B. Russell acordă o atenţie deosebită fenomenului cultural în perioada respectivă. Consecvent concepţiei de continuitate, el susţine că în viaţa spirituală a societăţii de după căderea Imperiului roman nu s-a ivit nici un fel de întrerupere : activitatea intelectuală şi artistică şi-a urmat cursul în forme — ce e drept mai modeste — care au făcut posibilă manifestarea strălucită a forţelor creatoare ale societăţii din secolele XII—XV.

S. C.

* Jeffrey Burton Russell : **Medieval Civilisation**, John Wiley and Sons, New York, 1968.

Reuniune a istoricilor la Strasbourg

Recent, Asociaţia europeană de istorie contemporană, al cărei preşedinte este profesorul Fernand l'Huillier de la Universitatea din Strasbourg, şi-a ţinut reuniunea de lucru. Dezbaterile au fost prezidate succesiv de prof. J. B. Duroselle de la Sorbona şi de semnatarul acestor rînduri.

Asociaţia are ca scop să faciliteze întîlniri ale specialiştilor în domeniul istoriei contemporane şi, totodată, să organizeze un schimb de informaţii în domeniul cercetărilor de specialitate.

S-au discutat :

— Metodele şi tendinţele actuale în istoriografia contemporană europeană.

— Elaborarea unui ghid în domeniul cercetărilor de istorie contemporană.

— Stabilirea temei, datei şi locului viitorului colocviu internaţional al Asociaţiei.

Ca urmare a dezbaterilor s-a hotărît ca fiecare ţară să redacteze propriul său ghid, care urmează să fie tipărit prin grija secretariatului Asociaţiei, la Strasbourg, în limba franceză. Această serie de ghiduri va permite cercetătorilor în domeniul istoriei contemporane a Europei să se edifice asupra instituţiilor de învăţămînt şi de cercetare din fiecare ţară, asupra revistelor, bibliotecilor, a fondurilor de arhivă accesibile şi a posibilităţilor de procurare a bibliografiilor naţionale etc.

Asociaţia a decis să organizeze în toamna anului 1971. la Paris, un colocviu internaţional pe tema : „Proporţiile şi rezonanţa anului 1871".

În încheierea lucrărilor, membrii Asociaţiei au participat la o masă rotundă, care a avut drept temă problemele securităţii europene. Dezbaterile au prilejuit un larg schimb de opinii asupra tendinţelor realizării unei destinderi în Europa.

La sugestia delegaţilor români, s-a propus ca la proxima şedinţă a biroului Asociaţiei să se examineze posibilitatea ca la întrunirile viitoare ale Asociaţiei să fie programate unele teme din domeniul istoriei relaţiilor internaţionale, cu referire directă la problema securităţii europene.

NICOLAE FOTINO
director ştiinţific
al Asociaţiei de Drept Internaţional
şi Relaţii Internaţionale

DISPUTE NEÎNCHEIATE

RELU STOICA — comuna Runcu, județul Vîlcea : Este Mihai Viteazul fiul legitim al lui Pătrașcu cel Bun și al Doamnei Tudora ?

Aceasta-i o întrebare care frămîntă de mult pe specialiști și care, spre regretul multor iubitori de istorie, nu și-a găsit încă un răspuns definitiv. Discuțiile sînt în curs.

NE SCRIU FOȘTII STUDENȚI

În legătură cu articolul „O demonstrație nocturnă" de M. I. Dragomirescu, publicat în nr. 5/1969 al revistei noastre, am primit scrisori și telefoane de la cititorii dornici să completeze informațiile despre lupta studențimii antifasciste.

Dr. ANATOL GRINȚESCU : **E bine să se știe că și la Facultatea de medicină veterinară [...] Frontul Studențesc Democrat a activat și, ținînd sus steagul luptei antifasciste, a reușit [...] să creeze o rezistență puternică împotriva legionarismului, prin articole de presă, prin cuvîntări rostite în amfiteatre, prin acțiuni organizate [...], prin atragerea unora dintre profesori de partea baricadei antifasciste...** În încheierea scrisorii, autorul propune să se convoace **o adunare a tuturor celor care au acționat în cercurile F.S.D.-ului sau să se desemneze o comisie care să-i reconstituie componența și chiar să redacteze, cît mai fidel, istoria acestei organizații ce face cinste unei întregi generații prin umanismul și eroismul ei.**

Ing. ȘTEFAN BĂDESCU : **Indignat de metodele întrebuințate de studenții fasciști [...] am protestat ori de cîte ori am avut prilejul și în special la facultate sau la căminul unde locuiam.** Corespondentul nostru relatează cum camera sa de la căminul „Dobrescu-Argeș" **a fost folosită, în diferite situații, ca loc de întîlnire și adăpostire a studenților democrați.**

AL. A. BOTEZ, pornind de la faptul că la ordinea de zi a întrunirii din 23 ianuarie 1936 era și lupta contra Legii avocaților, relatează unele acțiuni anterioare ale studenților de la Drept organizate împotriva măsurilor restrictive ale legii amintite. Dînsul ne trimite și un Memoriu-protest al studenților în drept din România, referitor la legea de organizare a Corpului de avocați, elaborată în 1932.

76 DE FAMILII SAU 4000 DE LOCUITORI ?

EMIL RAMURA — Gura Humorului, ne scrie că citind ghidul „Circuit în Moldova de Nord" editat de curînd și „Heimatskunde der Bukovina" de Kozak-Fischer, lucrare tipărită în anul 1900, a sesizat o neconcordanță cu privire la numărul locuitorilor din localitatea Gura Humorului.

În altă ordine de idei, cititorul nostru ne cere să precizăm dacă localitatea sus-amintită a fost teatrul confruntării dintre huni și goți.

La începutul secolului nostru, Gura Humorului avea „aproape 4 000 de locuitori", afirma Em. Grigorovitza, într-un dicționar geografic apărut la București în 1908. Cifra e identică cu cea indicată de Kozak-Fischer în 1900. În ghidul recent apărut, „Circuit în Moldova de Nord", p. 111, autorul indică, fără a da sursa, că populația localității ar fi fost de numai 76 de familii. E puțin probabil ca fiecare familie să fi numărat peste... 50 de membri. Așa că înclinăm să credem că cifra reală este cea indicată de Grigorovitza și Kozak-Fischer.

Luptele dintre huni și goți nu s-au desfășurat pe teritoriul actualei localități Gura Humorului. În anul 376, relatează scriitorul latin Ammianus Marcellinus, în al său „Bellum Gothicum" (vezi ediția G. Popa-Lisseanu, București, 1939, p. 76—77), hunii pătrund în zonele dominate de vizigoții lui Athanaric. După primele ciocniri, Athanaric se retrage în podișul central al Moldovei, unde ridică „un zid înalt" de la „fluviul Gerasus (Siret) pînă la Dunăre". Hunii au sosit înainte de terminarea acestui „zid" de apărare și vizigoții au fost nevoiți să se retragă treptat în Tracia. Cercetările din ultimul timp au stabilit că acel „zid înalt" era, de fapt, un val de pămînt, ale cărui urme se văd și azi ; el se întindea de la Ploscuteni (localitate pe valea Siretului, lîngă Adjud) pînă la Stoicani (pe valea Prutului, la nord de Galați). (Vezi „Istoria României", I, București, 1960, p. 696).

Așadar, luptele dintre goți și huni **s-au desfășurat numai în jumătatea de sud a Moldovei.**

ROLUL PORECLELOR

GH. STAMATE — București ne întreabă : **De unde provin la unii domnitori români nume ca : Vlad Dracul, Radu cel Frumos etc. ?**

Faptul că în Țara Românească și Moldova, în secolele XIV—XVI, nu se foloseau nume de familie, ca și lipsa unei cronologii precise a domnitorilor, au făcut ca numele voievozilor (de fapt, prenumele lor) să fie însoțite, de cele mai multe ori, de diferite adjective — porecle care serveau la deosebirea lor de precedesorii omonimi. **Niciodată însă poreclele sau numele adăugate n-au fost folosite în actele oficiale din perioada domniei respective,** chiar dacă ele circulau în popor. Cele mai multe au fost introduse în cronicile sau documentele din veacurile următoare, fie de către cei care i-au prețuit pe domnii respectivi, fie de către dușmanii lor. Numele de familie a început să fie folosit abia din veacul al XVII-lea : Movilești (Ieremia și Simion Movilă și fiii lor) ; Matei Vodă din Brîncoveni, prin transformarea prenumelui **Basarab** în nume de familie (Matei Basarab), fiind primul domnitor al cărui nume apare în actele oficiale în această ipostază. Pe măsură ce apar și alte nume „de familie" (Șerban **Cantacuzino,** Constantin **Brîncoveanu,** Constantin și Dimitrie **Cantemir**), poreclele se reduc ca număr și în secolul al XVIII-lea dispar.

Așa cum ne solicitați, iată o listă de domni ale căror nume pot fi clasificate :

DUPĂ PARTICULARITĂȚI FIZICE ȘI DE VÎRSTĂ : Petru **Mușat** (cel Frumos), Radu **Praznaglava** (cap gol, în sensul de „cel simplu"), Radu **cel Frumos,** Vlad **cel Tînăr** (Vlăduț), Bogdan **cel Orb** sau **cel chior** (pierduse un ochi, scos de sulița unui cavaler teuton), Petru **cel Tînăr,** Petru **Șchiopu,** Ion **Potcoavă** (cel care îndoia în mîini o potcoavă), Ștefan **Surdu,** Alexandru **Coconul** (cu sensul de cel tînăr ; mai precis, în secolul al XVII-lea „cocon" se numea copilul născut din căsătorie legală) ;

DUPĂ PARTICULARITĂȚI DE COMPORTARE: Vlad **Țepeș,** Basarab cel Tînăr-**Țepeluș** (pentru pedepsele pe care le aplicau) ; Mihnea **cel Rău,** Ion Vodă **cel Cumplit,** Aron **Tiranul** (numiți astfel de boieri și de cronicarii în slujba acestora) ; Alexandru **cel Rău**

(din cauza dărilor mari impuse țării) ; Vasile **Lupu** (cel hrăpăreț ; porecla circula chiar în timpul vieții) ;

DUPĂ ALTE PARTICULARITĂȚI : Vlad **Dracul** (după însemnul Dragonului «Drac» dăruit de Sigismund I în semn de prețuire), Vlad **Înecatul** (după felul în care a murit), Petru **Cercel** (după cercelul pe care îl purta în ureche), Ștefan **Lăcustă** (din cauza unei mari invazii de lăcuse care a avut loc în timpul domniei sale) ;

DUPĂ OCUPAȚIA ANTERIOARĂ DOMNIEI : Vlad **Călugărul**, Mircea Ciobanul (negustor de oi) ;

DUPĂ CALITĂȚI DEOSEBITE : Alexandru **cel Bun**, Ștefan **cel Mare**, Radu **cel Mare** (pentru sprijinul acordat bisericii) ; Radu **cel Viteaz** (Radu de la Afumați), Pătrașcu **cel Bun**, Mihai **Viteazul** ;

DUPĂ LOCALITATEA DE BAȘTINĂ : Radu **de la Afumați**, Vlad Vintilă **de la Slatina**, Alexandru **Lăpușneanu**, Miron **Barnowski** (după moșia Bîrnova) ;

PRIN ADĂUGIREA NUMELUI TATĂLUI : Alexandru **Mircea** (fiul lui Mircea), Radu **Mihnea** (fiul lui Mihnea Turcitul), Ștefan **Tomșa** (fiul lui Ștefan Tomșa I) ;

NUME DATE PENTRU A DEOSEBI DOMNITORII CU ACELAȘI NUME, DAR DIN EPOCI DIFERITE : Mircea **cel Bătrîn** (adică de demult, care a trăit odinioară) ; nume din **aceeași epocă** : Basarab **cel Bătrîn** spre deosebire de Basarab **cel Tînăr** zis și Țepeluș ;

NUME DE BOIERI SCHIMBATE ÎN NUME DE DOMNITORI (AMBELE NUME PĂSTRATE ÎN ISTORIOGRAFIA MODERNĂ) : boierul Aldea devine **Alexandru** Voievod sau **Alexandru** Aldea (în cinstea lui Alexandru cel Bun, care îl susținuse să ocupe tronul) ; Neagoe, fiul lui Pîrvu **Craiovescu**, devine **Basarab** Voievod [Neagoe-Basarab] ; Petru de la Argeș, în călugărie Paisie, devine **Radu** Voievod [Radu-Paisie] ; boierul Cornea devine **Alexandru** Voievod [Alexandru-Cornea], hatmanul Tomșa, **Ștefan** Vodă [Ștefan-Tomșa], Răzvan hatmanul devine **Ștefan** Vodă [Ștefan-Răzvan], iar paharnicul Șerban, **Radu** Vodă [Radu-Șerban].

GHEORGHE MOESCU — Orșova ; CONSTANTIN HOBINCĂ — comuna Războieni, județul Neamț ; N. T. CONSTANTINESCU — comuna Costești, județul Argeș. Vă mulțumim călduros pentru aprecierile frumoase făcute la adresa revistei și pentru urările adresate colectivului redacțional. La rîndul nostru, vă dorim sănătate și multe succese !

Precizare

Informația noastră intitulată „Un jubileu : Societatea de științe istorice la 20 de ani“ („Magazin istoric“ nr. 2/1970, pag. 70) omitea o serie de aspecte pe care le precizăm în cele ce urmează, în baza scrisorii primite de la Societatea de științe filozofice : Societatea care se înființa cu două decenii în urmă purta denumirea „Societatea de științe istorice, filologice și folclor“ ; ea a devenit în 1954 „Societatea de științe istorice și filologice“, iar în 1968, „Societatea de științe istorice“ și „Societatea de științe filologice“. Culegerea Studia et acta orientalia, *este editată de secția de orientalistică a „Societății de științe filologice“. Raportul asupra activității comune de două decenii a cercetătorilor istorici și filologi a fost prezentat la amintitul jubileu de conf. univ. Emil Boldan, secretarul general al Societății de științe filologice.*

AMINTIREA LUI AVRAM IANCU

DOMINUȚ I. PĂDUREANU, student la Facultatea de istorie din Iași, ne scrie : Sînt moț. M-am născut în satul lui Avram Iancu. Trimit aceste poze în speranța că vreuna dintre ele va putea fi publicată.

Reproducem fotografia care reprezintă statuia lui Avram Iancu, ridicată la Cîmpeni.

EVANGHELIARUL DE LA REIMS

(Urmare din pag. 71)

d-abia ieșit din pana scriitorului muntean, se grăbi a face o lungă călătorie în Dalmația, unde fu legat la un loc cu un alt fragment evanghelic, scris tot slavonește, însă cu litere glagolitice, absolutamente necunoscute românilor. Peste un scurt interval, un cavaler de industrie îl mistifică într-o operă a sfîntului Procopiu de Sazawa și-l trece, dempreună cu porțiunea cea glagolitică, în mîinile împăratului Carol IV. Acesta îl dăruiește în bună credință, ca un tezaur național, monastirii Emaus din Praga, de unde după anul 1390, de cînd datează patriotica inscripțiune a necunoscutului călugăr boem, el nimerește, nu se știe cum, în Francia. Aci, în fine, păstrîndu-se cu religiozitate în catedrala de la Reims, două dinastii regale succesive, Valois și Bourbonii, jură la încoronarea lor pe o copie muntenească de pe un exemplar moldovenesc. Apoi nu este oare un romanțu întreg ?“

Nota redacției : **Ne-am adresat profesorului René Brémont de la Colegiul din Reims cu rugămintea de a ne trimite imagini ale evangheliarului. Le vom publica de îndată ce vom fi în posesia lor.**

CONTENTS

AL. GH. SAVU Quarter of a Century since the Memorable 6th of March (1945) 2
* 150 Years since the Birth of Alexandru Ioan Cuza.....10
AUGUSTIN DEAC Lenin's Word in Romania (End of the XIXth—Beginning of the XXth Century) 14
I.I. MINTS Recollections about Vladimir Ilitch (Interview Taken by Titu Georgescu).....20
ŞTEFAN PASCU Outstanding Inventions of Transylvanian Craftsmen 27
AUREL DECEI Treasures of Our Collections 37
PER HANSSON Risking More than One's Life 38
GEORGE BUZDUGAN Two Battles — One Medal 46
MARIN BUCUR Exile in Paris (From the Correspondence of the Romanian 1848 Revolutionaries and of Their French Friends) 47
ALAIN DECAUX Nero, a Much Disparaged Emperor 52
D. CIUREA Romanian History at Theatrum Europaeum 60
FLOREA BOBU FLORESCU Forum Trajani, as It Was! ..62
CĂLIN IONESCU Who Discovered the North Pole?.....66
MATEI CAZACU The Gospel of Reims 70
PETRU PONI The History of Free Holders.....72
* In Baden-Baden, a Church Built by a Moldavian Prince 79
D. NICOLAESCU-PLOPŞOR The Beginnings of the „Earliest World". Man's Age 80
VALERIU BUDURU Giordano Bruno on the Stake in „Campo di Fiori" 86
* Archaeology Confirms the Trojan War 92

SOMMAIRE

AL. GH. SAVU Un quart de siècle depuis le mémorable 6 Mars (1945) 2
* 150 ans depuis la naissance d'Alexandru Ioan Cuza.....10
AUGUSTIN DEAC La parole de Lénine en Roumanie (Fin du XIXe—début du XXe siècle) 14
I.I. MINTS Pensées sur Vladimir Ilitch (Interview prise par Titu Georgescu) 20
ŞTEFAN PASCU Inventions remarquables des maîtres artisans transylvains 27
AUREL DECEI Trésors de nos collections 37
PER HANSSON Risquant plus que la vie 38
GEORGE BUZDUGAN Deux batailles — une médaille 46
MARIN BUCUR Exile parisien (Extraits de la correspondance des révolutionnaires roumains de 1848 et de leurs amis français) 47
ALAIN DECAUX Néron, un grand calomnié 52
D. CIUREA L'histoire roumaine au Theatrum Europaeum.... 60
FLOREA BOBU FLORESCU Le Forum Trajani, tel qu'il était 62
CĂLIN IONESCU Qui a découvert le Pôle Nord? 66
MATEI CAZACU L'Évangéliaire de Reims 70
PETRU PONI L'histoire des paysans libres. 72
* A Baden-Baden, une église construite par un prince moldave 79
D. NICOLAESCU PLOPŞOR Les débuts du „monde premier". L'âge de l'homme 80
VALERIU BUDURU Giordano Bruno sur le bûcher du „Campo di Fiori" 86
* L'archéologie confirme la guerre de Troie.....92

СОДЕРЖАНИЕ

А.Г. САВУ 25-летие знаменательной даты — 6-ое Марта (1945) 2
* 150 лет со дня рождения Александра Иоана Кузы 10
АУГУСТИН ДЕАК Ленинское слово в Румынии (конец XIX-го — начало XX-го веков) 14
И. И. МИНЦ Думы о Владимире Ильиче (интервью записал Титу Джеорджеску) 20
ШТЕФАН ПАСКУ Замечательные изобретения мастеров из Трансильвании 27
АУРЕЛ ДЕЧЕЙ На сокровищницы наших коллекций 37
ПЕР ХАНСОН Рискуя более чем жизнью 38
ДЖЕОРДЖЕ БУЗДУГАН Два сражения—одна медаль.....46
МАРИН БУКУР Парижская ссылка (из корреспонденции румынских революционеров 1848-го года и их французских друзей) 47
АЛЭН ДЕКО Нерон — великий оклеветанный 52
Д. ЧУРЯ Румынская история в Театрум Европеум 60
ФЛОРЯ БОБУ ФЛОРЕСКУ Форум Траяни — каким он был! 62
КЭЛИН ИОНЕСКУ Кто открыл Северный Полюс? 66
МАТЕЙ КАЗАКУ Реймсская евангелия.....70
ПЕТРУ ПОНИ Разешская история. 72
* Храм построенный молдавским государем в Баден-Бадене 79
НИКОЛЭЕСКУ-ПЛОПШОР «Первоначальный мир». Человеческий возраст 80
ВАЛЕРИУ БУДУРУ Джордано Бруно на костре в Кампо ди Фиори 86
* Археология подтверждает Троянскую войну 92

INHALT

AL. GH. SAVU Ein Viertel Jahrhundert seit dem denkwürdigen 6. März (1945) 2
* 150 Jahre seit der Geburt Alexandru Ioan Cuzas 10
AUGUSTIN DEAC Lenins Wort in Rumänien (Ende des XIX. — Anfang des XX. Jahrhunderts).....14
I.I. MINZ Gedanken über Wladimir Iljitsch (Interview von Titu Georgescu) 20
ŞTEFAN PASCU Bemerkenswerte Erfindungen siebenbürgischer Meister.....27
AUREL DECEI Aus den Schätzen unserer Sammlungen 37
PER HANSSON Mehr als sein Leben aufs Spiel setzen..... 38
GEORGE BUZDUGAN Zwei Schlachten — eine Medaille 46
MARIN BUCUR Pariser Verbannung (Aus dem Briefwechsel der rumänischen Revolutionäre von 1848 und ihrer französischen Freunde) 47
ALAIN DECAUX Neron, ein viel verleumdeter Kaiser 52
D. CIUREA Die rumänische Geschichte im Theatrum Europaeum 60
FLOREA BOBU FLORESCU Das Forum Trajani, so wie es war! 62
CĂLIN IONESCU Wer hat den Nordpol entdeckt? 66
MATEI CAZACU Das Evangeliar von Reims 70
PETRU PONI Die Geschichte der Freibauer..... 72
Eine moldauische Kirche in Baden—Baden 79
D. NICOLAESCU-PLOPŞOR Die Anfänge der „ersten Welt". Des Menschen Alter 80
VALERIU BUDURU Giordano Bruno auf dem Scheiterhaufen vom „Campo di Fiori" 86
* Die Archaeologie bestätigt den Trojanischen Krieg..... 92

ABONNEMENTS: CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București str. Onești nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 22
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivaț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pirjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.
SECRETARI DE REDACȚIE: Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

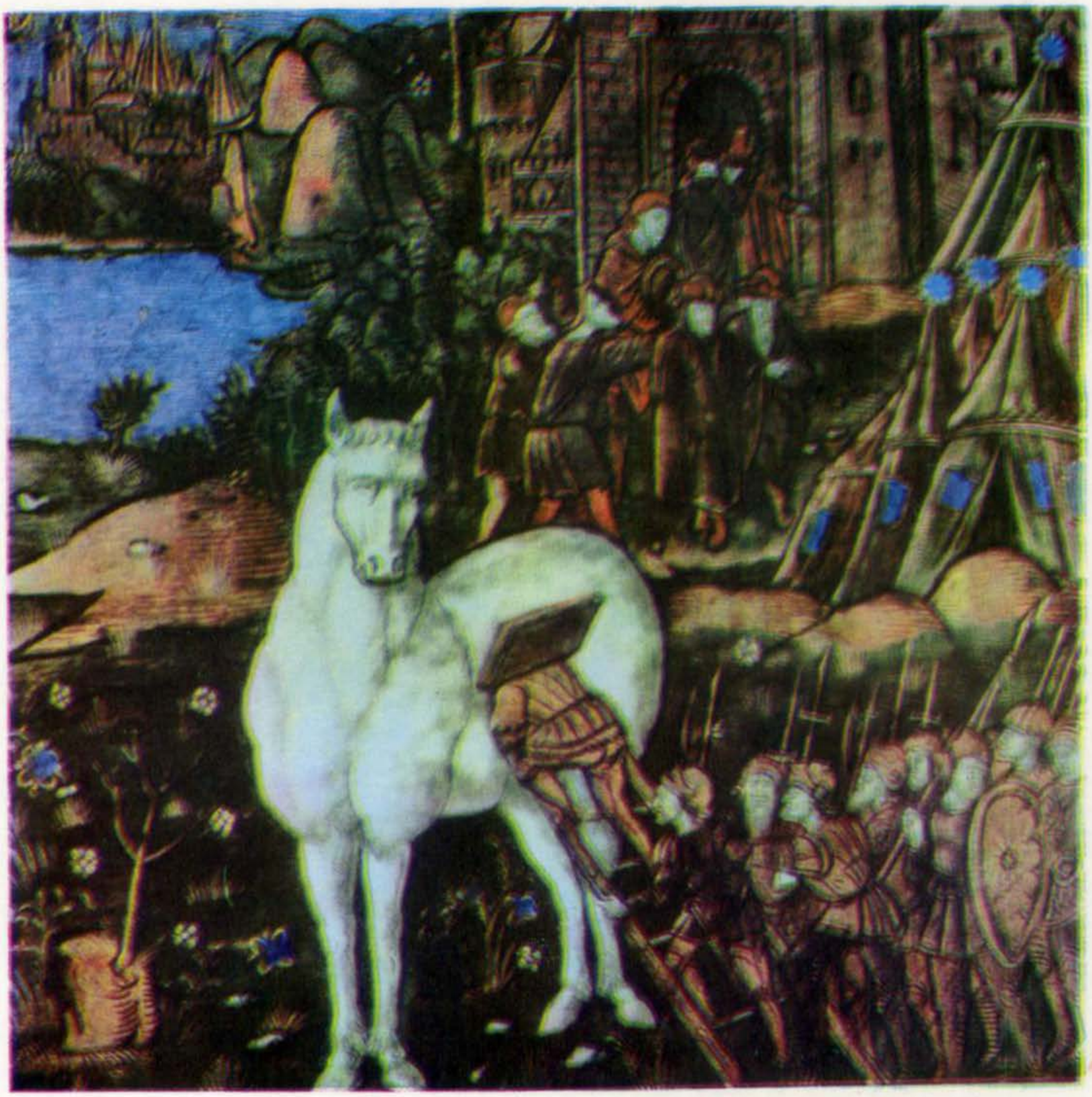

Calul troian a fost o legendă. Nu însă și războiul Troiei, despre care ne vorbesc cercetările arheologice. Email pictat, secolul al XVI-lea. (**Între onoarea lui Menelau și lăcomia micenienilor,** pag. 92)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

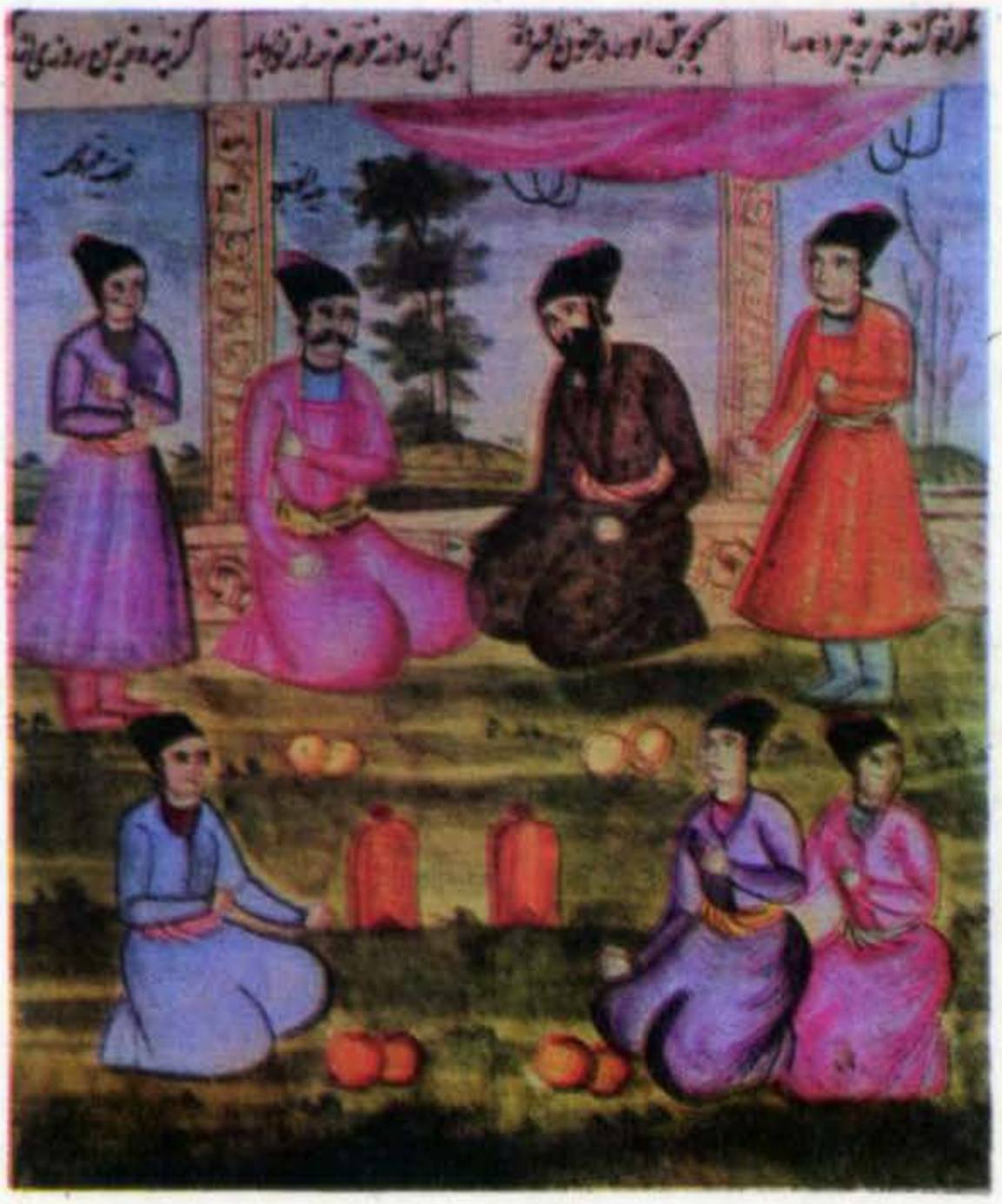

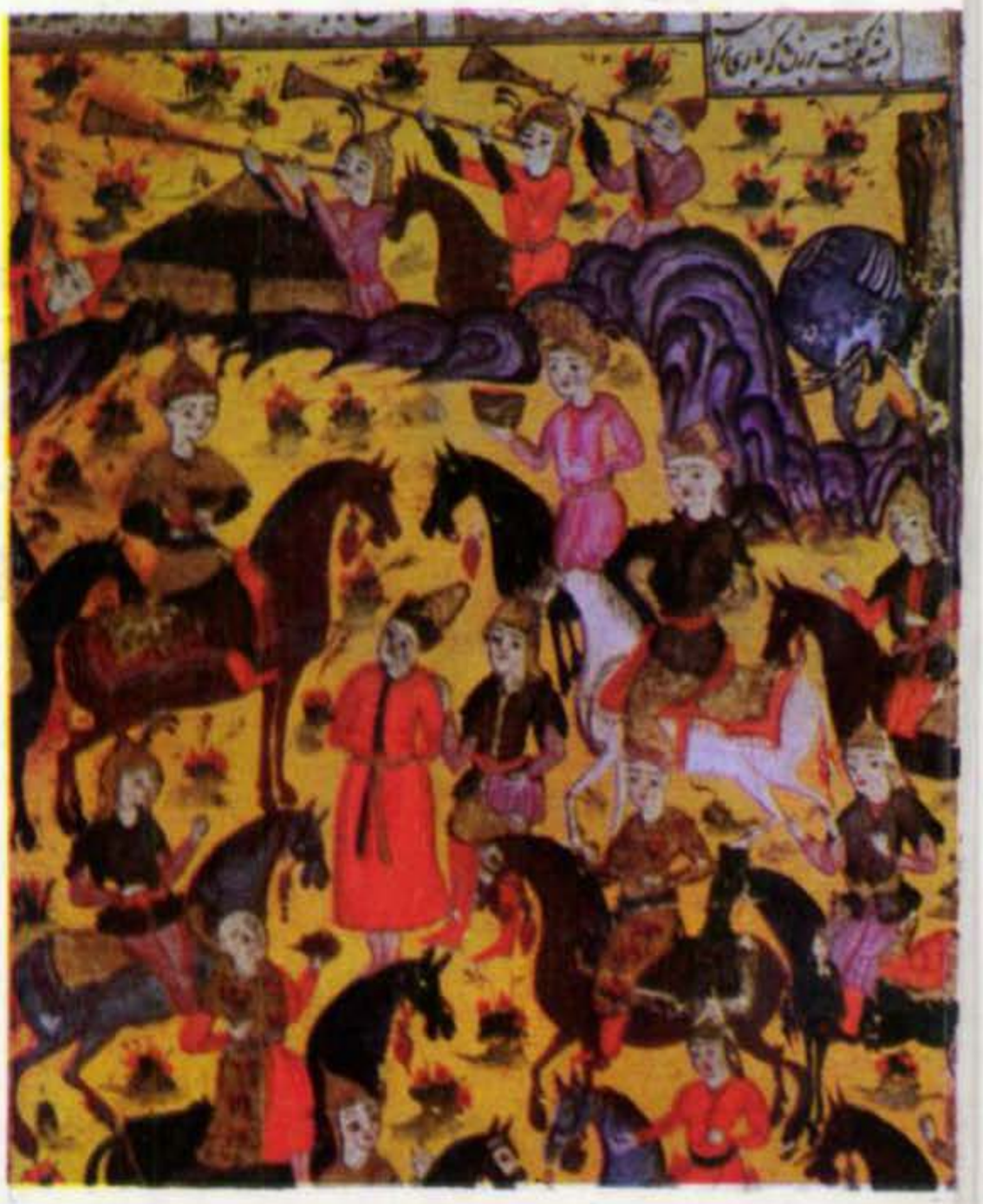

29 de miniaturi de un colorit feeric împodobesc un manuscris persan păstrat în fondurile Direcției centrale a arhivelor statului din București (**Văzut-am semne din Lună și Soare,** pag. 37)